

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

HANEFİ MEZHEBİNDE İHTİKÂR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Enes ŞAHİN

ANKARA 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

HANEFİ MEZHEBİNDE İHTİKÂR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Enes ŞAHİN

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Hadi Ensar CEYLAN

ANKARA 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

HANEFİ MEZHEBİNDE İHTİKÂR

Yüksek Lisans Tezi

Enes ŞAHİN

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Hadi Ensar CEYLAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

- 1- Dr. Öğr. Üyesi Hadi Ensar CEYLAN**
- 2- Prof. Dr. Osman TAŞTAN**
- 3- Prof. Dr. Abdurrahman CANDAN**

Tez Savunması Tarihi: 03.06.2024

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Dr. Öğr. Üyesi Hadi Ensar CEYLAN danışmanlığında hazırladığım HANEFİ MEZHEBİNDE İHTİKÂR (Ankara 2024) ” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:12.08.2024
Enes ŞAHİN

ÖNSÖZ

Dünya bazı dönemlerde çeşitli ekonomik sıkıntılarla yüz yüze kalmaktadır. Bu buhranlar insanların günlük yaşamlarını etkilerken içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumu çıkmaza sokmaktadır. Her zaman dürüst ve meşru işleyen ticaret olduğu gibi halka zarar veren tüccarlar da olmuştur. Gıda fiyatları düşükkken piyasadan toplanan malların, fiyatların artması sonrasında piyasaya fahiş fiyattan sürülmeleri sebebiyle ihtikâr tüm zamanlarda insanlar için aşılması güç, etkisi büyük ve yıkıcı bir sorun olmuştur. İhtikâr ile zengin ve güçlü olan kimse, piyasayı ele geçirerek fakir ve yoksul kimseler üzerinde bir hegemonya oluşturmakta ve onları darlık ile sıkıntıya düşürmektedir. İnsanlara zarar veren, kıtlık zamanında temel gıda ihtiyaçlarının giderilmesini engelleyen ve hatta insanların ölümüne sebep olan karaborsacılığın literatürdeki adıyla ihtikâr ile ilgili Hanefi mezhebi görüşlerini çalışmamızda derlemeye gayret ettik.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yardımlarını aldığım ve kendilerinden çokça istifade ettiğim bütün hocalarım ve arkadaşlarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Öncelikle tez konusunun belirlenmesinde yardımlarını esirgemeyen, çalışma boyunca her zaman desteğini sağlayan ve çalışmanın son aşamasına kadar samimi, özenli ve hassas yönlendirmelerde bulunan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hadi Ensar CEYLAN'a saygı ve şükranlarımı sunarım. İlmi yönde yetişmemde önemli katkıları olan Doç. Dr. Ercan ESER, Doç. Dr. Yusuf AKGÜL ve Doç. Dr. Orhan YILMAZ'a teşekkür ediyorum. Ayrıca tez yazım sürecinde kendilerini ihmal etmeme rağmen desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen eşim ve kızıma teşekkürü bir borç bilirim.

Enes ŞAHİN

ANKARA 2024

KISALTMALAR

Byy: Basım yeri yok

bkz: Bakınız

b. : Bin (oğlu)

Çev.: Çeviren

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

s.a.v : Sallallahu aleyhi ve sellem

tsz: Tarihsiz

Tah : Tahkik eden

ö. : ölüm tarihi

yy:yayıncı yok

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
KISALTMALAR.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
GİRİŞ: İÇERİK ve YÖNTEM.....	1
A. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
B. Araştırmanın Sunumu	2
C. Kaynakların Değerlendirilmesi.....	2
1. Klasik Kaynaklar.....	2
2. Çağdaş Kaynaklar	8
 BİRİNCİ BÖLÜM : HANEFİ MEZHEBİNDE İHTİKÂRIN	
KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ, HÜKMÜ VE MAHİYETİ	10
A. Hanefi Mezhebinde İhtikârın Tanımı.....	10
1. İhtikâr Sayılmayan Depolama	13
2. İhtikâr Sayılan Depolama	14
3. İhtikârla İlişkili Bazı Kavramlar	17
4. İhtikârın Oluşmasına Sebep Olan Mekruh Alışveriş Çeşitleri	17
a. Telakki'l-Celeb/Telakki'r-Rukbân	18
b. Şehirlinin Köylü Adına Satışı/Simsar	20
c. Neceş (Kızıştırma/Manipülasyon)	21
d. Kabzdan Önce Malın Satımı	22
B. Hanefi Mezhebinde İhtikârın Hükümü	23
1. İhtikârın Haram Olduğunu Söyleyenlerin Görüşleri.....	23
2. İhtikârın Mekruh Olduğunu Söyleyenlerin Görüşleri.....	25
C. Hanefi Mezhebinde İhtikâra Konu Olan ve Olmayan Mallar.....	27
1. İhtikâra Konu Olan Mallar Hakkında Hanefilerin Görüşleri ve Delilleri .	27
a. Temel Gıda Malzemeleri ve Hayvan Yemi.....	31
b. Altın, Gümüş ve Elbise	37
2. İhtikâra Konu Olmayan Mallar Hakkında Hanefilerin Görüşleri ve Delilleri.....	40
D. Hanefi Mezhebinde İhtikârın Yapıldığı Mekân ve Mesafe.....	40
1. Büyük ve Küçük Şehirde İhtikâr.....	40
2. Köy ve Ristak Gibi Şehre Yakın Yerlerde İhtikâr	44
3. Şehre Getirilen Malın Şehre Mesafesi	47
a. Yarım mil mesafesi	47
E. Hanefi Mezhebinde İhtikârın Yapıldığı Zaman ve Süre.....	49
1. Bolluk/Ucuzluk Zamanında.....	49
2. Kıtlık/Pahalılık Zamanında.....	51

3. İhtikârın Gerçekleşme Süresi.....	51
a. Bir Ay	52
b. Sürenin Kısa/Uzun Olarak Ele Alınması	52
c. Süre Takdirinde Zararın Esas Alınmasıyla Süreye Dikkat Edilmemesi	53
d. 40 Gün/Gece	53
e. Bir Sene ve Daha Fazlası.....	54
f. İhtikârın Süresinin Dünyada Cezalandırma İçin Olması.....	55
F. Hanefî Mezhebinde İhtikâr Kapsamı Dışında Tutulan Kişiler.....	58
1. Üreticiler (Çiftçiler) ve Câlîpler (Şehir Dışından Mal Getirenler)	58
 İKİNCİ BÖLÜM: HANEFİ MEZHEBİNDE İHTİKÂRIN HUKUKİ SONUÇLARI.....	65
A. Hanefî Mezhebinde Muhtekirin Malının Fiyatlandırılması	65
1. Fiyatlandırmayı kabul etmeyenlerin görüşleri ve delilleri	66
a. Fiyatları belirlemede yetkinin İlahî bir kontrol ile olduğu görüşü	66
b. Zarar-ı hâs olması gerektiği görüşü	67
c. Malın fiyatını belirlemenin akdin taraflarına ait olması görüşü	67
d. Fiyatlandırmanın mekruh/haram olduğu görüşü	68
2. Fiyatlandırmayı kabul edenlerin görüşleri ve delilleri.....	68
a. Zarar-ı âmm olması gerektiği görüşü.....	69
b. Fiyatlandırma yapılacak malların sınırlandırılması meselesi.....	69
c. Tüccarın halk üzerinde fahiş fiyatla tahakküm kurduğuna dair görüş ..	70
d. Fiyatlandırmanın ölçüsü görüşü	71
e. Fiyatlandırmada satıcının rızasının aranması görüşü.....	72
f. Bilirkişi görüşü	73
3. Fiyatlandırmanın Sonrasındaki Satışının Hükmü	74
B. Hanefî Mezhebinde Muhtekirin Malının Satışı.....	77
1. Muhtekirin Malını Satışa Zorlamayı Kabul Etmeyenlerin Görüşleri	78
a. Hacr/Cebr çerçevesi	78
2. Muhtekirin Malını Satışa Zorlamayı Kabul Edenlerin Görüşleri	79
a. Hâkimin emri üzerine muhtekirin kendi malını satışı.....	79
b. Hâkimin doğrudan muhtekirin malını satışı.....	80
c. Satılan malın bolluk zamanı mal sahibine tekrar iadesi.....	81
C. Hanefî Mezhebinde İhtikârın Cezası	82
1. Uyarı, Men', Nehiy, Tehdit ve Hapis.....	82
2. Celde(ضرب), Kırbaç(سوط) ve Para Cezası(تعريم)	84
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	88
ÖZET	96
ABSTRACT	97

GİRİŞ: İÇERİK ve YÖNTEM

A. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Çalışmamızda Hanefi mezhebi özelinde ihtikâr konusunu ele aldık. Daha önce yapılan çalışmalarda ihtikâr genel bir yaklaşımla çalışılmıştır. Ancak belli bir mezhep özelinde derinlemesine bir çalışma olmaması sebebiyle Hanefi mezhebi bağlamında konuyu çalışmak istedik. Hanefi mezhebi literatüründe ihtikâr fiilinin mahiyetini ve hükümlerini incelemeyi amaçladık. İhtikâr konusunda erken ve geç dönem Hanefi fukahânın yaklaşımlarını ele aldık. Ulema, sosyo-ekonomik bir olay olan ihtikârı, içinde bulundukları dönemin yeni sorunlarına cevap bulmak için eserlerinde incelemişlerdir.

İhtikar, ekonomik istikrarın bozulmasına sebep olmaktadır. İnsanların ticaretlerinde ahlak ve erdemli oldukları, devletlerin piyasanın arz ve talep dengesinin denetimini sıklaştırdıkları zamanlarda ihtikârla daha az karşılaşıldığı gözlemlenmiştir. Ancak zamanla devletin büyümesi ve ticari ahlakın yozlaşmasıyla insanlar kısa sürede zengin olma fikrine kapılmış ve ihtikâra yönelmiştir.

Asırlar geçtikçe, insan nüfusunun artması, savaş ve ekonomik ablukaların ortaya çıkması, doğal afetlerden dolayı hammadde ihtiyacının karşılanamaması, yeni yerleşim yerlerinin ve ticaretin yapıldığı ortamların farklılaşması, arz-talep dengesinin bozulması gibi bazı etkenler iâşeyi zorlaştırarak ihtikârı doğrudan etkilemiştir. İhtikâr böylece geniş bir hal almıştır. Bu sorunlara müdahale edecek devlet organlarının da büyümesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İslam hukukçuları da bütün bu sorunlara kendi zaviyelerinden cevap bulmaya çalışmışlardır. Cumhur ulema ihtikâra haram derken Hanefilerin çoğunluğu mekruh hükmü vermektedirler. Bu ayrım, Hanefilerin bu konuya olan farklı yaklaşımlarının incelenmesi ihtiyacını ortaya koymuştur.

B. Araştırmanın Sunumu

Çalışmanın konusu ile ilgili bilgileri elde etmede erken dönem kaynaklarını çalışırken, ilk aşamada Ebû Hanîfe (ö.150/767)'nin görüşlerine yer verdik. Daha sonra onun öğrencilerinden başlayarak konu ile ilgili görüş bildiren diğer fakihlerin görüşlerini aktardık. Konu ile ilgili görüşleri sunarken kronolojik olarak sunmaya gayret ettik. Çalışmamızda klasik Hanefî İslam hukuku kaynaklarında mezhep içi farklı görüşleri zikredip bunlar arasından mezhepte tercih edilen/muhtar görüşü ayrıca belirttik. Çalışmanın içeriği bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın konusu ve önemi, sunumu, klasik ve modern kaynakların değerlendirilmesini ele aldık. Birinci bölümde Hanefî mezhebinde ihtikârın tanımına, hükmüne ve ihtikârın oluşmasına sebep olan mekruh alışveriş türlerine değindik. İhtikâra konu olan ve olmayan mallar, yapıldığı mekân ve mesafe, yapıldığı zaman ve süreyi ele aldıktan sonra ihtikâr kapsamı dışında tutulan çiftçi ve şehirdışından mal getiren kimseler hakkındaki tartışmaları ve ihtilaflı görüşleri belirtip delillerini sunduk. İkinci bölümde ihtikârın hukuki sonuçlarını, muhtekirin malının fiyatlandırılması ve satışı meselesini ele aldıktan sonra ihtikârın cezasına değindik. Çalışmamızda dipnot verme yöntemi olarak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi yayım rehberini dikkate aldık.

C. Kaynakların Değerlendirilmesi

1. Klasik Kaynaklar

Çalışmamız Hanefî mezhebi ile sınırlandırılmış olduğundan öncelikle bu mezhebin temel kaynaklarına müracaat ettik. Klasik İslam hukuku eserlerinden mümkün olduğunca kronolojik olarak yararlanmaya gayret ettik. Bu hususta, mezhep içindeki farklı görüşleri sunarken tercih ettiğimiz eserlerin, literatürde genel kabul gören, temsil kabiliyeti yüksek olan ve ihtikârla ilgili daha önceki akademik

çalışmalarda kullanılmayan eserlerden olmasına özen gösterdik. Hanefi mezhebinde *Zâhiru'r-Rivâye* eserlerini ve akabinde daha çok hicrî dördüncü ve altıncı yüzyıl arasında yazılmış eserleri kullandık.

Muhtasar türü kaynaklardan örnek olarak, Ebu'l-Leys es-Semerkindî'nin (ö. 373/983) ilk Hanefî muhtasarlarından olan *Hizânetu'l-fikh* eseri, el-Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *Muhtasar* adlı eserleri, Nâsiruddîn es-Semerkindî'nin (ö. 556/1161) *el-Fikhu'n-Nâfi'*, el-Mevsîlî'nin (ö. 683/1284) *el-İhtiyâr*, İbnu's-Sââtî'nin (ö. 694/1295) *Mecma'u'l-Bahreyn*, en-Neseffî'nin (ö. 710/1310) *Kenzu'd-Deka'ik*, el-Kâkî'nin (ö. 749/1348) *'Uyûnu'l-Mezâhibi'(l-Erbaa)* ve Sadruşşeria'nın (ö. 747/1346) *Şerhu'l-Vikâye* adlı Hanefi mezhebi temel eserlerinden de faydalandık.

Ardından literatür içinde öne çıkmış, ilk dönem temel kaynaklarda az değinilen meseleleri inceleyen Nevâzil, Vâkıât ve Fetâvâ türünde yazılmış eserlere başvurduk. Örneğin Ebu'l-Leys es-Semerkindî'nin *Fetâvâ en-Nevâzil*, es-Suğdî'nin (ö. 461/1068) *en-Nütef fi'l-Fetâvâ*, el-Cürcânî'nin (ö. 522/1128) *Hizânetu'l-ekmel*, İftihâruddîn el-Buhârî'nin (ö. 542/1147) *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, Nâsiruddîn es-Semerkindî'nin, *el-Mültekat fi'l-Fetâvâ*, Sirâcuddîn el-Ûşî'nin (ö. 575/1179) *el-Fetâvâ's-Sirâciyye*, Kâdîhan'ın (ö. 592/1196) *Fetâvâ Kâdîhan* adlı eserleri müracaat ettiğimiz kaynaklar arasındadır.

Ayrıca ihtikâr ile ilgili Hanefi mezhebi içindeki bazı farklı görüşleri zikrettiğimiz el-Kâsânî'nin (ö. 587/1191) *Bedâiu's-Sanâî*, Hanefi mezhebi içerisinde muteber kaynaklar arasında zikredilen Mergînânî'nin (ö.593/1197) *el-Hidâye* adlı eseri, ayrıca Muhammed eş-Şeybânî'nin *Zâhiru'r-Rivâye* eserlerini ihtiva eden iki eser: Radiyyüddîn es-Serahsî'nin (ö. 571/1176) *el-Muhîtü'r-Radavî* ve Burhâneddin el-Buhârî'nin (ö. 616/1219) *el-Muhîtu'l-Burhânî*'sini çalışmamızda inceledik. Ayrıca nevâdir görüşlerin derlendiği önemli bir eser olan Ebu'l-Leys es-Semerkindî'nin *'Uyûnu'l-Mesâil* eserine de müracaat ettik.

Kur'ân'dan elde edilen şer'î hükümlerin değerlendirilmesi sürecinde *Ahkâmu'l-Kur'ân* türü eserlerden yararlanmaya çalıştık. Bu eserlere el-Cessâs'ın *Ahkâmu'l-Kur'ân*, el-Haddâd'ın (ö. 800/1398) *Keşfu't-Tenzîl* adlı eserleri örnek olarak zikredilebilir.

Ayrıca şerh eserleri de çalışmamızda ele aldık. Ele aldığımız şerhlerde, metinde ifade edilen görüşün şârih tarafından açıklandıktan sonra farklı görüşlerin sunulduğu durumlarla karşılaştık. el-Cessâs'ın (ö.370/981) *Şerhü Muhtasari't-Tahâvî*, el-Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi* adlı eserleri, el-Hidâye şerhlerinden: ilk şerhi olan es-Siğnâkî'nin (ö. 714/1314) *en-Nihâye fî Şerhu'l-Hidâye*; el-Bâbertî'nin (ö. 786/1384) *el-Înâye Şerhu'l-Hidâye*, el-Aynî'nin (ö.855/1451) *el-Binâye fî Şerhu'l-Hidâye*, Kenz şerhlerinden: ez-Zeylaî'nin (ö. 743/1343) *Tebyînu'l-Hakâik*, Zeynüddîn İbn Nüceym'in (ö. 970/1563) *el-Bahru'r-Râik*, Sirâcüddîn İbn Nüceym'in (ö. 1005/1596) *Nehru'l-Faik*; Ayrıca İbn Melek'in (ö. 841/1418) *Şerhu Mecma'i'l-Bahreyn*, el-Aynî'nin *Minhatu's-Sulûk fî Şerhi Tuhfeti'l-Mülûk* şerhlerini; Ayrıca en-Nukâye şerhlerinden: el-Kuhistânî'nin (ö. 962/1555) *Câmi'u'r-Rumûz*, Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *Fethu Bâbi'l-Înâye*, Kudûrî şerhlerinden: el-Haddâd'ın *el-Cevheretü'n-Neyyire* adlı eserleri örnek olarak gösterilebilir.

Çalışmamızda son olarak hicrî dokuz ve on üçüncü yüzyılları arasında kaleme alınmış eserleri de kullandık. Bu eserler hem döneminde kabul görmüş hem de üzerlerine pek çok şerh ve haşiye yazılmıştır. Ayrıca bu eserler bu zamana kadar yazılmış olan eserlere atıfta bulunarak mezhep içindeki son görüşleri de zikretmişlerdir. Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480) *Dureru'l-Hukkâm*'ı mezhep içerisinde müfta bih/muhtar olan görüşleri ele almış -bizde çalışmamızda ilgili yerlerde bu görüşlerden bahsettik- ve İbrahim el-Halebî'nin (ö. 956/1549) *Mülteka'l-Ebhur*'u ile birlikte bu iki eser Osmanlı Döneminin önde gelen fıkıh kitapları olmuştur. Son kitabın şerhlerinden: Dâmad Şeyhîzâde'nin (ö. 1078/1667) *Mecme'u'l-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, el-

Haskefi'nin (ö. 1088/1677) *ed-Durru'l-Munteka Şerhi'l-Multeka* şerhleri de çalışmamızda faydalandığımız eserlerdendir.

Ayrıca müftü ve kadılar için el kitabı mahiyetinde olan et-Timurtâşî'nin (ö. 1006/1598), *Tenvîru'l-Ebsâr ve Câmi'u'l-Bihâr* adlı eseri ve onun şerhi el-Haskefi'nin *ed-Durru'l-Muhtâr Şerhu Tenvîru'l-Ebsâr ve Câmi'u'l-Bihâr* ve onun haşiyesi İbn Âbidîn'in (ö. 1252/1836) *Reddu'l-Muhtâr ala'd-Durri'l-Muhtâr* adlı bu üç esere de çaprazlama bir inceleme yaparak ihtikârla ilgili mezhep içi farklı görüşleri çalışmamızda ele aldık. Abdülganî el-Meydânî'nin (ö. 1298/1881) *el-Lubâb fi Şerhi'l-Kitap*, el-Leknevî'nin (ö.1304/1886), *en-Nâfi'u'l-Kebîr li-men Yutâliu'l-Câmi'a's-Sağîr* adlı eserleri de şerh yazdıkları kitapların Hanefi mezhebinin temel eserleri olması hasebiyle çalışmamızda yer verdik.

Ayrıca fıkıh kitaplarındaki müşkül ve anlaşılması güç ifadelerin açıklanması için kaleme alınan Tenbih ve Tashih eserlerinden de çalışmamızda faydalandık. Hâherzâde'nin (ö. 483/1090) *Şerhu Müşkilâti'l-Kudûrî*, İbn Ebu'l-Îz'in (ö. 792/1390) *Kitâbu't-Tenbih 'alâ Müşkilâti'l-Hidâye*, İbn Kutluboğa'nın (ö. 879/1474) *et-Tercîh ve't-Tashîh 'ale'l-Kudûrî* adlı eserlerini zikredebiliriz.

Hanefi İslâm hukukçularının yaklaşımlarını yalnız kendi kaynaklarından değil ayrıca diğer İslâm hukukçularının görüş farklılıklarını konu edinen *ihtilâfu'l-fukahâ* türü eserlerden de tespit etmeye çalıştık. Bu çerçevede İbnu'l-Munzir'in (ö.318/930) *el-İşrâf 'alâ Mezâhibi Ehli'l-İlm*, İbn Hubeyre'nin (ö. 560/1165) *İhtilâfu'l-E'immeti'l-Ulema* adlı eserleri örnek gösterilebilir.

Çalışmamızda yer alan hadisleri öncelikli olarak yukarıda bahsettiğimiz Hanefi fûru eserlerinde kullanılan hadislerden seçtik ve ayrıca klasik hadis kaynaklarına dayanarak inceledik. Bu bağlamda *Kutub-i Sitte* olarak meşhur olan hadis eserlerinin yanı sıra, Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) *el-Muvatta'* ve 'Abdurrezzâk es-San'ânî'nin

(ö.211/827) *el-Musannef* adlı eserlerine müracaat ettik. Daha sonra ilgili hadislerin, şer‘î hükümlere kaynaklık etmeleri açısından değerlendirildiği *ahkâmu’l-hadîs* türü eserlere de başvurduk. Bu bağlamda et-Tahâvî’nin (ö. 321/933) *Şerhu Me‘âni’l-Âsâr*, adlı eseri örnek olarak gösterilebilir. Tez metni içinde yer verdiğimiz ayet mealleri için Diyanet İşleri Başkanlığının *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* eserini kullandık.

Araştırmada geçen kavramların etimolojik tahlillerinde Halîl b. Ahmed’in (ö. 175/791) *Kitâbu’l-Ayn*, İbn Fâris’in (ö. 395/1004) *Mu‘cemu Mekâyisi’l-Luga*, İbn Manzûr’un (ö. 711/1311) *Lisânu’l-Arab*, el-Fîrûzâbâdî’nin (ö. 817/1415) *el-Kâmûsu’l-Muhit*, ez-Zebîdî’nin (ö. 1205/1791) *Tâcu’l-‘Arûs*, lügatlarını ve *Tuhfetu’l-Mülûk* sahibi Hanefî İslam hukukçusu İbn Ebî Bekir er-Râzî’nin (ö. 666/1268) *Muhtâru’s-Sihâh* adlı eserini kullandık.

Tüm bu kaynaklarla birlikte, Hanefî mezhebi önde gelen alimlerinden başlayarak onların öğrencilerini kapsayan bir silsile halinde asır asır ilerleyip son dönemlere kadar seksen farklı klasik eser içerisinde ihtikârla ilgili bahisleri inceledik ve çalışmamızda kullandık. Çalışmamızda Ahmet Özel’in *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* kitabını eser araştırması yapmak için sıkça kullandık.

Kaynakların değerlendirilmesi başlığı altında son olarak ayrıca ifade etmeyi önemli bulduğumuz bir durumdan bahsetmek istiyoruz. Hanefî mezhebi içerisinde ihtikârı tasnif ederken çoğu fakihin yüzeysel olarak oldukça kısa bir şekilde konuyu ele aldığını fark ettik. Ayrıca Hanefî İslam hukukçularının genellikle ihtikârı eserlerinde birbirlerinden farklı başlıklar altında ele aldıklarını görmekteyiz. İhtikâr, Hanefî mezhebi fıkıh literatüründe bab, fasıl, mesele ve matlab başlıkları altında tasnif edilmiştir. Kerahet konusunun bazı fıkıh kitaplarında “İstihsan” ve “Hazr ve İbâha” başlıkları altında ele alınmasından ötürü ihtikâr konusunun bu başlıklar altında ele alındığını da görmekteyiz. Çalışmamızda kullandığımız kaynaklarda ihtikâr bahsinin

geçtiği yerler şöyledir: **Kerahet kitabında ele alınması:** “*kitâbu’l-kerâhiyyet*” içerisinde “*bâbu’l-kerâhiyyet fi’l-bey*” başlığı altında¹, “*meseletü hükmi’l-ihlikâr ve telakki’r-rukân*” başlığı altında², “*fasl fi’l-ihlikâr*” başlığı altında³, “*fasl fi’l-bey*” başlığı altında⁴, “*fasl fi’l-İhtikâr*” alt başlığı altında⁵, **Kerahet ve İstihsan kitabında:** “*kitâbu’l-kerâhiyyet ve’l-istihsân*” içerisinde “*bâbu’l-bey’ ve’s-şirâ*” başlığı altında⁶, “*İhtikârü kûti’l-beşer ve’l-behâim*” başlığı altında⁷, “*kitâbu’l-İstihsan*” içerisinde “*bâbu’l-kerâhiyyet fi’l-bey*” başlığı altında⁸, “*fasl yukrehu’l-İhtikâr*” başlığı altında⁹, doğrudan “*kitâbu’l-İstihsan*” içerisinde¹⁰, **Hazr ve İbâha kitabında:** “*kitâbu’l-hazr ve’l-ibâha*” içerisinde¹¹, “*fasl fi’l-mebi*” başlığı altında¹², “*kitâbu’l-velâ*” içerisinde “*er-Ribâ fi’r-rehn*” başlığında “*matlabu fi’l-İhtikâr*” alt başlığı altında¹³, **Buyü’ ve Bey’ kitabında:** “*kitâbu’l-bey*” içerisinde “*el-bey’ul’-mekruh*” başlığı altında¹⁴, “*matlabu fi’l-İhtikâr*” başlığı altında¹⁵, “*bâbu’l-İhtikâr*” başlığı altında¹⁶ ele alınmıştır. Buyü’ kitabının içerisinde de kerahet konusunun ele alındığı bölümlerde ihtikârın konu edildiğini görmekteyiz.

¹ Muhammed eş-Şeybânî, *el-Câmi’u’s-Sağîr*, 261.

² el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*, 8:546.

³ el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta’lîl’l-Muhtâr*, 4:160.

⁴ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; en-Nesefî, *Kenzu’d-Deka’ik*, 612; Sadruşşerîa, *Şerhu’l-Vikâye*, 5:106; el-Kâkî, *Uyûnu’l-Mezâhib*, 221; el-Halebî, *Mülteka’l-Ebhur*, 213.

⁵ Ebu’l-Leys es-Semerkandî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290.

⁶ el-Ûşî, *el-Fetâvâ’s-Sirâciyye*, 325.

⁷ Molla Hüsrev, *Dureru’l-Hukkâm fî Şerhi Gururi’l-Ahkâm ve Hâşiyetu’s-Şürûnbülâlî*, 1:321.

⁸ Râdiyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu’r-Radavî*, 5:36.

⁹ Nâsiruddîn es-Semerkandî, *el-Fıkhu’n-Nâfi’*, 4:899.

¹⁰ el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâî fî Tertîbi’s-Şerâi’*, 5:129.

¹¹ el-Kudûrî, *Muhtasaru’l-Kudûrî*, 241; İbnu’s-Sââtî, *Mecma’u’l-Bahreyn ve Mülteka’n-Neyyireyn*, 821; el-Haddâd, *el-Cevheretu’n-Neyyire*, 2:286.

¹² et-Timurtâşî, *Tenvîru’l-Ebsâr ve Câmi’u’l-Bihâr*, 213.

¹³ es-Suğdî, *en-Nütefî’l-Fetâvâ*, 1:486.

¹⁴ Kâdîhan, *Fetâvâ Kâdîhan*, 2:172.

¹⁵ Nâsiruddîn es-Semerkandî, *el-Multekât fî’l-Fetâvâ’l-Hanefiyye*, 201.

¹⁶ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari’l-Kerhi*, v.36a.

İhtikârın, Hanefî İslam hukukçuları tarafından eserlerinde bu şekilde farklı başlıklar altında dağınık olarak tasnif edildiğini görmekteyiz. Bu çerçeveden baktığımızda mezhep içerisinde ihtikârın ele alındığı bahislerde ihtikârın farklı yorumlar içerdiği karşımıza çıkmaktadır.

2. Çağdaş Kaynaklar

Çalışmamızda klasik kaynaklarla birlikte çağdaş akademik çalışmalardan da yararlandık. Çağdaş kaynaklarda ihtikâr, İslam Ticaret Hukuku başlığı altında genellikle karaborsacılık, vurgunculuk, istifçilik, iktisat, ticaret, ekonomi ribâ ve faiz konuları içerisinde bulunmaktadır.

İhtikâr hakkında ülkemizde Türkçe yazılmış münhasır bir kitap bulunmamaktadır. Genellikle iktisat, faiz ve ribâ, ticaret ve ekonomi hakkında yazılan kitapların içerisinde ihtikâr hakkında bilgiler bulunabilmektedir. Çalışmamızda kullandığımız Sabri Ülgener'in *Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti*, Celal Yeniçeri'nin *İslam İktisadının Esasları*, Cengiz Kallek'in *Asrı Saadette Yönetim-Piyasa ilişkisi* eserleri buna örnek olarak verilebilir.

Türkiye'de yapılan akademik çalışmalar içerisinde Hanefî mezhebi özelinde ihtikârı ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bizim çalışmamız bu açıdan özgün bir değere sahiptir. Daha geniş bir yaklaşımla İslam hukukunda ihtikâr ve onun hukuki sonuçları hakkında yapılmış çalışmalar olsa da bunlar bizim çalışmamızın konusu değildir. Örneğini ihtikâr hakkında Türkiye'de yapılan lisansüstü çalışmalardan, Mehmet Zeki Uyanık'ın *İslam Hukukunda İhtikâr* (Türkçe, 2005), Faiz Aziz Ali'nin *İslam Hukukunda karaborsacılık ve rekabet* (Arapça, 2016), Jamel Fâris Aziz'in *Mafhûm al-ihdikâr ve ahkâmuhû fî al-fikh el-İslâmî ve al-kanûn al-Irakî* (Arapça, 2020), ayrıca hadis alanında Mehmet Hadi Karaalp'in *Hadislerde ihtikâr* (Türkçe, 2023) adlı tezleri zikredilebilir. Ayrıca daha önce İslam hukukunda ihtikâr adıyla birden fazla tez

yazılmasına rağmen Sümeyye Temur'un, *İslâm Hukukunda İhtikâr* (Türkçe) adında devam eden bir lisansüstü tez çalışması bulunmaktadır.¹⁷

Yukarıda zikrettiğimiz lisansüstü çalışmalarda geniş bir çerçevede dört mezhep üzerine incelemede bulunulmuş ve mezheplerin ihtikâr hakkındaki görüşlerine yüzeysel olarak yer verilmiştir. Klasik kaynakları değerlendirdiğimiz önceki bölümde de ifade ettiğimiz üzere, çalışmamızda ihtikâr meselesini ele alırken önceki akademik çalışmalarda kullanılmayan eserlere yer vererek daha detaylı bir çerçevede konuyu ele aldık. Metin ve şerh arasındaki farklılıkları ortaya koymaya çalıştık. Farklı fakihlere şerh yazan İslam hukukçularının eserlerindeki görüşlerini diğer şerhleriyle karşılaştırdık. Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden örneğin Muhammed'e atfedilen iki zıt görüşü farklı eserlerden karşılaştırıp görüşlerini birbiriyle tevil ederek yeni çıkarımlarda bulunduk. Mezhebin meşhur görüşünü zikredip geçmekle yetinmedik. Mezhep içi ihtilaflara da değindik. Kaynaklarda başka bir esere atıf varsa, o esere giderek bilgiyi yerinde görüp ilk ağızdan nakletmeye gayret ettik. Bazı eserlerin farklı tahkiklerini inceleyerek araştırmamızda kullandık.¹⁸

¹⁷ Tezler hakkında daha fazla bilgi için bakınız: İSAM, <http://ktp.isam.org.tr/?blm=arailhte&navdil=tr> , Yöktez, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (18.03.2024).

¹⁸ el-Mevsılî'nin *el-İhtiyâr* adlı eseri üzerine yapılan bulduğumuz kadarıyla üç adet tahkik vardır. Bunlardan, Muhammed Ebû Dakika ve Şuayib el-Arnâvut'un tahkiklerinde ibare doğru iken, Muhammed Adnan Derviş'in tahkikinde ibare eksik yazılmıştır. Mehmet Keskin tarafından yapılan tercümede de aynı eksiklik mevcuttur. İhtikârın müddeti meselesinde “يَوْمًا أَرْبَعُونَ أَفْلَهاً” en azı kırk gündür ibaresindeki kırk kelimesi yazılmadan “يَوْمًا أَفْلَهاً” şeklinde tahkik edilmiş ve çeviride ise “en azı bir gündür” şeklinde tercüme edilmiştir. İhtikârın süresinin bir gün olması ile ilgili diğer klasik kaynaklarda bir bilgiye rastlamadığımız için diğer tahkiklere bakma ihtiyacı hissettik. Bunun sonucunda bu bilgiye ulaştıktan sonra burada zikretme gereği duyduk. Çalışmamızda Muhammed Ebû Dakika'nın tahkikini kullandık. Tahkik eserler ve tercüme metni için bakınız: el-Mevsılî, *el-İhtiyâr*, Tah. Ebû Dakika. 4:162; Tah. Şuayip el-Arnâvut. 4:134; Tah. Muhammed Adnan Derviş. 4:416; ve çevirisi için bakınız: Mehmet Keskin. *el-İhtiyâr*, İstanbul: Ümit Yayınları. 1998: 4:141.

BİRİNCİ BÖLÜM : HANEFİ MEZHEBİNDE İHTİKÂRIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ, HÜKMÜ VE MAHİYETİ

A. Hanefi Mezhebinde İhtikârın Tanımı

İhtikâr, “el-hakru” kelimesinden türeyip “h-k-r” kökünden ifti’al babından “الاحتكار” depolamak, hapsetmek, bekletmek fiyatın yükselmesi için fırsat kollamak anlamına gelmektedir.¹⁹ Bazı Hanefi İslam Hukukçuları ise ihtikârın yanında ayrıca “el-Hükr” “الحكر” veya “el-Hükre” “الحكرة” kelimelerini de ihtikâr işi için ifade etmişlerdir.²⁰ Bu kavramlar da aynı şekilde ihtikâr ile aynı olup depolamak anlamına gelmektedir.

İhtikâr, günümüzde pek çok farklı tanımlama ile isimlendirilmektedir. Karaborsacılık, istifçilik, vurgunculuk ve tekellilik benzer isimlendirmelerinden bazılarıdır. Ancak bu kavramlar tam olarak İslam ticaret hukukundaki ihtikâra karşılık gelmemektedir. Fakihler genellikle ihtikârı belli başlı sınırlar içerisinde tanımlarken günümüz modern dünyasındaki anlamı ve etki alanı genişleyen ihtikâr kavramına uygun bir tanımlama bulunmamaktadır. İhtikârın belli başlı şartlara sahip olduğunu düşündüğümüzde diğer tanımlar ihtikârın bazen bir aşaması veya parçası bazen ise bir sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İhtikâr fiilinin kendisi depolamak ve hapsetmek anlamına gelmektedir ancak ulemanın ihtikârdan kastı sadece depolamak değildir. Çünkü sadece depolamak ihtikârın oluşmasına sebep olmamaktadır. Hatta çalışmamızın sonraki başlıklarında ele

¹⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 3:62; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, 2:92, İbn Ebî Bekir er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 78; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4:208; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhîd*, 378; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 11:71-72.

²⁰ el-Hükr ve el-Hükre kelimelerini eserlerinde kullanan alimlerden bazıları için bakınız: el-Cessâs, *Muhtasarü İhtilâf'il-Ulemâ*, 3:422-423, Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Tenbîhu'l-Ğâfilîn*, 192 ve *Uyûnu'l-Mesâi'l*, 78, Nâsiruddîn es-Semerkandî, *el-Multekat*, 205; Hâherzâde, *Şerhu Müşkilâti'l-Kudûrî*, 2:550.

alacağımız üzere bazı Hanefi İslam hukukçuları zarar vermeyen ihtikârın(depolamanın) ihtikâr olmadığını, aksine mübah olduğu söylemiştir.

Ebû Hanîfe (ö. 150/767) açısından ihtikârın tanımı “*şehirden yiyecek satın almak ve şehir halkının ihtiyacı varken onu depolamaktır.*”²¹ Ebû Yûsuf (ö. 182/798)’a göre “*İnsanlara zarar veren her türlü depolama ihtikârdır.*”²² Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189/805)’ye göre “*Hükre şehrin pazarından veya köylerinden satın alıp depolamaktır.*”²³ Kerhî (ö. 340/952)’ye göre “*şehirden mal satın alıp onu satmaktan imtina etmektir*”²⁴, Ebu’l-Leys es-Semerkandî’ye göre “*ihdikâr insanlara zarar vermek ve onların mala ulaşmasını engellemek için yapılan satın alımdır.*”²⁵ Radiyüddin es-Serahsî’ye göre “*şehirden mal satın alıp insanların ihtiyacı olduğunda onu satmaktır.*”²⁶ Burhâneddin el-Buhârî ve Kâsânî’ye göre “*İhtikâr şehirde mal satın alıp onu satmaktan kaçınmaktır.*”²⁷ el-Mevsilî’ye göre “*ihdikâr şehirden yahut ona yakın bir yerden mal satın alıp fiyatlar yükselinceye kadar depolamaktır.*”²⁸ es-Siğnâkî’ye göre “*ihdikâr fiyatın artışı için hapsedmektir.*”²⁹ el-Aynî’ye göre “*İnsan ve hayvan gıdalarını fiyatın artmasını umarak hapsedmektir.*”³⁰ el-Bâberti ve eş-

²¹ es-Suğdî, *en-Nütef*, 1:486.

²² el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâî*, 5:129; el-Aynî, *Minhatu’s-Sulûk fî Şerhi Tuhfeti’l-Mülûk*, 416; el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, Tah. Ebû Dakika, 4:162.

²³ el-Cessâs, *Muhtasaru İhtilâf’il-Ulemâ*, 3:422.

²⁴ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari’l-Kerhi*, v.36a.

²⁵ Ebu’l-Leys es-Semerkandî, *Tenbîhu’l-Ğâfilîn*, 191.

²⁶ Radiyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu’r-Radavî*, 5:36.

²⁷ el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâî*, 5:129; Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtu’l-Burhânî*, 7:145.

²⁸ el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4:161.

²⁹ es-Siğnâkî, *en-Nihâye fî şerhi’l-Hidâye*, 23:118. Bu eserin tamamı Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi’nde yirmi beş farklı muhakkik arasında kitap ve fasılları taksim edilerek lisans üstü tezi olarak tahkik edilmiştir. Her bir tezde belirli bölümler ele alınmıştır. el-Mektebetu’s-Şâmile adlı klasik eser kaynak programı bu lisansüstü tezlerini dijital ortamda bir araya getirip yeni cilt ve sayfa numaraları vermiştir. Biz de tezimizde bu lisansüstü çalışmalarının çeşitli bölümlerinden yararlandığımız için kaynak birliğini sağlamak amacıyla Şâmile programındaki cilt ve sayfa numaralarını dikkate aldık.

³⁰ el-Aynî, *el-Binâye fî Şerhi’l-Hidâye*, 12:210.

Şürünbülâli (ö. 1069/1659)'ye göre “*ihtikâr fiyatın artması için malı depolamaktır.*”³¹ el-Kuhistânî, el-Haskefî ve İbn Âbidîn'in tanımları birebir aynı olmasının yanı sıra zaman ifadesi de tanımın içerisinde geçmektedir onlara göre “*gıda ve benzeri malları fiyatın artması için kırk gün hapsetmektir.*”³² Birbirinden farklı tüm bu özel tanımlamaların yanı sıra daha genel bir yaklaşımla çoğu Hanefi mezhebi İslam hukukçusu “*İnsanlara zarar veren depolama ihtikârdır.*”³³ şeklinde bir tanımlama yapmaktadırlar. Özel ve genel tüm tanımları bir araya getirdiğimizde Hanefi mezhebi içerisinde ihtikâr, insanların maldaki hakkına mâni olmak ve ucuzdan aldığı malı daha sonra insanların o mala ihtiyacı varken pahalıya satmak amacıyla yapılan depolama olarak tanımlandığı karşımıza çıkmaktadır.³⁴ Genel olarak ihtikârın tanımı ile ilgili pek çok yaklaşım olduğunu görmekteyiz. İhtilafu'l-fukaha müelliflerinden İbnu'l-Munzir kimin ihtikâr fiilinin kapsamına hangi şartlarda girdiği konusunda alimler arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır derken³⁵ İbn Hubeyre, fakihlerin ihtikârın vasıflarında ihtilafa düştüklerinden bahsetmektedir.³⁶

³¹ el-Mergînânî ve Molla Hüsrev tanımlarında “ehline zarar veren depolama ihtikârdır” demelerine rağmen onlara şerh yazanlar eserlerinde “fiyatın artması için depolamaktır” ifadesini kullanmışlardır. Bu yaklaşımlarından, şârihlerin asıl metne bağlı kalmadan kendi görüşlerini de aktardıklarını ve zamanla ihtikârın tanımının değiştiğini anlayabiliriz. Bakınız: el-Bâbertî, *el-Înâye*, 6:140; Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hukkâm*, 1:321.

³² el-Kuhistânî, *Câmi'u'r-Rumûz*, v.370a; el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muntekâ fi Şerhi'l-Multekâ*, 4:213; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr ala'd-Durri'l-Muhtâr*, 9:571.

³³ el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 8:546; el-Kudûrî, *Muhtasar*, 241; el-Cürcânî, *Hizânetu'l-Ekmele*, 3:507; Nâsiruddîn es-Semerkindî, *el-Fıkhu'n-Nâfi'*, 4:899; el-Ûşî, *el-Fetâvâ's-Sirâciyye*, 325; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; İbnu's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, 824; en-Nesefî, *Kenzu'd-Deka'ik*, 612; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik fi Şerhi Kenzi'd-Dekâik ve Hâşiyetu's-Şelebi*, 6:27; Sadruşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye*, 5:106; el-Kâkî, *Uyûnu'l-Mezâhib*, 221; el-Halebî, *Multeka'l-Ebhur*, 213; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhi Kenzi'd-Dekâik ve Minhâtu'l-hâlik ve Tekmiletu't-Tûri*, 8:229; et-Timurtâşî, *Tenvîru'l-Ebsâr*, 215.

³⁴ el-Kudûrî, *Muhtasar*, 241; Radiyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:36; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, 5:129; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:161; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:210; el-Bâbertî, *el-Înâye*, 6:140.

³⁵ İbnu'l-Munzir, *el-İşrâf 'alâ Mezâhibi Ehli'l-İlm*, 6:54.

³⁶ İbn Hubeyre, *İhtilâfu'l-E'immeti'l-Ulema*, 1:413.

1. İhtikâr Sayılmayan Depolama

Hanefi mezhebi içerisindeki genel kabule göre depolandığında kimseye zarar vermeyen depolamanın ihtikâr olmadığı ifade edilmektedir. Depolama İslam hukuku metinlerinde hapsedme “الحبس” olarak geçmektedir. Depolama ihtikârın temel unsurudur. Hanefi mezhebi İslam hukukçuları eserlerinde çoğunlukla “zarar veriyorsa mekruh, zarar vermiyorsa beis yoktur” ifadelerini kullanmışlardır.³⁷ İhtikârın mekruh olmasını zararın hakikatine yani gerçekleşmesine bağlamışlardır.³⁸ Çünkü bir işin mekruh olmasında zarar önemli bir etkidir. İhtikârın ortaya koyduğu bu zarar, insanların işlerini zorlaştırma ve onları mal bulma konusunda çıkmaza sokup darlığa sokma olarak ifade edilmektedir.³⁹

Ayrıca çoğu Hanefî İslam hukukçusu ihtikâr sayılmayan depolamaya kişinin kendi ürettiği, tarlasında ekip biçtiği mahsulünü depolamasını ve başka şehirden mal getirmesini de örnek vermektedir. Kaynaklarda bu ifade “Kim kendi ürettiği, tarlasında ekip biçtiği mahsulünü ya da başka şehirden getirdiği malı ihtikâr ederse(depolarsa) muhtekir değildir”⁴⁰ şeklinde geçmektedir.⁴¹ Aslında burada kişinin ihtikâr (depolama) yapsa dahi muhtekir (ihtikâr yapan kişi) olmayacağı söylenmektedir. İbareye

³⁷ el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 8:546; el-Kudûrî, *Muhtasar*, 241; el-Cürcânî, *Hizânetu'l-Ekmele*, 3:507; Nâsiruddîn es-Semerkandî, *el-Fıkhu'n-Nâfi'*, 4:899; el-Üşî, *el-Fetâvâ's-Sirâciyye*, 325; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; İbnu's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, 824; en-Nesefî, *Kenzu'd-Deka'ik*, 612; ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:27; Sadruşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye*, 5:106; el-Halebî, *Multeka'l-Ebhur*, 213; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229; et-Timurtâşî, *Tenvîru'l-Ebsâr*, 215.

³⁸ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4:161; ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:27; el-Bâbertî, *el-Înâye*, 6:140; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229.

³⁹ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:211; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229.

⁴⁰ ”ومن احتكر ضيعته أو ما جلبه من بلد آخر فليس بمحتكر”

⁴¹ Muhammed eş-Şeybânî, *el-Câmi'u's-Sağîr*, 261; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290; el-Kudûrî, *Muhtasar*, 241; el-Üşî, *el-Fetâvâ's-Sirâciyye*, 325; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; İbn Ebî Bekir er-Râzî, *Tuhfetu'l-Mülûk*, 235; İbnu's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, 824; en-Nesefî, *Kenzu'd-Deka'ik*, 612; es-Sîgnâkî, *en-Nihâye*, 23:119; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:215; el-Aynî, *Minhatu's-Sulûk*, 416; Nâsiruddîn es-Semerkandî, *el-Fıkhu'n-Nâfi'*, 4:899; el-Halebî, *Multeka'l-Ebhur*, 213; Molla Hüseyin, *Dureru'l-Hukkâm*, 1:321.

baktığımızda “kim ihtikâr yaparsa...” diye başlamakta ancak “muhtekir değildir.” diye sonlanmaktadır. Hâherzâde *Şerhu Müşkilâti'l-Kudûrî* eserinde bu ibareyi açıklamaktadır. Ona göre “kim ihtikâr ederse” “ومن احتكر” ile “muhtekir değildir” “فليس بمحتكر” ifadeleri birbiriyle çelişmemektedir. O zaman “İhtikâr ediyorsa nasıl gerçek manada muhtekir olmuyor?” Sorusu aklımıza gelebilir. Buradaki “muhtekir değildir” den kasıt insanlara zarar veren mezmum/yerilmiş ihtikârdır.⁴² O, ihtikârı depolama anlamında kullanmış, yerilmiş ihtikârı ise tezimizin konusu olan insanlara zarar veren depolama olarak değerlendirmiştir. Ayrıca baktığımızda İslam hukukunda insanlara faydası olan meşru bir ticaret memduh/övülmüş ticaret olarak kabul edilirken, insanlara zararı dokunan bir ticaret ise yerilmiş ticaret olarak kabul edilmiştir.⁴³

Bazı fakihler de kendi ekip biçtiği malını satan ve başka şehirden mal getiren kimsenin muhtekir olmadığı hakkında icma olduğunu belirtmektedirler.⁴⁴ Buradan da anlaşılacağı üzere yerilmiş ihtikârdan kasıt sadece depolama olmayıp diğer şart ve unsurları da içinde barındıran ihtikârdır. Burada ihtikâr için belirli şartlar gerektiğini görüyoruz.

2. İhtikâr Sayılan Depolama

İhtikârın gerçekleşmesinin belirli şartları vardır. Daha önce belirttiğimiz gibi ihtikâr, insanların maldaki hakkına mâni olmak ve ucuzdan aldığı malı daha sonra insanların o mala ihtiyacı varken pahalıya satmak amacıyla yapılan depolama olarak

⁴² Hâherzâde, *Şerhu Müşkilâti'l-Kudûrî*, 2:550.

⁴³ ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:28; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229; el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muntekâ*, 4:214; Övülen ticaret ile ilgili hadisler için bakınız: İbn Mâce, *Ticârât*, 1 (no. 2137); İbn Mâce, *Ticârât*, 3 (no. 2145); et-Tirmizî, *Buyû'*, 4 (no. 1208); Yerilen ticaret ile ilgili hadisler için bakınız: İbn Hanbel, *el-Musned*, 8:481 (no. 4879), 1:284 (no. 136); Müslim, *Musâkât*, 129 (no. 1605), 130 (no. 1605); İbn Mâce, *Ticârât*, 6 (no. 2153); Ebû Dâvûd, *Menâsik*, 89 (no. 2020), *Buyû'* 47 (no. 3438), *Buyû'* 1 (no. 3326); et-Tirmizî, *Buyû'*, 40 (no. 1267).

⁴⁴ Radiyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:37; el-Kâkî, *'Uyûnu'l-Mezâhib*, 221; el-Leknevî, *en-Nâfi'u'l-Kebîr li-men Yutâliu'l-Câmi'a's-Sağîr*, 481.

tanımlanmıştır. Temelde tezimizde ihtikâr sayılan depolamayı ele alacağız. Depolama yani hapsedme ise pek çok farklı şekilde yapılabilir: Bir kimse şehirdeki bir malı depolayabilir, başka şehirde satın aldığı malı kendi şehrinde depolayabilir, şehrin etrafında bulunan köy vb. yerleşim yerlerindeki malı depolayabilir veya buralarda aldığı malı şehre getirip depolayabilir. Bu depolama çeşitlerinin her biri mezhep içerisinde farklı hükümlere sahiptir. Ayrıca fırsat kollaması sebebiyle fiyatın artması, insanların mala ulaşmasının engellenmesi ve kamu zararı doğurması sonucunda bu depolama artık ihtikâr sayılan depolamaya dönüşmektedir. Şimdi bu şartları kısaca ele alalım.

İhtikârın gerçekleşmesi için gerekli olan şartlar hakkında ulema ihtilaf etmiştir.⁴⁵ Şartları tezimizin ilerleyen başlıklarında detaylıca inceleyeceğimiz için şimdi kısaca maddeler halinde aktaracağız:

a. Ebû Hanîfe'ye göre şehirde yapılan ihtikâr halkına zarar veriyorsa mekruhtur. Bundan dolayı öne çıkan en önemli şart depolama sonucunda kamu zararının ortaya çıkıp çıkmamasıdır. Mezhebin çoğunluğuna göre kamu zararı söz konusu olduğunda her türlü depolama ihtikâr kabul edilmiştir. Ebû Yûsuf'a göre bir kimse ister kendi malını depolasın ister başka şehirden mal getirsin yahut depolamanın hangi türünü yaparsa yapsın kamu zararına sebep oluyorsa bu işin ihtikâr olduğunu belirtmiştir.⁴⁶ Ayrıca alışveriş haklarının iptali, insanların işlerini zorlaştırma ve sıkıntıya sokma ihtikârı oluşturan zarar verici etmenler içerisinde karşımıza çıkmaktadır.⁴⁷

⁴⁵ İbnu'l-Munzir, *el-İşrâf 'alâ Mezâhibi Ehli'l-İlm*, 6:54; İbn Hubeyre, *İhtilâfu'l-E'immeti'l-Ulema*, 1:413.

⁴⁶ Radiyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:37; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, 5:129; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; Sadruşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye*, 5:106; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:162; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229.

⁴⁷ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; el-Bâbertî, *el-Înâye*, 6:140; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229.

b. Bir başka şart ise, maruf (gıda olarak kabul edilen/bilinen) ve mutat (depolanması adet üzere olan) ürünlerin depolanmasıdır. Ebû Hanîfe ve Muhammed eş-Şeybânî bu durumda ihtikâr olduğuna itibar etmektedirler.⁴⁸

c. Yapılan depolamanın ihtikâr şartlarından sayılabilmesi için, küçük şehirde yapılması şartı ortaya konmuştur. Bazı Hanefi fakihlere göre bunun şehir halkına zarar vermiş olması şarttır. Büyük şehirde bulunan kimse gıda maddelerini depolarsa, ihtikâr yapmış olmaz görüşü karşımıza çıkmaktadır. Çünkü fakihler o kimsenin kendi malını depoda beklettiğini ve şehir büyük olduğu için bu durumun başkasına zararı olmadığını savunmuşlardır.⁴⁹

d. Bir diğer şart ise hakkın taallukudur. Şehir halkının depolanan malda doğrudan hakkı bulunduğu fikri karşımıza çıkmaktadır. Bu, halkın hakkının depolanmış mala taalluk etmesidir. İnsanların mala ulaşamadığı kıtlık zamanından önce malı depolayan kişi fiyatların artmasını fırsat kollamak amacıyla depolamasa bile şehir halkı kıtlık anında o mala ihtiyaç duyduğu için halkın malda hakkının olduğu belirtilmektedir. Bu durumda ihtikârın gerçekleştiği savunulmaktadır.⁵⁰

e. İhtikârın, insan ve hayvan gıdalarının yanı sıra altın, gümüş ve elbise gibi her türlü maldan olduğu görüşü, ihtikârın yapıldığı belirli gün, ay gibi süre yahut kıtlık ve bolluk gibi farklı dönemlerin içerisinde olması şartı, köy vb. yerleşim yerlerinde yapılan depolamanın köy ve şehirdeki insanları olumsuz etkilemesi de ihtikârın şartları arasındadır. Kısaca saymış olduğumuz bütün şartları tezimizin ilgili başlıklarında yer geldikçe işleyeceğiz.

⁴⁸ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:27; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:213; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229; el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muntekâ*, 4:213.

⁴⁹ Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:161; Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 3:26.

⁵⁰ Radiyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:36; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, 5:129; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:145; es-Siğnâkî, *en-Nihâye*, 23:119.

3. İhtikârla İlişkili Bazı Kavramlar

İslam ekonomisinde daha geniş bir kavram olan ihtikâr, ona göre daha dar kapsamlı olan *iddihar*, *ihtizan* ve *inhisâr* kavramları ile de bağlantılıdır.⁵¹ *Iddihar* bir malın salt istifi ve saklanıp biriktirilebilen şey anlamına gelmektedir. Ne bir iş kurmak için biriktirilen bir yatırım ne de ileride karşılaşacak darlık ve sıkıntılar için hazırlık üzere zor zamanlar için biriktirme amacı taşımamaktadır.⁵² Bunun mal biriktirip yığma düşüncesinin salt hali olduğunu söyleyebiliriz. Salt istifçilik olarak görmek mümkündür ki ihtikâra dolaylı yoldan sebep olan bir durumdur. *İhtizan* da *iddihar* gibi salt istifçilik anlamına gelmektedir. *İnhisar* ise günümüzdeki tekelleşme anlamına gelmektedir. Osmanlı devletinde kullanılan iktisadi bir kavramdır.⁵³

4. İhtikârın Oluşmasına Sebep Olan Mekruh Alışveriş Çeşitleri

İslam hukukunda aslen helal olan şeyler bazı nedenlerden dolayı hüküm değişikliğine uğramaktadır. Alışveriş de bu şekilde bazı etkenler ile mekruh hatta haram olabilmektedir.⁵⁴ İnsanoğlunun kolay yoldan fazla para kazanma isteği insanların pek çok mekruh ve haram alışveriş yöntemlerine meyletmelerine sebep olmaktadır. Mekruh alışverişler fıkıh kitaplarında da yerini almıştır. Ebu'l-Leys es-Semerkandî mekruh olan alışveriş çeşitlerini, *telakki'r-rukbân*, şehirlinin köylü adına satışı, cuma vaktinde yapılan alışveriş ve neceş olarak ifade etmiştir.⁵⁵ Doğrudan veya dolaylı olarak ihtikâra sebep olan mekruh alışveriş ve durumların hangileri olduğunu burada kısaca ele almanın uygun olacağını düşündük.

⁵¹ Kallek, "İhtikâr", *DİA*, 21:560.

⁵² Celal Yeniçeri, *İslam İktisadının Esasları*, 279.

⁵³ Mehmet Genç, "Yed-i Vâhid", *DİA*, 43:378-383.

⁵⁴ Bir kimsenin helal olan ticaretine faiz karıştırmayı, helal olan alışverişini Cuma namazı vaktinde yapması, pazarlık helal iken malı kızıştırarak almayıp fiyat yükselterek neceş yapması, namazı başkasının mülkünde izinsiz kılması, oruç tutmak helal iken bayram günü oruç tutması, nikah helal iken birbirine mahrem olan iki kadını bir nikâh altına alması gibi örnekler zikredilebilir.

⁵⁵ Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Hızânetu'l-Fıkıh*, 176.

a.Telakki'l-Celeb/Telakki'r-Rukbân

Şehre yahut pazara satmak için dışarıdan mal getirmeye *celeb*, getirene ise *câlip* denir. Şehre veya pazara ulaşmadan önce onlardan malları satın almak için karşılamaya gitmeye *telakki'l-celeb* veya *telakki'r-rukân*, karşılayana ise *mütelakkî* denmektedir.⁵⁶

Hanefi mezhebine göre *telakki'l-celebin* hükmü ihtikârın hükmüne benzemektedir. Bazı Hanefi mezhebi fakihine göre kıtlık zamanı olması ve şehir halkına zarar vermesi durumunda *telakki'l-celeb* caiz değildir.⁵⁷ *Telakki'l-celeb* iki aşamalı bir işlemdir. Birinci aşama *câlibin* şehir dışından mal getirmesi, ikinci aşama *mütelakkîlerin câlipleri* karşılaşmasıdır. Bu işlem piyasadaki malın fiyatının değişmesinde büyük etkene sahiptir.

Ebu'l-Leys es-Semerkindî, genel bir yaklaşımla ister piyasanın fiyat algısını bozsun ister bozmasın *telakki'l-celebin zâhirü'r-rivâye'ye* göre mekruh olduğunu nakletmiştir.⁵⁸ el-Cessâs, İbn Ömer'den rivayetle Hz. Peygamber'in (s.a.v) "*Malları pazara gelmeden almayın*"⁵⁹ hadisini nakledip eğer ehline zarar verirse caiz değildir demiştir.⁶⁰ Yine el-Cessâs, telakkinin nehyedildiği hadislerden yola çıkarak buradaki nehyin zarara mahmul olduğunu ifade etmiştir. Böylece alışveriş mekruh olmaz sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca el-Cessâs, serbest piyasa ekonomisi fikrini ifade eden Hz. Peygamber'in (s.a.v): "*İnsanları alışverişte kendi hallerine bırakın böylece Allah onları birbirini ile rızıklandırır*"⁶¹ hadisinden dolayı mütelakkînin kimseye zarar vermediği

⁵⁶ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 6:130; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, 1:469; İbn Ebî Bekir er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 59.

⁵⁷ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; el-Cessâs, *Muhtasaru İhtilâf'il-Ulemâ*, 3:421; el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 3:100; Nâsiruddîn es-Semerkindî, el-Multekat, 204; Râdiyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:37; ; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:147; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, 5:129; es-Senâmi, *Nisâbu'l-İhtisâb*, 283; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:27.

⁵⁸ Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290.

⁵⁹ et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, 4:7.

⁶⁰ el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 3:100.

⁶¹ Ebû Dâvûd, *Buyû*, 47 (no. 3442); et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, 4:11.

durumda istediği fiyata satış yapabileceğini ve bunun mübah olduğunu ifade etmektedir.⁶² Bazı İslam hukukçuları şehir halkına zarar verdiğinde ihtikâr ve telakkiyi bir kabul edip zarar durumunda ikisinin de mekruh olduğunu belirtmişlerdir.⁶³

Molla Miskin(ö. 954/1547), *telakki'l-celebin*, bir kimsenin bulunduğu beldeden çıkarak gıda maddelerini getiren kafilayı karşılayıp kafilenin beldeye girmesini önleyerek beldenin dışındayken gıda maddelerini satın almasıyla gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Ona göre mütelakkîlerin bundan kastı bu maddeleri şehre götürüp depolamak ve belli bir süre satmamaktır. Depolama ile de ihtikâr oluşacaktır. Bazı fakihlere göre mütelakkîler fiyatlarda hile yapmadan şehirdeki malın fiyatını şehir dışından mal getirenlere söyleyip malı satın aldıysa bu durum mekruh değildir. Ancak gerçek fiyatları söylemeden malı almış ise bu mekruhtur.⁶⁴

Şehre gelen mallar şehirdeki malın piyasasını etkilemektedir. Mütelakkîler piyasada fiyat dengesizliğine ve fahiş fiyat artışına sebep olmaktadır. Yani mal getiren tüccarları kapıda karşılayarak mallarını alıp şehirde daha fazla fiyata satan komisyoncular piyasanın bozulmasına sebep olmaktadır. Piyasadaki fiyat algısının bozulması da ihtikâra sebep olmaktadır. Bazı fakihler, mütelakkîler sattıkları mallar ile şehirdeki tüccarlar üzerine fiyatlandırma yaptıklarında fiyatlarda dengesizliğe yol açar yahut fiyat algısını bozarlarsa bu durumda yaptıkları alışverişin mekruh olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁵ İslam hukukçuları bu durumun caiz olmadığını belirtip önlemek için tedbirler almışlardır. Bunu bir örnek ile ele alalım: Maverâünnehir'in Hanefi

⁶² el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 8:546.

⁶³ es-Senâmi, *Nisâbu'l-İhtisâb*, 283; ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:27; el-Leknevî, *en-Nâfi'u'l-Kebîr*, 481.

⁶⁴ Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:147; Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hukkâm*, 2:177; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 9:572.

⁶⁵ İftihâruddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 285; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:147; el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muntekâ*, 4:213; İbn Nüceym, *en-Nehru'l-Faik Şerhu Kenzu'd-Dekâik*, 3:448.

alimlerinden olan Ebû Hafs el-Kebir (ö. 212/832)⁶⁶ şehre getirilen malların piyasadaki fiyat algısını bozmaması için gelen tüccarları kendi yöntemiyle karşılamıştır. Tüccarların getirdiği ürünü şehirde kaç satacaklarını araştırdıktan sonra bir çuval buğday fiyatını elli dirhem olarak belirlediklerini öğrenen fakih, tüccarlara onar dirhem vermiştir. Getirdikleri bir çuval buğdayı şehirde kırk dirhem karşılığında satmalarını söylemiştir. Böylece şehirde gıdanın ucuzlaştırıldığı haberi gelene kadar bunu yapmıştır ve buğdayın fiyatı piyasada kırk dirhem olmuştur.⁶⁷ Bu örnekten anlaşıldığı üzere eğer piyasaya müdahale edilmeseydi tüccarlar buğdayı elli dirheme şehirde satacaklardı. Yahut kendilerini karşılayacak olan komisyonculara elli dirheme sattıklarında komisyoncular şehirde elli dirhemden daha fazlaya satacak veya depolayıp fiyatının artmasını bekleyeceklerdi. Bundan dolayı şehirdeki buğdayın fiyatı artacak halkın alım gücü düşecekti. Ebû Hafs'ın buradaki uygulamasıyla komisyoncuların para kazanması engellenmiş oldu. Ayrıca piyasaya narh konulduğu ile ilgili bir haber de yayılmamış oldu. Şehir halkı buğdaya kolay ulaşım sağladı. Ayrıca buradan hareketle, devlet yetkililerinin gerektiğinde tüccara ve üreticiye maddi destek vererek piyasanın fiyatlarında denge sağlayabileceğini böylece fiyatlara gizlice müdahale edilebileceğini görebiliyoruz.

b.Şehirlinin Köylü Adına Satış/Simsar

Piyasadaki fiyat artışına sebep olan bir başka durum ise şehirlinin köylü tarafından üretilen malı alıp şehirde üzerine kâr koyarak satmasıdır. Bu durumda bir komisyoncu sınıfı oluşacaktır. Bu da ticaretin olağan akışına zarar verir. Resulullah (s.a.v) böyle bir durumda köylünün şehirdeki fiyatlar hakkında bilgilendirilmesini ve bir

⁶⁶ Muhammed eş-Şeybânî'nin öğrencisi olup ondan almış olduğu eğitimle Buhâra'da Hanefî yaklaşımının kurucusu olmuştur. *Zâhiru'r-rivâye* eserleri onun rivayetiyle Buhara'ya ulaşmıştır. Maveraünnehr'in büyük Hanefî alimlerindendir. Onun görüşlerine çeşitli fıkıh, fetvâ, vâkıât ve nevâzil eserlerinde rastlanır. Murteza Bedir, "Ebû Hafs el-Kebîr", *DİA*, EK-1.:364-366; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, 29-30.

⁶⁷ es-Siğnâkî, *en-Nihâye*, 23:121.

kimsenin Müslüman kardeşinden böyle bir ticaret hususunda tavsiyeler alması gerektiğini bildirmiştir. et-Tahâvî'ye göre eğer köylü şehirdeki fiyatlar hakkında bilgilendirildikten sonra şehirli malı köylüden satın alıp şehirde sattığında şehir halkına zarar vermemesi durumunda bu durumun mübah olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸ el-Cessâs, “Şehirli, köylü adına satış yapmasın”⁶⁹ hadisini esas alarak ehline zarar veriyorsa hükmü ihtikâr gibidir demiştir. Böyle bir alışveriş bazı fakihlere göre mekruhtur.⁷⁰

Molla Hüsrev bunun kıtlık zamanında mekruh olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca şehirli bedevinin malını yüksek satmak için şehre getirir ve bu satıştan komisyon alırsa bu durum da mekruhtur demiştir. Ona göre şehirli köylüyü kendi haline bırakırsa köylü malını kendi satar ve aradaki ücret komisyonculara kalmadan kendine kalır. Böylece mal el değiştirmemiş olur ve şehir halkı ucuzdan alır.⁷¹

Ali el-Kârî, şehirliden *simsar* olarak bahsetmiştir. *Simsar* malı köylüden alır ve onun adına piyasa fiyatına göre daha pahalıya satarsa ona göre bu satış mekruhtur. Eğer *simsar* bunu yapmasa köylü malını daha ucuza satacaktır.⁷² Böylece insanlar mala daha kolay ulaşabilecektir.

c.Neceş (Kızıştırma/Manipülasyon)

İslam hukukuna göre mekruh alışveriş yöntemlerinden bir tanesi de *neceş* tir. *Neceşi* nehyettiğine ve onun bir hile olduğuna dair pek çok rivayet Hz. Peygamber'den (s.a.v) günümüze ulaşmıştır.⁷³ İslam hukukçuları *neceşin* mekruh olduğunu, kişinin kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasının da aynı şekilde olduğunu ifade etmişlerdir. el-Kâsânî, kızıştırmayı malı satın almak istemeden yapılan malın övülmesi

⁶⁸ et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, 4:11.

⁶⁹ et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, 4:9-10.

⁷⁰ el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 3:101; el-İsbicâbi, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 259.

⁷¹ Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hukkâm*, 2:178.

⁷² Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 2:347.

⁷³ el-Buhârî, *Buyû'*, 58 (no. 2032), 64 (no.2043); et-Tirmizî, *Buyû'*, 65 (no. 1304).

olarak tanımlar. Ona göre kişi başkaları duysun diye fiyatı artırır.⁷⁴ Aslında *neceş* almak istemediği malın fiyatını artırmak için yapılan bir manipölasyondur.⁷⁵ Manipölasyon fiyat algısını bozma, insanları yanlış yönlendirme olduğundan dolayı bu durum da ihtikâra sebep olan durumlar arasında sayılmaktadır. Manipüle olan halk fiyatlarında artışa gidecek ve insanlar mal bulma konusunda zorlanacaklardır.

d.Kabzdan Önce Malın Satımı

Bazı mekruh alışverişler ihtikâra doğrudan sebep olurken yahut ihtikârı oluşturan bir parça iken bazıları da ihtikârın oluşmasına dolaylı yoldan sebep olmaktadır. Kabz edilmeyen malın satışı da dolaylı olarak ihtikâra sebep olmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v), gıda satın alanın onu tam olarak teslim almadan başkasına satmasını yasaklamıştır.⁷⁶ Hz. Peygamber'in (s.a.v), bu yasağı dinlemeyip malı başka bir mekâna taşımadan satan kimseleri, mallarını yükleyip nakledinceye kadar dövdürdüğü rivayet edilmektedir.⁷⁷ Bu alışveriş piyasadaki malın fiyatının artmasına doğrudan, ihtikâra ise dolaylı olarak sebep olmaktadır. Bu işlem yüzünden insanlar depolarda bekleyen malları teslim dahi almadan başkasına o depodan satabilirler. Böylece emeksiz ve masrafsız para kazanırlar. Mülkiyet hakkı akıt ile kurulsa da kişinin maldaki tasarruf ve tazmini kabz ile ortaya çıkmaktadır. Alıcı malı satın alıp kabz etmeden başkasına sattıktan sonra mal zayi olsa o zaman tazmini ilk satıcıya ait olacaktır. Bu durumda ilk alıcı “*ribhu mâ lem yudmen*” durumunda olur yani tazmin

⁷⁴ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, 5:233.

⁷⁵ el-İsbicâbi, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 258; Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 2:347; Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hukkâm*, 2:177; İbn Nüceym, *en-Nehru'l-Faik*, 3:447.

⁷⁶ el-Buhârî, *Buyû* ', 54 (no. 2024), 55 (no. 2029); Müslim, *Buyû* ', 29 (no. 1525), 41 (no. 1529) arası; et-Tirmizî, *Buyû* ', 19 (no. 1232).

⁷⁷ el-Buhârî, *Buyû* ', 54 (no. 2024), 72 (no. 2059).

edemediği şeyde kazanç etmiş olacaktır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) bunu nehyettiğine dair rivayetler vardır.⁷⁸

B. Hanefi Mezhebinde İhtikârın Hükümü

Yukarıda bahsettiğimiz üzere ihtikârı sadece depolama olarak tanımladığımızda hükmü mübah olmaktadır. Bu hükmü ihtikâr sayılmayan depolama başlığı altında yukarıda inceledik. İhtikârın tanımını depolamaktan çıkarıp diğer şartları da dahil ettiğimizde ihtikârın hükmü mezhebin çoğunluk görüşü olan mekruh hükmüne dönüşmektedir. Öte yandan, Hanefi mezhebi alimlerinden bazıları ihtikârın mekruh değil aksine haram olduğu görüşünü de savunmuşlardır.

1. İhtikârın Haram Olduğunu Söyleyenlerin Görüşleri⁷⁹

Genel görüş mekruh olduğu için önce haram diyenlerin görüş ve delillerini ele alıp daha sonra mekruh görüşünü savunanların görüşlerine ve diğerlerine verdikleri cevapları ele alacağız.

Muhammed eş-Şeybânî'ye göre ihtikâr haramdır.⁸⁰ Bazı fakihler Muhammed eş-Şeybânî'nin ihtikâr konusunda haram demesinin ihtiyat gayesiyle olduğunu nakletmişlerdir.⁸¹ Fakihlerin ihtikârı ele aldıkları kerahet bölümündeki açıklamalarına baktığımızda Muhammed eş-Şeybânî'nin haram demesinin ne anlama geldiğini görmekteyiz. Bazı Hanefi alimleri Muhammed eş-Şeybânî'ye göre tahrimen mekruhun

⁷⁸ Ebû Hanîfe, *el-Musned, Buyû*, 18; Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, 181 (no. 828); es-San'ânî, *el-Musannef*, 12:240 (no. 23442); İbn Hanbel, *el-Musned*, 11:203 (no. 6628); İbn Mâce, *Ticârât*, 12 (no. 2188).

⁷⁹ İslam hukukunda ihtikâr meselesi ele alınırken Türkçe veya Arapça yazılan makale, tez ve ihtikâr konusunu ele alan kitapları incelediğimizde ihtikârın hükmü konusunda cumhur ulemaya göre haram, Hanefi ulemasından el-Kâsânî hariç geri kalanına göre mekruh olduğu ifade edilmiştir. Ancak biz çalışmamızda el-Kâsânî'den başka ihtikâra haram diyenlerin görüşlerinden de bahsetmeye çalıştık.

⁸⁰ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; Radiyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:37; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:216; İbn Kutluboğa, *et-Tercih ve't-Tashih 'ale'l-el-Kudûrî*, 464; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229.

⁸¹ Radiyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:37; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229.

haram olduğunu, haram olmasına rağmen bir meseleyi mekruh olarak ifade etmesinin sebebinin ise Muhammed eş-Şeybânî'nin o mesele ile ilgili bir nass bulamaması olduğunu bildirmişlerdir.⁸²

Hâherzâde, ihtikârın haram olduğu görüşünü savunmaktadır. Ona göre ihtikârın haram olmasının delili hadisi şeriflerde “lanet”⁸³ ifadesinin bulunmasıdır. Lanet ifadesinin ancak haramlarda gerçekleşebileceğini belirtmektedir.⁸⁴

Radıyyüddîn es-Serahsî muhtekirin lanetlendiği hadisten hareketle ihtikâra haram demiştir. Ayrıca ihtikârın şartlarından taalluku da değerlendirerek şehirde malın depolanması sonucunda depolanan malda insanların haklarının bulunduğu için ihtikârın haram olduğu görüşünü savunmuştur.⁸⁵

el-Kâsânî de ihtikârın hükmünün haram olduğunu iddia eden alimlerden birisidir. Ona göre hurmet, lanet içerikli ve ihtikâr edenin Allah'tan uzak olduğunu ifade eden hadisten dolayıdır. Bu hadisler günah işlemek isteyenleri korkutmak için söylenen ifadelerdir. Ona göre ihtikâr zulüm bâbındandır ve zulüm de haramdır. Çünkü şehirde satılan malda halkın hakkı vardır. Ona göre, muhtekir, insanların ihtiyacı olan malı satmayıp insanların hakkını gasp ederek haram bir iş yapmaktadır.⁸⁶ Diğer fakihlere göre el-Kâsânî birden fazla sebep saymıştır. Açıkladığımız üzere bunlar lanet, beraat, vaîd, zulüm ve taalluktur.

İbn Ebî Bekir er-Râzî *Tuhfetu'l-Mülûk* adlı eserinde ihtikârın haram olduğu görüşünü beyan etmiştir. Ancak bunu sınırlandırmış ve küçük şehirde yapılan insan ve

⁸² el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, 5:118; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:363; el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4:153; en-Nesefî, *Kenzu'd-Deka'ik*, 605; Sadruşşeria, *Şerhu'l-Vikâye*, 5:93; el-Kâkî, *'Uyûnu'l-Mezâhib*, 220; İbnu'l-Humâm, *Fethu'l-Kadîr*, 10:4.

⁸³ İbn Mâce, *Ticârât*, 6 (no. 2153); es-San'ânî, *el-Musannef*, 8:35 (no. 15839).

⁸⁴ Hâherzâde, *Şerhu Müşkilâti'l-Kudûrî*, 2:550.

⁸⁵ Radıyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:36.

⁸⁶ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, 5:129.

hayvan gıdalarındaki ihtikârı haram olarak kabul etmiştir.⁸⁷ Eseri şerh eden el-Aynî, *Minhatü's-Sülûk*'te büyük şehirde zararın oluşmayacağını ve ihtikârın olmadığını nakletmiştir.⁸⁸

İhtikârın haram olduğunu belirten bir diğer fakih es-Siğnâkî'dir. O *el-Hidâye* şerhinde ihtikârın hükmünü “*ihtikârın haram olması konusu*” başlığında ele almıştır. Bir kimsenin Müslüman şehirlerinden gıda satın alıp depoladığında insanların haklarının o mala taalluk edeceğine dikkat çekerek Muhtekirin bu fiiliyle kamu hakkını iptal edeceğini ifade etmiştir.⁸⁹

2. İhtikârın Mekruh Olduğunu Söyleyenlerin Görüşleri

Pek çok fakihın, ihtikâr meselesini ele alırken “*İhtikâr bir belde de ehline zarar veriyorsa mekruh, vermiyorsa beis yoktur*” ifadesiyle konuya başladıklarını görmekteyiz. Hanefî mezhebinde ihtikârın mekruh olması çoğunluğun görüşüdür.⁹⁰ Bilindiği üzere Hanefiler mekruh kavramını tenzihen ve tahrimen olarak iki başlık altında ele almaktadırlar. Onlara göre ihtikârın mekruh olması onun tahrimen mekruh olduğu anlamına gelmektedir.⁹¹ Kuranı Kerim’de ihtikâr konusunun hükmüne delalet eden açık bir ayet yoktur. Mekruh olduğunu savunanlara göre ihtikârın mekruh olması başta delillerin zannılığı ve sıhhati ile ilgilidir. Malın büyük veya küçük şehirde

⁸⁷ İbn Ebî Bekir er-Râzî, *Tuhfetu'l-Mülûk*, 235.

⁸⁸ el-Aynî, *Minhatu's-Sulûk*, 416.

⁸⁹ es-Siğnâkî, *en-Nihâye*, 23:119.

⁹⁰ Fakihler ihtikâr bahsine başlarken onun mekruh olduğunu ifade eden “يكره” ve “كره” gibi ibareler kullanmışlardır. el-Cessâs, *Muhtasarü İhtilâf'il-Ulemâ*, 3:421; el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.36a; İftihâruddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 284; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:160; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:27; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:210; İbn Nüceym *el-Bahru'r-Râik*, 8:229; Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 3:25; el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muhtâr şerhu Tenvîru'l-Ebsâr ve Câmiu'l-Bihâr*, 662; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 9:571; el-Meydânî, *el-Lubâb*, 5:361.

⁹¹ İhtikâr bahsine başlarken “كره كراهة تحريم” tahrimen mekruh ifadesinin kullanıldığını görmekteyiz. Bakınız: Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 3:25.

depolanması, darlık ve bolluk anına göre değişmesi, delalet açısından muhtekirden kastın kim olduğunun belli olmaması ve ilgili rivayetlerin zayıf olması sebebiyle ihtikârın hükmü mekruh olarak kabul edilmiştir.⁹² Bu görüşte olan fakihlere göre Kur'anı Kerim'de Mekke ile ilgili olan ayetin⁹³ ihtikâra delâlet etmediği anlaşılmaktadır.

Çoğu Hanefi mezhebi İslam hukukçusu, ihtikâra haram diyenlerin delil olarak gösterdikleri hadiste geçen “lanetli”⁹⁴ ifadesinin hurmet için olmadığını söylemektedir. Onlara göre lanet iki çeşittir, birincisi sadece kafirler için olan Allah'ın rahmetinden kovulma, ikincisi ise iyilerin ve sâlih kul makamında olanların derecesinden uzaklaştırılmasıdır. Bu hadisteki mananın lanetin ikinci manasında olduğunu, ehli sünnet ve'l-cemaate göre müminin büyük günah işlediğinde imandan çıkmadığını ifade etmektedirler.⁹⁵

Hadisi şerife metin üzerinden yaklaşımın yanı sıra senet açısından baktığımızda, muhtekirin lanetlendiği hadisin sıhhatinin zayıf olması sebebiyle buradaki lanet ifadesi ile kişinin haram bir iş işlediği sonucuna ulaşamamaktadır. İhtikârın haram olduğunu savunanlara karşı argümanlarda bulunan bazı fakihler, muhtekirin hata eden, günahkâr olduğu ile ilgili rivayetin⁹⁶ el-Ukaylî'nin (ö. 322/934) *ed-Duafâu'l-Kebîr*⁹⁷ adlı zayıf hadisleri topladığı kitabında olduğunu belirtmiştir.⁹⁸

⁹² İbn Ebu'l-Îz, *Kitâbu't-Tenbîh 'alâ Müşkilâti'l-Hidâye*, 5:797; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:211.

⁹³ 22/el-Hacc:25.

⁹⁴ İbn Mâce, *Ticârât*, 6 (no. 2153).

⁹⁵ ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:27; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:211; el-Kuhistânî, *Câmi'u'r-Rumûz*, v.370a; el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muntekâ*, 4:213; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 9:571.

⁹⁶ Said b. Müseyyib'den rivayetle Ma'mer b. Abdullah'tan oda Resulullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini rivayet etti: “Ancak hata eden/günahkarlar ihtikâr eder.” buyurmuşlardır. Ma'mer b. Abdullah'ın rivayet ettiği başka bir rivayette Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim ihtikâr yaparsa o günahkardır”. Müslim, *Musâkât*, 129 (no. 1605); Rivayetin geçtiği Hanefi mezhebi fıkıh eserleri için bakınız: İbn Ebu'l-Îz, *Kitâbu't-Tenbîh*, 5:797; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:211; Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 3:25; Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-Enhur fi Şerhi Multeka'l-Ebhur*, 4:214.

⁹⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî (ö. 322/934) *ed-Duafâu'l-Kebîr* adlı eserinde, hadiste zayıf sayılan, kendisine yalancılık veya uydurmacılık isnat edilen râvilere dair önemli bilgiler içermektedir. Ayrıca meşhur muhaddis es-Sünen sahibi en-Nesâî'den hadis rivayetinde bulunmuştur.

Halkına zararı dokunan bir bölgede insan ve hayvan gıda maddelerinde ihtikâr yapmak mekruhtur. İhtikârla insanlar darlık ve sıkıntıya düşürüldüğünden dolayı caiz değildir denilmiştir.⁹⁹

Burada sadece bir kimsenin mala erişememesi değil aksine toplumun tamamının ihtikâr yüzünden sıkıntıya girmelerini düşündüğümüzde ihtikârın mekruh olmasında kamu zararını ortadan kaldırmanın esas olması kaçınılmazdır. Kamu zararını ortaya koyan şey ise muhtekirin malını satmaktan imtina ederek insanların hakkını iptal etmesidir.

C. Hanefi Mezhebinde İhtikâra Konu Olan ve Olmayan Mallar

1. İhtikâra Konu Olan Mallar Hakkında Hanefilerin Görüşleri ve Delilleri

İhtikâra konu olan malların ne olduğu hakkında ihtilaf vardır. İhtikârdan bahseden hadislerin bazıları mutlak anlamda muhtekir ve ihtikârdan bahsederken bazıları ise mukayyet anlamda ihtikâr yapılan gıdadan bahsetmektedir. Çoğu Hanefî fakihleri ihtikârdan bahseden hadislerde geçen yiyecek kelimesini esas alıp sadece bu tür gıdalarda ihtikâr olacağını ifade ederken, Ebû Yûsuf ise hadisleri mutlak anlamda yorumlayarak her türlü malda ihtikâr olacağını ifade etmiştir.

Çarşı ve pazardaki kurallar, fiyatlandırma, ticaret ahlakı, alışveriş çeşitleri ve muhtesiplik gibi genel konularda pek çok rivayet vardır. Ancak fakihler doğrudan içerisinde ihtikâr ve muhtekir geçen rivayetleri İslam hukuku kitaplarında ele almışlardır. Biz de aşağıdaki hadisleri doğrudan Hanefî İslam hukuku eserlerinde ihtikâr ve muhtekir kelimesi bulunan rivayetlerden derlemeye gayret ettik.

Mutlak hadislerden bazıları:

Detaylı bilgi için bakınız: Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 578; Mehmet Emin Özafşar “Ukaylî”, *DİA*, 59.

⁹⁸ ez-Zeylaî, Ukayli’nin bu hadisi Ali b. Salim’den dolayı illetli kabul ettiğini nakletmektedir. Bakınız: ez-Zeylaî, *Nasbu’r-Râye*, 4:261; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:211.

⁹⁹ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari’l-Kerhî*, v.37b; el-Mevsılî, *el-İhtiyâr*, 4:161.

1-Said b. Müseyyib'den rivayetle Hz. Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmektedir. ”Resulullah (s.a.v) buyurdular ki: “Şehir dışından mal getiren(câlip) rızıklanmış, muhtekir ise lanetlenmiştir.”¹⁰⁰

2-Said b. Müseyyib'den rivayetle Ma'mer b. Abdullah'tan oda Resulullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini rivayet etti: “Ancak günahkar ihtikâr eder.”¹⁰¹

3-Said b. Müseyyib'den rivayetle Ma'mer b. Abdullah başka bir rivayette Resulullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini rivayet etti: “Kim ihtikâr yaparsa o günahkardır”. Sâ'ide denildi ki : “Sende ihtikâr yapıyorsun” o da dedi ki “Şüphesiz bu hadisi rivayet eden Ma'mer de ihtikâr yapıyordu”.¹⁰²

Bu rivayetlerde geçen muhtekir ve günahkar kimse gibi umumi ifadelerden ihtikâra konu olan mallar ortaya çıkmamaktadır. Rivayetlerden ihtikârın tanımı, çeşidi ve cezasını anlayabiliyoruz. İhtikârın her türlü malda olacağını ifade eden fakihler hadisleri mutlak olarak almaktadırlar. Ayrıca zarar prensibini de öngörmüşlerdir. Onlar mukayyet hadislerin mutlak hadisleri sınırlandırmadığını, yasağın gerçek sebebinin insanların zarar görmesi olduğunu düşünmüşlerdir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) kıtlık zamanlarında ortaya çıkan ihtikâr için bazen genel ifadeler söylemiş olabileceği ve yiyeceklerle ilgili uyarılarda bulunmuş olabileceği aklımıza gelmektedir.

Mukayyet hadislerden bazıları:

1-İbn Ömer'den rivayetle Resulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kim bir gıda maddesini kırk gece depolarsa, o kişi Allah Teâlâ'dan uzak olduğu gibi, Allah Teâlâ

¹⁰⁰ İbn Mâce, *Ticârât*, 6 (no. 2153); es-San'ânî, *el-Musannef*, 8:35 (no. 15839); el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; ez-Zeylâî, *Nasbu'r-Râye*, 4:261; el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:145; Hâherzâde, *Şerhu Müşkilâti'l-Kudûrî*, 2:550; el-Aynî, *Minhatu's-Sulûk*, 416.

¹⁰¹ Müslim, *Musâkât*, 130 (no. 1605); et-Tirmizî, *Buyû'*, 40 (no. 1267); es-San'ânî, *el-Musannef*, 8:34 (no. 15834); el-Aynî, *el-Binâye*, 12:211; Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 3:25.

¹⁰² Müslim, *Musâkât*, 129 (no. 1605); es-San'ânî, *el-Musannef*, 8:34 (no. 15831); İbn Ebu'l-Îz, *Kitâbu't-Tenbîh*, 5:797; Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-Enhur*, 4:214.

da ondan uzak olur. Bir bölgenin insanları, aralarında aç bir kimse varken sabahlar iseler, Allah Teâlâ'nın himayesi onlardan uzak olur.”¹⁰³

2-Ebû Ümâme'den rivayetle: “Resulullah (s.a.v) gıda ihtikâr etmekten nehyetti.” demiştir.¹⁰⁴

3-Ömer b. Hattab, “Mekke’de gıda ihtikâr etmek ilhaddir.” demiştir.¹⁰⁵

Mukayyet rivayetlere baktığımızda ihtikâra konu olan mal olarak “gıda/yiyecek maddesi” (*taam*=طعام) karşımıza çıkmaktadır. Açıkça gıda maddesi ile ihtikâr birlikte zikredilerek gıda depolanmasından nehyedildiğini görmekteyiz. Rivayetlerden ihtikâra konu olacak olan maddenin gıda olduğunu anlayabiliriz.

Burada ayrıca *taam*=طعام kelimesine kısaca değinmek istiyoruz. Taam sözlükte bir şeyi tatma, yeme, buğday, pişmiş ekmek, yenilebilen her şeyin ismi, doyurucu şey ve bunlara yakın olan her şey anlamına gelmektedir. İbn Abbas zemzem için: “O lezzetli bir taamdır.” “إِنَّهَا طَعَامٌ طُعِمَ” demiştir. Zemzeme *taam* denilmesinin sebebi onu içen kimsenin susuzluğunu giderdiği gibi ayrıca doyurma özelliğine sahip olmasıdır.¹⁰⁶ Lügat alimlerinden Halîl b. Ahmed, Arapların sözlerinde çoğunlukla *taam* kelimesinin özellikle buğday anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.¹⁰⁷ Ayrıca diğer bir lügat alimi

¹⁰³ İbn Hanbel, *el-Musned*, 8:482 (no. 4879); el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, 5:129; Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 3:26.

¹⁰⁴ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 8:546; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:160.

¹⁰⁵ Ebû Dâvûd, *Menâsik*, 89 (no. 2020); el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 5:63; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:160; İbnu'l-Munzir, *el-İşrâf*, 6:54. Ömer b. Hattab'tan başka bir rivayette Allah Resulünün “Allah Müslümanların gıda maddelerini ihtikâr eden kimseyi, cüzam ve iflas ile cezalandırır.” buyurduğu da ifade edilmiştir. Ancak bu rivayette geçen “cüzam hastalığı ile cezalandırma” tabirinin mecazi bir anlatım olduğu düşünüldüğünden bu rivayete dipnotta değinmekle yetinmeyi uygun gördük. Rivayet için bkz: İbn Hanbel, *el-Musned*, 1:284 (no. 136); İbn Mâce, *Ticârât*, 6 (no. 2153); el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:160.

¹⁰⁶ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 2:25; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, 3:410; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4:165; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 1133.

¹⁰⁷ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 2:25.

ez-Zebîdi ise, Hicaz halkının özellikle *taam* denildiğinde buğdayı kastettiklerini bildirmiştir.¹⁰⁸

Hadislere baktığımızda *taam* kelimesinin farklı kullanımları karşımıza çıkmaktadır. Ma'mer b. Abdullah kölesine bir sâ'¹⁰⁹ buğday verip karşılığında arpa almasını söyledikten sonra köle bir sâ'dan fazla arpa alıp geldi. Ma'mer niçin böyle yaptığını sordu ve ona misli misline arpa alması gerektiğini söyledikten sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v) şöyle dediğini nakletti:

“*Taama karşılık taam misli mislinedir.*” *“الطعام بالطعام مثلا بمثل”* Ma'mer: O gün taamımız arpaydı dedi. “Ama bu arpa o buğdayın dengi değil ki” denince “Benzemesinden korkuyorum” diye cevap verdi.¹¹⁰

Bir başka rivayette ise, Ebû Saîd el-Hudrî:

“*كُنَّا نُخْرِجُ زَكَاةَ الْفِطْرِ صَاعًا مِنْ طَعَامٍ، أَوْ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ*” *“Biz fitır sadakasını bir sâ' taam veya bir sâ' arpadan çıkarırdık”* demiştir.¹¹¹ Bu rivayetten anlaşıldığı üzere *taam* kelimesi buğday manasında kullanılmıştır. Çünkü arpa *taam* kelimesinden sonra ayrıca zikredilmiştir.

Temelde insanlık için giyinme ve yiyecek iki temel ihtiyaçtır. Temel gıda ürünlerinin ihtikâr konusu yapılmasının sebebi, bu ürünlere duyulan ihtiyacın diğer mallara olan ihtiyaçtan daha fazla olmasıdır. İhtikâr kuru gıda olarak oldukça sık görülmektedir. Çünkü sebze gibi yaş gıda çürüdüğü için uzun süre depolanması zordur. Mezhebin çoğunluğunun görüşü yasak olan ihtikârın, gıda maddelerinde yapılan depolama olduğu yönündedir.

Gıda maddesi dediğimizde aklımıza ilk olarak insan gıda maddesi gelmektedir. Ancak kimi Hanefi mezhebi fakihleri ihtikârın gerçekleşmesi için depolamanın insan

¹⁰⁸ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 33:16.

¹⁰⁹ Bir tür ağırlık ölçü birimidir. Bakınız: Cengiz Kallek, “Sâ' ”, *DİA*, 35:317-319.

¹¹⁰ Müslim, *Musâkât*, 93 (no. 1592); İbn Hanbel, *el-Musned*, 45:223 (no. 27250)

¹¹¹ el-Buhârî, *Sadaku'l-Fitr*, 72 (no. 1435); el-Muvatta', *Zekât*, 2:284 (no. 53).

gıdalarının yansıra hayvan gıdalarında da olabileceğini belirtmişlerdir.¹¹² Bununla birlikte ihtikâra konu olan malların neler olduğunu ifade ederken hacim ölçü birimiyle ölçülerek işlem gören mislî mal anlamında mekîlat ürünleri de tasnif için ortaya konmuştur. İnsan ve hayvan gıda maddelerinden her ikisinin de kastedildiği ve bu ürünlerden ölçülebilir olanların depolanmasıyla ihtikâr olacağı ifade edilmektedir.¹¹³

İhtikâra konu olan insan ve hayvan gıdaları, insanların mala ulaşamadığı zamanlarda zarara uğramalarına, hatta ölüm tehlikesi altında kalmalarına sebep olan mallardır. Bu çerçevede özellikle temel gıda maddeleri önde gelir. İslam hukukçularının ihtikâr konusu olan mallar hakkındaki görüşlerini ele alalım.

a. Temel Gıda Malzemeleri ve Hayvan Yemi

İhtikâr özellikle temel gıda malzemelerinde olmaktadır. Bunların bazılarını sadece insanlar tüketirken bazılarını da hayvanlar tüketmektedir. Ayrıca ortak tüketilen gıdalar da vardır. Bu temel gıda maddeleri insan bedeninin ihtiyaç duyduğu maddelerdir. Fakihler İslam hukuku metinlerinde taam ibaresi geçen hadisleri zikrettikten sonra ihtikârı insan ve hayvan gıdalarında olduğunu ifade etmek için *Kût* (قوت) kelimesini kullanmışlardır.¹¹⁴ Lügatte azık, az yiyecek, kıt kanaat geçinecek kadar yiyecek, bir tutam kadar yiyecek anlamına gelmektedir.¹¹⁵

İslam hukukçuları bu gıda maddelerinin ne olduğu ile ilgili farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. İslam hukuku *zarûrât-ı dîniyye* prensiplerinden olan canın korunması kaidesiyle sadece insan canını koruma altına almamıştır. Ayrıca çevre ve hayvanlar için

¹¹² Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290; el-Kudûrî, *Muhtasar*, 241; Nâsiruddîn es-Semerkandî, *el-Fıkhu'n-Nâfi'*, 4:899; el-Üşî, *el-Fetâvâ's-Sirâciyye*, 325; en-Nesefî, *Kenzu'd-Deka'ik*, 612.

¹¹³ Fakih eserinde ihtikâra konu olan gıdalar başlığını “el-Mekîlat fî'l-İhtikâr” şeklinde belirlemiştir. Bu şekilde konu başlığı vermesiyle diğer fakihlerden ayrılmaktadır. Örneğin; Buğday, arpa, saman ve yonca bu tür ölçü sınıfına girmektedir. Bakınız: İftihâruddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 285.

¹¹⁴ İnsan ve hayvan gıdalarını depolamak mekruhtur. “ويكره الاحتكار في أقوات الأدميين والبهائم”

¹¹⁵ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 5:200; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 2:74.

bile savaşta dahi olsa korunmaları ile ilgili hükümlere sahiptir. İslam hayvanların işlerini sağlıklı bir şekilde yapabilmeleri, eziyet görmemeleri, açlık ve kıtlık gibi olumsuz durumlardan dolayı telef olmamalarını önleyecek tedbirler almaktadır. Bunlardan biri hayvan yemlerinde ihtikâr yapılmasının yasak olmasıdır. Hayvan, tarım ve ticaretin en temel yapıtaşdır. Çiftçiler ürünlerini ekmek ve mahsulü kaldırmak için hayvanları kullanmaktadırlar. Tüccarlar ise satmak istedikleri mallarını nakliye amacıyla hayvanları kullanmaktadırlar. Ekonomi zincirinin bir parçası olan hayvanların gıdalarında yapılacak bir ihtikâr ticaret ve tarımın yavaşlamasına, arzın azalmasına, piyasadaki mallara zam gelmesine hatta hayvanların telef olmasına sebep olacaktır. Bu yüzden temel gıda malzemeleri ve hayvan yemlerinde yapılan depolama büyük zararlara yol açabilmektedir.

Ebû Hanîfe ihtikârı hem insan hem hayvan temel gıda maddelerine sınırlandırmıştır. Ona göre buğday¹¹⁶, arpa¹¹⁷, ekmek yapımında kullanılacaksa pirinç¹¹⁸, haşhaş¹¹⁹, yağ ve akdarı¹²⁰ gibi insan gıdası; saman ve yonca¹²¹ gibi hayvan gıdası depolandığında ihtikâr olmaktadır. Ebû Hanîfe bu tür gıda maddeleri dışındaki ürünlerde zararın hafif olacağını, bundan dolayı ihtikârın mekruh olmayacağını bildirmiştir.¹²²

Muhammed eş-Şeybânî'ye atfedilen ilk görüş Ebû Hanîfe gibi gıda maddelerine sınırlandırma görüşüdür. Ona göre ihtikâr; buğday¹²³, arpa¹²⁴, incir¹²⁵, hurma¹²⁶,

¹¹⁶ İftihâruddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 285; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286.

¹¹⁷ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286.

¹¹⁸ İftihâruddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 285.

¹¹⁹ el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286.

¹²⁰ İftihâruddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 285.

¹²¹ İftihâruddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 285; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286.

¹²² İbn Melek, *Şerhu Mecma'i'l-Bahreyn*, 886.

¹²³ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *'Uyûnu'l-Mesâi'l*, 78; Nâsiruddîn es-Semerkandî, *el-Multekat*, 205; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:162.

saman¹²⁷ ve yonca¹²⁸ ile sınırlıdır. el-Kâsânî, Muhammed eş-Şeybânî'nin “*zarar sadece bu iki sınıfta oluşur bundan başka durumlarda olamaz*” dediğini nakletmektedir.¹²⁹ Kimi fakihler ihtikârı temel gıda maddelerine sınırlandıran Ebû Hanîfe ve Muhammed eş-Şeybânî'nin görüşünün fetva için muhtar olan görüş olduğunu nakletmiştir.¹³⁰

Muhammed eş-Şeybânî'ye atfedilen ikinci görüş ise, malın depolanmasının âdet olup olmamasıdır. Bunu da iki gruba ayırabiliriz:

a. Malın depolanmasının âdet olması: Depolanan mal mutat hale gelmişse yani halk çoğunlukla bu malı depoluyorsa o zaman bu mal ihtikâr yapılan mal olmaktadır. Halkın çoğunluğunun depolamadığı malın hapsedilmesini ise ihtikâr saymamıştır.¹³¹ Yani depolanması âdet olmayan gıda maddelerini bir kimse depoluyorsa bu ihtikâr değildir. Şehre gıda maddesi getirilmeyen yerden kişinin satın aldığı gıda maddelerini depolamasının haram olmadığı, âdet üzere getiriliyorsa o zaman haram olduğu da karşımıza çıkmaktadır.¹³²

b. Malın mâruf yani gıda maddesi olarak kabul edilmesi: Bir mal gıda maddesi olarak kabul edilmiyorsa o zaman onun depolanmasında beis yoktur. Örneğin, Muhammed eş-Şeybânî'ye göre, meyve ve hurma o bölgede gıda olarak kabul ediliyorsa onu depolamak ihtikâr olurken gıda olarak kabul edilmiyorsa depolandığında

¹²⁴ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *'Uyûnu'l-Mesâi'l*, 78; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 5:129; Nâsiruddîn es-Semerkindî, el-Multekat, 205; el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4:162.

¹²⁵ Râdiyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:37; Nâsiruddîn es-Semerkindî, el-Multekat, 205.

¹²⁶ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4:162.

¹²⁷ Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:213.

¹²⁸ Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *'Uyûnu'l-Mesâi'l*, 78; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4:162; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:213.

¹²⁹ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 5:129.

¹³⁰ el-Aynî, *el-Binâye*, 12:213; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 9:571.

¹³¹ Râdiyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:37.

¹³² Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4:161; Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-Enhur*, 4:214.

ihtikâr olmadığını ifade etmektedir.¹³³ Bir diğer örnekte ise pirinç Taberistan'da gıda maddesi olarak kabul edilmektedir. Bu durumda bu malın depolanmasıyla ihtikâr olur.¹³⁴ Muhammed eş-Şeybânî'nin bu görüşü ile ihtikâra konu olan malların bölgesel olarak değişebileceğini görebiliyoruz.

Hanefi mezhebi kaynaklarına baktığımızda Muhammed eş-Şeybânî'nin bu görüşleri nakledilirken görüşlerin rivayet açısından sahih yahut zayıf olduğuna yahut önce veya sonraki kavli olduğuna dair herhangi bir ifade ile karşılaşamadık.

Ebû Yûsuf zarar veren her çeşit depolama işini nassın¹³⁵ mutlak manasından dolayı ihtikâr kabul etmiştir. Ebû Yûsuf'a göre kerahet, toplumun genelinin zararı durumunda ortaya çıkar. Ebû Yûsuf, pazarda mal kıtlığı sebebiyle halka yansıyacak zararı ölçü olarak almaktadır. Bu yüzden her türlü kamu zararına sebep olan depolanmış malın ihtikâr kapsamında olduğunu belirtmektedir.¹³⁶ Ebû Yûsuf bu görüşü ile Ebû Hanîfe ve Muhammed eş-Şeybânî'ye muhalif bir görüş sergilemektedir. Ancak Ebû Yûsuf'un buğday¹³⁷ yağ¹³⁸ ve pamuğun¹³⁹ depolanması durumunda ihtikâr olur dediği de nakledilmektedir. Her ne kadar genel anlamda genel zarar esas alınarak malda sınırlama olmadığı Ebû Yûsuf'tan nakledilse de bu kaynaklarda buğday, yağ ve

¹³³ Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *'Uyûnu'l-Mesâi'l*, 78-79; Nâsiruddîn es-Semerkindî, el-Multekat, 205.

¹³⁴ Muhammed eş-Şeybânî'nin pirinci ihtikâr olmayan mallar arasında saymasının sebebi aslında pirincin o beldede gıda maddesi olarak kabul edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu görüşümüzü destekleyen daha fazla bilgi için bakınız: el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37a; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:214.

¹³⁵ “Şehir dışından mal getiren(câlip) rızıklanmış, muhtekir ise lanetlenmiştir” hadisini mutlak kabul etmiştir. İbn Mâce, *Ticârât*, 6 (no. 2153).

¹³⁶ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 5:129; el-Aynî, *Minhatu's-Sulûk*, 416; el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4:162.

¹³⁷ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37a.

¹³⁸ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37a; İftihâruddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 285; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:213.

¹³⁹ İftihâruddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 285.

pamuğun vurgulanmış olması, “Ebû Yûsuf’a göre de acaba bir sınırlama var mıydı?” sorusunu aklımıza getirmektedir.¹⁴⁰

Çoğu İslam hukukçusu ihtikâr sayılan malları eserlerinde belirtmişlerdir. Kimi fakihin belirttiği üründen diğer bir fakihin bahsetmediği görülmektedir. Bazısı daha genel gıda ürünleri sayarken kimileri de gıdaları detaylandırmıştır.

Ebu’l-Leys es-Semerkindî, ihtikâr sayılan gıdaları ifade ederken buğday, arpa, incir ve diğer gıda maddeleri gibi insan ve hayvanların gıdalarını depolamanın ihtikâr olacağını ifade etmiştir. Onun burada öncelikle üç gıda maddesi saydığını devamında “diğer gıda maddeleri gibi” ifadesini zikrederek ihtikâra konu olan malların kapsamını genişlettiğini görmekteyiz.¹⁴¹ Buradan hareketle sayılan bu üç gıdanın örnek olduğunu, bunlarla sınırlandırmadığını, diğer insan ve hayvan gıdalarının da ihtikâra konu olduğuna değinmek istediğini anlayabiliriz. el-Aynî buğday, mercimek ve nohut gibi bakliyat ürünlerini,¹⁴² el-Kuhistânî mısır, pirinç ve akdarı gibi taneli tahıl ürünlerini¹⁴³ ihtikâr olan mallar kapsamında zikrederken, ez-Zeylaî genel bir yaklaşımla gıda ürünleri dışındaki ürünlerde ihtikâr olmadığını ifade etmiştir.¹⁴⁴ Ali el-Kârî, buğday, arpa ve saman ile ihtikâr olacağını ifade etmektedir.¹⁴⁵ Diğer fakihlerden farklı olarak el-Haskefî ise incir ve yaş üzüm gibi meyve ürünlerini; badem gibi kuruyemiş ürününü, saman ve yonca gibi hayvan yemlerini ihtikâr yapılan mallar arasında kabul etmiştir.¹⁴⁶ Abdülganî el-Meydani buğday, arpa, hurma, incir ve kuru üzümü; hayvan gıdalarından

¹⁴⁰ Daha önce belirttiğimiz gibi Ebû Yûsuf her şey ile ihtikâr olur demiştir. Onun görüşü kaynaklarda genelleme olarak geçmekte ve ürünlerden bahsedilmemektedir. Ancak bu kaynaklarda özellikle bu gıda maddesinin ismi geçtiği için bizde burada ifade etme gereği duyduk.

¹⁴¹ Ebu’l-Leys es-Semerkindî, “ويكره الاحتكار في أقوات الأدميين والبهايم كالحنطة والشعير والتين وغيرها من الأقوات” *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290.

¹⁴² el-Aynî, *Minhatu’s-Sulûk*, 416.

¹⁴³ el-Kuhistânî, *Câmi’u’r-Rumûz*, v.370b.

¹⁴⁴ ez-Zeylaî, *Tebyînu’l-Hakâik*, 6:27.

¹⁴⁵ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi’l-Înâye*, 3:25.

¹⁴⁶ el-Haskefî, *ed-Durru’l-Muhtâr*, 662.

ise saman ve otu¹⁴⁷ ihtikâra konu olan gıdalar içerisinde dahil etmiştir.¹⁴⁸ Buradan anlaşıldığı üzere Hanefi mezhebinde depolanmasıyla ihtikâr olan malları genel itibarıyla insan ve hayvan temel gıda maddeleri oluşturmaktadır. Mezhebin temel metinlerine baktığımızda mezhebin çoğunluğunun görüşünün de temel gıda maddeleri ile sınırlandırma olduğunu görmekteyiz. Tüm bunlar bize o zamandaki tüccarların insan ve hayvan gıdalarıyla ihtikâr yaptığını, diğer mallar ile karaborsacılığın yapılmadığını düşündürmektedir.

Hanefî İslam hukukçuları tarafından ifade edilen özellikle incir (تین) ve saman (قش) gıda maddelerine değinmek istiyoruz. Hanefi mezhebi temel klasik eserlerinde ihtikâra konu olan mallar içerisinde incir ve saman ürünlerinin aynı anda birlikte zikredilmediğini fark ettik. Kaynaklarda saman, incirden daha çok zikredilmektedir. İncir sadece iki eserde insan ve hayvan gıda maddesi olarak “buğday, arpa ve incir” şeklinde ele alınmıştır.¹⁴⁹ Saman ise gıda maddesi olarak “buğday, arpa, saman ve yonca” sıralamasıyla belirtilmiştir.¹⁵⁰ Son dönemde ele alınan eserlerde ise insan gıda maddesi olarak incir, hayvan gıda maddesi olarak saman ikisi birlikte ifade edilmiştir.¹⁵¹ Buradan hareketle Hanefi mezhebi içerisinde çoğunluğunun ihtikâra konu olan maddeleri sayarken buğday ve arpayı saydıktan sonra inciri belirtmesi dikkatimizi çekmektedir. Çünkü saman, buğday ve arpa ile bağlantılı olan hatta ikisinin işlenmesiyle ortaya çıkan bir üründür. İncir ise Kur'anı Kerim’de zikredilen bir

¹⁴⁷ Çoğu Hanefî fakihî ihtikâra konu olan mallardan hayvan gıdalarında saman (تین) ve yonca dan (قش) bahsederken el-Meydani bunun yerine saman kelimesinden sonra ot (قش) kelimesini kullanmıştır.

¹⁴⁸ el-Meydânî, *el-Lubâb fî şerhi 'l-Kitap*, 5:361.

¹⁴⁹ Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290; Râdıyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:37.

¹⁵⁰ Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Uyûnu'l-Mesâi'l*, 78; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286.

¹⁵¹ el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muhtâr*, 662; el-Meydânî, *el-Lubâb*, 5:361.

yiyecektir. İnciri ihtikâr gıdası içerisinde belirtmeleri bundan dolayı olabilir.¹⁵² Ancak öte yandan buğday ve arpadan sonra saman yerine incirin ifade edilmesinde “Acaba iki kelimenin bir nokta hariç aynı harflerle yazılıyor olmasından kaynaklı bir yazım hatası mı var?” sorusu da akla gelmektedir. Öyle ki aynı fakihe ait yukarıda zikrettiğimiz kaynaklardan birinde arpadan sonra saman diğerinde incir ifade edilmektedir.¹⁵³

Sonuç olarak buğday ve arpadan sonra samanın ifade edildiği düşüncesi bizce daha ağır basmaktadır. Yaşamın içerisinde bir örnekle açıklamak gerekirse bir tarlaya ekilen buğday ve arpa hasat edildiğinde geriye saman kalır. Günümüzde dahi tarım ve hayvancılıkta kullanılmak üzere samanın çok önemli bir yeri vardır. Hayvanların yemesi için kullanılır. İnsanlara da dolaylı yoldan faydası vardır. İnsan incir yemediğinde ne bedeninin sağlığı bozulur ne de ölüm tehlikesiyle karşılaşır. Bundan dolayı buğday ve arpadan sonra saman (تبن) ifade edilmesi daha makul görünmektedir.

b. Altın, Gümüş ve Elbise

Mezhep içindeki çoğunluğa göre ihtikâra konu olan malların insan ve hayvan gıdalarına tahsis edilmesine rağmen genel görüşün aksine altın, gümüş ve elbise ile de ihtikâr olduğu savunulmaktadır. Bu görüşün en büyük temsilcisi Ebû Yûsuf’tur. Ona göre ihtikâra konu olan mal, gıda veya yem ile sınırlandırılmaz. O zararın mevcut olmasını esas alarak temel gıda maddesi olmayıp yenilmeyen altın, gümüş ve elbise gibi eşyalarla da ihtikâr olacağını bildirmiştir.¹⁵⁴ Ebû Yûsuf’un bu görüşü kaynakların

¹⁵² 95/et-Tîn:1. İslam hukukçularının inciri ihtikâr malları arasında saymalarının bir sebebi de Kuran-ı Kerim’de incir ismiyle bir sure olmasından kaynaklanabilir. Zira tefsirlerde incir ve zeytinin insan için faydası olan birer yiyecek olduğu yorumu yapılmaktadır. Bakınız: Ebu’l-Leys es-Semerkindî, *Bahru’l-‘Ulûm*, 3:491; en-Neseî, *et-Teyşîr fî’t-Tefsîr*, 15:402; el-Haddâd, *Keşfü’t-Tenzîl*, 6:523.

¹⁵³ İncir için bakınız: Ebu’l-Leys es-Semerkindî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290; Saman için bakınız: Ebu’l-Leys es-Semerkindî, *‘Uyûnu’l-Mesâi’l*, 78.

¹⁵⁴ el-Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi’*, 5:129; Hâherzâde, *Şerhu Müşkilâti’l-Kudûrî*, 2:551; Râdiyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu’r-Radavî*, 5:37; ez-Zeylâî, *Tebyînu’l-Hakâik*, 6:27; el-Aynî, *Minhatu’s-Sulûk*, 416.

çoğunda¹⁵⁵ altın ve gümüş şeklinde zikredilirken bazılarında ise bunların yerine dirhem ve dinar şeklinde geçmektedir.¹⁵⁶ el-Kuhistânî'ye göre burada müfta bih/tercih edilen görüş Ebû Yûsuf'un görüşüdür.¹⁵⁷

Ebû Hanîfe'nin de elbise ile ihtikâr olacağı görüşüne sahip olduğu nakledilmektedir.¹⁵⁸ Yukarıda belirttiğimiz üzere Ebû Hanîfe ihtikârı gıda maddeleri ile sınırlandırmaktaydı. Onun bu görüşünün zâhirden yahut nâdirden olduğu belirtilmemiştir. Ancak elbise ile Ebû Hanîfe'yi birlikte düşündüğümüzde onun mesleği ile ilgili bir durum olabileceği aklımıza gelmektedir. Ebû Hanîfe bilindiği üzere kumaş tüccarıydı.¹⁵⁹ İhtikârı gıda maddelerine sınırlama fikrinin yanında, o dönemde tüccarların elbise depolaması sonucunda insanların zarar gördüğü bir durum yaşanmış olabilir. Kendisi de kumaş ticaretinin içinde olmasıyla konuya doğrudan vakıf olup bundan dolayı böyle bir görüş bildirmiş olabileceğini yorumlayabiliriz. Buna ek olarak öğrencisi Muhammed eş-Şeybânî'den gelen görüşler de bunu desteklemektedir. Elbise hakkında Muhammed eş-Şeybânî'den iki rivayet gelmektedir:

Bir rivayete göre elbise depolanmasıyla ihtikâr olur diyerek Ebû Hanîfe ile aynı görüştedir.¹⁶⁰ Başka bir rivayette ise, ona göre elbise depolamanın ihtikâr olmadığı nakledilmektedir.¹⁶¹

Muhammed eş-Şeybânî'nin bu iki görüşü farklı kaynaklarda ayrı ayrı nakledilip iki görüş aynı anda bir yerde zikredilmemiştir. Bundan dolayı elbise konusundaki

¹⁵⁵ Önceki dipnota bakınız.

¹⁵⁶ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229; Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 3:26.

¹⁵⁷ el-Kuhistânî, *Câmi'u'r-Rumûz*, v.370b.

¹⁵⁸ Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290.

¹⁵⁹ Muhammed Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe*, 28.

¹⁶⁰ Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290; İbn Kutluboğa, *et-Tercih ve't-Tashih*, 464; İbn Âbidîn, Muhammed eş-Şeybânî'nin elbise ile ihtikâr olur görüşünü Osmanlı Şeyhu'l-İslâmı ve Tarihçisi Kemalpaşazâde İbn Kemal (ö.940/1534)'den nakletmektedir. Bakınız: İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 9:571.

¹⁶¹ Radıyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:37; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:213; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286; Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-Enhur*, 4:213.

kavlinin hangisinin ilk, hangisinin son kavli olduğu karşımıza çıkmamıştır. Ancak fakihler Muhammed eş-Şeybânî'nin elbise ile ihtikâr olmaz dediğı görüşünü naklettikten sonra bedenın kuvveti ve hayatın bekasının elbiseye değıl gıda maddesine bağılı olduğunu ve Muhammed eş-Şeybânî'nin zararın mutat olmasına dikkat ettiğini nakletmişlerdir.¹⁶²

Anlaşılaçağı üzere insanlar gıdaya ihtiyaç duydukları aynı ölçüde giyinmeye ihtiyaç duymazlar. Bazı bölgelerde mevsim ve coğrafi şartların farklı olması insanların kıyafetlerine etki etmiştir. Örneğın, Peygamberimizin yaşadığı çevrede insanlar elbise bulamadığı için hayati bir tehlike içerisinde olmamışlardır. Elbiseyi kendi içinde şöyle tasnif edebiliriz: temel elbiseler, temel olmayan veya mutat olmayan elbiseler ve son olarak ise lüks pahalı elbiseler. Sonuç olarak Muhammed eş-Şeybânî'nin gıda maddesi dışında olan elbise görüşünü onun “maruf ve mutat” yaklaşımı ile tevil edebiliriz.

İhtikâra konu olan malları incelediğimizde aslında fakihlerin malları belirlemeye dönük olan yaklaşımlarının da zamanla değışim gösterdiğini görmekteyiz. Mezhebin ilk zamanlarında ihtikâr sınırlanırken daha sonraları Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden itibaren diğeri fakihlerle birlikte başka genişletici yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Mesela, ihtikâr başlarda sadece yiyecek maddeleri ile sınırlandırılmıştır. Daha sonraları ise bazı eklemeler ile gıdanın âdet(mutat ve maruf) üzere olması görüşü ortaya çıkmış daha sonra altın, gümüş ve elbise gibi yiyecek olmayan mallar da dahil edilmiş ve hatta her şeyden ihtikâr olur denilerek ihtikârın kapsamı genişletilmiştir. İhtikârın kapsamının genişlemesi demek devletin yetkisinin ve müdahale alanının da artması demek olduğunu anlayabiliyoruz. Burada bir gelişim ve değışimi görmek mümkündür.¹⁶³

¹⁶² el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37a; Râdıyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:37; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:214; ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:27.

¹⁶³ Sabri Ülgener, *Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti*, 135-136.

2. İhtikâra Konu Olmayan Mallar Hakkında Hanefilerin Görüşleri ve

Delilleri

İhtikâra konu olan malların neler olduğunu ve Hanefi İslam hukukçularının ortaya koydukları yaklaşımlarını inceledik. Yukarıda aktardığımız bilgiler çerçevesinde ihtikâra konu olmayan mallar kendiliğinden ortaya çıksa da bazı alimler özellikle ihtikâr sayılmayan gıda isimlerinden bahsederek bazı ürünlerin depolanmasında bir sorun olmadığını açıklamışlardır. Ebû Hanîfe'ye göre depolanmasını sınırlandırdığı gıda maddeleri haricinde ihtikâr olmazken, Ebû Yûsuf'a göre ihtikâr olmayan şey yoktur. Muhammed eş-Şeybânî'ye göre özellikle pirinç, bal, yağ, susam ve kuru üzüm gibi gıdalarda ihtikâr olmadığı nakledilmektedir.¹⁶⁴ Bazı fakihler, yağlar ve bal hakkında, Muhammed eş-Şeybânî'ye göre bedene güç veren temel gıda maddesi olmaması ve yokluğunun insanlara zarar vermemesi gibi sebeplerden dolayı bu mallar ile ihtikâr olmadığını nakletmektedir.¹⁶⁵

D. Hanefi Mezhebinde İhtikârın Yapıldığı Mekân ve Mesafe

1. Büyük ve Küçük Şehirde İhtikâr

İslam hukukçuları ihtikârın gerçekleşmesi için gerekli olan yer konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Genellikle eserlerinde ihtikârdan bahsederken “*Şehirde ihtikâr yaparsa*”, “*İhtikâr şehir ehline zarar veriyorsa...*” ifadesini kullandıklarını görmekteyiz.¹⁶⁶ Şehrin büyük yahut küçük olması ve hangi şehirlerde olacağı hakkında ihtikârın hükmünde farklı görüşler mevcuttur.

¹⁶⁴ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37a; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *'Uyûnu'l-Mesâi'l*, 78; Nâsiruddîn es-Semerkandî, el-Multekat, 204; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:27.

¹⁶⁵ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37a; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:27.

¹⁶⁶ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; Nâsiruddîn es-Semerkandî, el-Multekat, 204; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:145; İbnu's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, 824; en-Nesefî, *Kenzu'd-Deka'ik*, 612; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 5:129.

İslam'da şehir denilince akla ilk gelen yerler arasında Mekke ve Medine bulunmaktadır. İslam hukukçuları hükümlerini verirken hicaz bölgesi onlar için ayrı bir önem taşımaktadır. Bundan dolayı ahkâm ayetlerini tefsir eden fakihler ayetteki fıkhi hükümlere dikkat çekmişlerdir. Mesela, İslam hukukçularının ihtikârdan bahsettikleri el-Hacc sûresinde geçen: “*İnkâr edenlere, insanları Allah yolundan ve yerli olsun dışarıdan gelmiş olsun bütün insanlar için ibadet yeri yaptığımız Mescidi Harâm'dan alıkoyanlara ve her kim orada zulmederek haktan saparsa ona elem veren bir azap tattırırız.*”¹⁶⁷ ayetindeki “*ilhad*” kelimesini “*zulmederek haktan sapmak*” anlamında tefsir etmişlerdir.

el-Cessâs, ayeti tefsir ederken, İbn Ömer'den rivayetle: “*Mekke'de gıda ihtikâr etmek ilhaddir*”, Ya'la b. Ümeyye'den rivayetle “*Mekke'de ihtikâr ilhaddir*”, Osman b. el-Esed'den rivayetle “*Mekke'de (ihtikâr edilen) yiyecek satışı ilhaddir, câlip mukim gibi değildir, ihtikâr bir zulümdür*” dediklerini nakletmektedir.¹⁶⁸ el-Cessâs'ın ahkam tefsirinde ihtikârın gıda maddelerinde yapılacağı ile ilgili mukayyet deliller naklettiğini ve Mekke'de yapılan ihtikârı da ilhad olarak kabul ettiğini görmekteyiz. Ebu'l-Leys es-Semerkindî de aynı ayeti tefsir ederken: “*İlhad zulme meyletmektir. Kim Mekke'de ihtikâr amacıyla gıda satın alırsa bu ilhaddir*” demiştir.¹⁶⁹ Burada fakih *ilhad* kelimesini zulümle eş görerek Mekke'de ihtikârı *ilhad* kabul etmiştir. Haddâd “*İlhad Allah'a şirk koştur. Bütün zalimler mülhiddir*” dedikten sonra Hz. Peygamber'in (s.a.v) “*Mekke'de ihtikâr etmek ilhaddir*” hadisini tefsirinde nakletmiştir.¹⁷⁰ Fakihin ilhadı şirk ile, zalimi muhtekir ile karşıladığını görmekteyiz. Bu fakihlerin bu ayetlere yaptıkları yorumlardan hareketle onların ihtikârı doğrudan Mekke ile sınırlandırdığını

¹⁶⁷ 22/el-Hacc:25.

¹⁶⁸ el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 5:63.

¹⁶⁹ Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Bahru'l-'Ulûm*, 2:390.

¹⁷⁰ el-Haddâd, *Keşfu't-Tenzil fî Tahkiki'l-Mebâhis ve't-Te'vîl*, 4:333.

çıkaramayız ancak buradan başka yerde yapılan ihtikârın ilhad olmadığı çıkarımını yapabiliriz.

Hicaz bölgesinde bulunan Mekke ve Medine ile ilgili olarak el-Cürcânî, Irak'ta ihtikârın olmayacağını aksine Hicaz ve Şam'da ihtikâr olacağını belirtmektedir.¹⁷¹ el-Cürcânî'nin bu şehirleri söylemesinde Mekke ve Medine'den yola çıkan kervanların ticaret için Şam'a gitmesi oradan satın alınıp getirilen malların depolanmasıyla Mekke ve Medine halkının gıdaya ulaşamayıp zarar görmesi ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

Şehrin büyük ya da küçük olmasına gelince, Ebû Hanîfe'ye göre bulunduğu şehir içerisinde malı depoladığında zarar vermiyorsa mekruh değildir.¹⁷² Ebû Hanîfe zararı esas almıştır. Şehrin küçük veya büyük olmasıyla ilgilenmemiştir. Ebû Yûsuf'a göre küçük bir belde oranın halkına zarar verecek bir depolama ihtikâr olmaktadır. Fakat herhangi bir zarar vermeyen büyük bir belde ihtikârın olmadığını savunmuştur. Ona göre büyük belde kişi kendi mülkündeki malını kimseye zarar vermeden depolayabilir.¹⁷³ Ebû Yûsuf'un anlayışında şehir küçükse zarar oluşacağı için ihtikâr olmakta; şehir büyükse zarar oluşmayacağı için ihtikâr olmamaktadır. Aslında büyük-küçük ilişkisinin temelinde zarar prensibi vardır. Bunun aksine küçük şehirde zarar vermediği durumda ihtikârın oluşmadığı görüşü¹⁷⁴ karşımıza çıksa da genel görüşe göre Hanefi mezhebi İslam hukukçuları küçük şehirde insanların hakkının mala taalluk edeceğini, zararın oluşabileceğini ve piyasanın kolay bir şekilde dengesinin bozulabileceğini, bundan dolayı gıda depolamanın ihtikâr olacağını söylemişlerdir.

¹⁷¹ el-Cürcânî, *Hizânetu'l-Ekmele*, 3:507.

¹⁷² Nâsiruddîn es-Semerkindî, *el-Multekât*, 204.

¹⁷³ Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290.

¹⁷⁴ Sadece el-Kuhistânî'nin küçük şehirde zarar vermediği zaman ihtikârın olmayacağını ifade ettiğini araştırmamızda karşımıza çıktı. Diğer fakihler küçük şehirle zararı bir tutarken o bu şekilde düşünmemiştir. Bakınız: el-Kuhistânî, *Câmi'u'r-Rumûz*, v.370a.

Büyük şehirde ise şehrin büyüklüğünden dolayı zararın mevcut olmayacağını, kişinin kendi malını depolaması gibi sebeplerden dolayı ihtikâr olmaz demişlerdir.¹⁷⁵

Fakihlerin şehrin büyük olması, büyük şehirde mal bulunabilirliğinin kolay olması, kişinin kendi malını depoluyor olması, büyük şehirde zararın olmaması gibi görüşlerinden büyük şehirde ihtikâr olmayacağını anlıyoruz. Bu şartların sağlanmaması durumunda yahut şehrin küçük olması ile zararın ortaya çıkmasıyla depolamanın yerilmiş ihtikâra dönüşeceğini görmekteyiz. Ancak kaynaklarda büyük şehrin ölçüsünün ne olduğu belirtilmemiştir.

Genelde şehir içindeki bir kimsenin yine şehir içinde yaptığı depolamadan kaynaklanan zararı ele aldık. İslam hukukçuları ayrıca şehre toplu olarak dışardan gelen yabancıların alışveriş yapmasını ve bu alışverişten dolayı şehir halkının zarar görmesini de önlemeye dönük hükümlerden bahsetmişlerdir. Ebû Yûsuf'un, "Kûfe'ye batıdan insanlar gelse ve geçimlerini sağlamak amacıyla burada alışveriş yapsalar ve bu durum Kûfe halkına zarar verse, şehir halkı *hükre* yapmaktan menedildiği gibi gelen yabancılar da bu alışverişten menedilirler" dediği nakledilmektedir.¹⁷⁶ Bunu biraz açıklamak gerekirse bazı şehirler birbirine yakın olduğundan insanlar kendi şehirleri yerine alışverişlerini diğer şehirde yaparlar. Yahut bir ülkenin şehri diğer ülkenin şehrine yakın olabilir, orada daha ucuza mal alıp kendi ülkelerine götürürler. Yapılan bu toplu alışveriş şehir halkına zarar verebilir. Dışarıdan gelen insanlar malın tamamını alarak şehir halkına mal bırakmayabilir yahut malın azalmasına sebep olup arz talep dengesini bozarak şehir halkının alım gücünü düşürebilirler. Burada fakihlerin üretilen malların temelde zararın oluşmasını önlemek için önce iç piyasada tüketilmesi gerektiği fikrinde olabilirler.

¹⁷⁵ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, 5:129; İbn Ebî Bekir er-Râzî, *Tuhfetu'l-Mülûk*, 235; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229; Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 3:26.

¹⁷⁶ Nâsiruddîn es-Semerkindî, el-Multekat, 201; Kâdîhan, *Fetâvâ Kâdîhan*, 2:172.

Sonuç olarak ihtikârın doğal yaşam bölgesi tabi ki de muhtekirin amacına ulaştığı yerdir. Çünkü muhtekir depoladığı malın değerlenmesini ister ve daha sonra onu yüksek fiyattan satar. Eğer muhtekirin malının değerlenmeyeceği ve yeterli talebin olmayacağı yer olursa bu durumda muhtekir amacına ulaşamamış ve malı boşuna depolamış olur. Büyük şehirleri buna örnek verebiliriz. Ticarete insanlar kendilerine kazanç getiren yere doğru yönelim gösterirler. Ancak öte yandan büyük şehirlerde yapılan ihtikârın devam etmesi ve şehri besleyen gıda kanallarının tıkanması ihtikârın şehrin tamamına yayılmasına sebep olur. Böylece herkesin zarar görmesi kaçınılmaz hale gelir. Bu durumda artık büyük şehir de küçük bir şehir gibi olur.

2. Köy ve Ristak Gibi Şehre Yakın Yerlerde İhtikâr

Muhtekirin kendi bulunduğu şehirde malı depolaması ile ilgili İslam hukukçularının görüşlerini yukarıda sunduk. Şimdi ise ihtikârın gerçekleşmesinin bir başka yöntemini ele alacağız. Bu durum kişinin şehre yakın bölgelerden getirdiği malları depolaması hakkındadır.

İslam hukuku kaynaklarına baktığımızda muhtekirin malı şehre yakın olan köy (*kurâ/buk'a*), şehrin etrafı (*finâ-i mısır*), belde ve *ristaktan* getirdiklerini görmekteyiz. Hanefi mezhebi hukukçuları meseleyi ele alırken şehrin etrafındaki yerleşim yerlerinin mahiyeti hakkında ihtilaf olduğunu nakletmişlerdir.¹⁷⁷ İhtilaf bazı fakihlerin bu yerleşim yerlerini şehirlere dahil etmesinden yahut bağımsız bir yer olarak değerlendirmelerinden kaynaklanmıştır.

Ebû Hanîfe'ye göre küçük şehre yakın yerleşim yerlerinden getirilen malın depolanması zararından dolayı ihtikâr olurken, büyük şehirlere yakın yerleşim yerlerinden getirilen mal zarara sebep olmayacağından depolanmasını ihtikâr olarak

¹⁷⁷ Hâherzâde, *Şerhu Müşkilâti'l-Kudûrî*, 2:550; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:216; İftihâruddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 284.

kabul etmemiştir.¹⁷⁸ Bundan dolayı bir kimse büyük şehrin etrafındaki *ristaktan*¹⁷⁹ mal getirir ve onu depolarsa bu ihtikâr olmamaktadır. O, ihtikârın şehirde ve halkına zarar verdiği durumda gerçekleşeceğini ifade etmektedir.¹⁸⁰ Bazı fakihler Ebû Hanîfe'nin görüşünü dikkate almıştır. İbn Kutluboğa, el-Kudûrî'nin Ebû Hanîfe'nin görüşünde olduğunu belirtmiştir.¹⁸¹

Muhammed eş-Şeybânî uzak şehirden bir kimse bir mal getirirse o zaman şehir halkının o malda hakkının olmadığını ifade etmiş, bu durumu kendi ürettiği malı satan kimseye benzetmiş ve ihtikâr olmadığını belirtmiştir.¹⁸² Ancak Muhammed eş-Şeybânî'den rivayet edilen mutat/âdet üzere olma görüşü bu duruma açıklayıcı bir bakış açısı sergilemektedir. Âdet üzere olma görüşünü iki maddede ele alalım:

Bunlardan birincisi:

- a. Şehre yakın yerden mal getirip depolamak ihtikârdır. Köyler gibi yerleşim yerlerinin şehre tabi (*finâ-i mısır*) olduğunu savunmaktadır. Ona göre köyde yapılan alışveriş şehirde yapılan alışveriş gibidir.

İkinci şartı ise;

- b. Eğer bir belleden âdet üzere tüccarlar mal getiriyorsa artık o belde şehre tabi (*finâ-i mısır*) olur. Bu yer köy yahut uzak bir belde olması fark etmeksizin “şehrin bir parçası” olur ve böylece şehre bağlanır ve onun hükmünü alır. Çünkü ona göre şehir halkının hakkı o beldedeki mala taalluk eder.¹⁸³

¹⁷⁸ İbn Hubeyre, *İhtilâfu'l-E'immeti'l-Ulema*, 1:414.

¹⁷⁹ Şehrin dışındaki toplu bulunan evler ve yerleşim yerleri anlamına gelmektedir. Köy anlamında da kullanılmıştır. Bakınız: İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 10:116.

¹⁸⁰ İbn Hubeyre, *İhtilâfu'l-E'immeti'l-Ulema*, 1:414; el-Cessâs, *Muhtasarü İhtilâf'il-Ulemâ*, 3:422; el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; Nâsiruddîn es-Semerkindî, el-Multekat, 204

¹⁸¹ İbn Kutluboğa, *et-Tercih ve't-Tashîh*, 464; el-Meydânî, *el-Lubâb*, 5:464.

¹⁸² el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:28; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:161.

¹⁸³ Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Muhtelifü'r-Rivaye*, 4:1979; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:28; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:216; İbn Kutluboğa, *et-Tercih ve't-Tashîh*, 464; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229.

Anlaşıldığı üzere şehre âdet üzere mal getirilen uzak yerleşim yerleri de şehir hükmünde olmaktadır. Muhammed eş-Şeybânî önce uzak şehirden mal getiren için bir serbestlik vermiş daha sonra ise mal getirdiği o yeri âdet üzere olması durumuyla sınırlandırmıştır. Eğer âdet değilse o zaman uzak bir yerden getirdiği malı da depolama hakkına sahiptir. Bu bakış açısını aynı şekilde ihtikâra konu olan malların tespitinde de yaptığını ilgili bölümde ele aldık.¹⁸⁴ Esasen nasıl ki Ebû Yûsuf ihtikâr konusuna nassın mutlak olmasıyla zarar prensibi açısından konuya yaklaşıyorsa Muhammed eş-Şeybânî'nin de âdet olma yaklaşımı ile bu konuda hareket ettiğini görebiliyoruz.

Muhammed eş-Şeybânî'nin örfen şehre getirilen malların depolanması konusundaki görüşü ile ilgili ihtilaflara son dönem şerh ve haşiye eserlerinde baktığımızda, İbrâhim el-Halebî tercih edilen/muhtar görüşün Muhammed eş-Şeybânî'nin görüşü olduğunu nakletmiştir.¹⁸⁵ Dâmad Şeyhîzâde şerhinde İbrâhim el-Halebî'nin kitaplarındaki meselelerde bu görüşün tercih edildiğine dair bir bilgi bulunmadığını belirtmektedir.¹⁸⁶ İbrâhim el-Halebî'nin eserini şerh eden diğer bir fakih el-Haskefî ise fetva için muhtar olan görüşün Muhammed eş-Şeybânî'nin görüşü olduğunu nakletmiştir.¹⁸⁷ el-Haskefî, et-Timurtâşî'ye yazdığı şerhinde de bu görüşünden bahsetmesine rağmen et-Timurtâşî tercih edilen görüşle ilgili herhangi bir yorum yapmamıştır.¹⁸⁸

Ayrıca eş-Şürûnbülâli ve el-Haskefî, el-Mergînânî'nin de Muhammed eş-Şeybânî'nin görüşü üzerine olduğunu söylemişlerdir. Öyle ki el-Mergînânî'nin, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un görüşlerini aktardıktan sonra Muhammed eş-Şeybânî'nin görüşünü sona bırakmasını buna delil olarak göstermişlerdir.¹⁸⁹ el-Haskefî ve et-

¹⁸⁴ Tezin 39.sayfasından itibaren bakınız.

¹⁸⁵ el-Halebî, *Multeka'l-Ebhur*, 214.

¹⁸⁶ Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-Enhur*, 4:214.

¹⁸⁷ el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muntekâ*, 4:214.

¹⁸⁸ el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muhtâr*, 662.

¹⁸⁹ Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hukkâm*, 1:322; el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muntekâ*, 4:214

Timurtâşî örneğinde olduğu gibi Molla Hüsrev eserinde bahsetmemesine rağmen eş-Şürünbülâli haşiyesinde Muhammed eş-Şeybânî'nin görüşünün tercih edilen görüş olduğundan bahsetmiştir.¹⁹⁰ İbn Âbidîn, haşiyesinde eş-Şürünbülâli'nin görüşünü naklederek onun bu iddiasını “el-Mergînânî'nin tercih ettiği görüşü en son vermesi onun âdetidir” şeklinde açıklamıştır.¹⁹¹ el-Hidâye'ye baktığımızda Muhammed eş-Şeybânî'nin görüşünü en son verdiğini görmekteyiz. Ancak görüşünün tercih edilen görüş olduğu ile ilgili herhangi bir açıklama yaptığını görememekteyiz.¹⁹² Çoğu fakihin bu meselede görüşleri sıralarken Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed eş-Şeybânî şeklinde sıralama yaptıklarını daha sonra ise kendi ve mezhebin görüşlerini aktardıklarını görmekteyiz.

Kimi fakihler ise şehre yakın köy, ristak vb. yerleşim yerlerinden gıda satın almanın şehir halkına zarar verdiğini, âmmın hakkının şehre taşınan mala taalluk ettiğini, muhtekirin şehir halkının hakkını iptal etmesine izin verilemeyeceğini ifade etmişlerdir.¹⁹³

3. Şehre Getirilen Malın Şehre Mesafesi

a. Yarım mil mesafesi

Hanefi mezhebi kaynaklarına baktığımızda diğer fakihler şehir dışındaki yerleşim yerleri için büyük-küçük veya şehir-köy tartışmaları yaparken, yerleşim yerinin mesafesi hakkında Ebû Yûsuf'un ayrıntılı görüş bildirdiğini görmekteyiz.

Köy ve *ristak* gibi şehre yakın yerleşim yerlerinde ihtikârın hükmü ile ilgili Ebû Yûsuf'un kabul ettiği üç rivayet nakledilmektedir:

¹⁹⁰ Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hukkâm*, 1:322.

¹⁹¹ İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 9:573.

¹⁹² el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377.

¹⁹³ el-Aynî, *el-Binâye* şerhinde Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin bu görüşünü nakletmiştir. Bakınız: el-Aynî, *el-Binâye*, 12:216; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:145.

- 1- Muhammed eş-Şeybânî'nin görüşü olan “âdet üzere getirilen yerin şehre tabi (*finâ-i mısır*) mesabesinde olduğu görüşü”,
- 2- Ebû Hanîfe'nin “uzak şehirden mal getirip depolanmasında beis yoktur” görüşü,
- 3- Kendisine nispet edilen “şehre uzaklığı *yarım mil*¹⁹⁴ mesafede olan yerleşim yerindeki depolamanın ihtikâr olduğu” görüşü¹⁹⁵

Ebû Yûsuf'a göre yerleşim yeri şehre yarım milden daha yakın mesafede olursa kişi oradan mal satın alıp onu şehre taşıdıktan sonra ihtikâr ederse o zaman mekruh olur.¹⁹⁶ Buradan anladığımız kadarıyla yarım milden az olursa mekruh yarım milden fazla olursa mekruh değildir. Ebû Yûsuf yarım mil mesafesini kendisine ölçü olarak kabul etmiştir. Ayrıca Ebû Yûsuf'un “*yarım milden celp ederse hükre olmaz ancak onu ristaktan satın alır ve orada ihtikâr ederse o zaman muhtekir olur*” dediği nakledilmektedir.¹⁹⁷ Buradan aslında *ristak* adlı yerleşim yerinin yarım mil içinde bir yerleşim yeri olduğunu yarım milden sonraki yerleşim yerleri için başka tanımlamalar kullanıldığını anlayabiliyoruz. Ayrıca *ristak* yahut köyde satın alıp orada ihtikâr etmesi durumunda tıpkı şehirdeki muhtekirin şehir halkına zarar verdiği gibi *ristak* ve köyde yapılan depolamanın da oradaki halka zarar vereceği görüşü Ebû Yûsuf'tan

¹⁹⁴ Hanefîler'e göre 1 mil yaklaşık 2 kmdir. Mil “ميل” İslam hukuku metinlerinde pek çok yerde kullanılmıştır. Kitâbu's-Salât bahsindeki seferiliğin mesafesinin -şehirden ayrılırken şehre ait en son evlerden çıkılmasıyla seferiliğin başlaması hükmünün- belirlenmesinde ve teyemmüm için suyun aranacağı uzaklığın tespitinde kullanıldığını görmekteyiz. Cengiz Kallek “Mil”, *DİA*, 30:53-54; Mehmet Boynukalın, “Teyemmüm”, *DİA*, 41:50-52.

¹⁹⁵ İncelediğimizde bu görüşlerin hepsinin aynı eserde verilmediğini fark ettik. Ebû Yûsuf'a ait olduğu söylenen bu görüşlerden sonuncusunun onun kabul ettiği görüş olduğu kuvvetle muhtemeldir. Ebû Yûsuf'a ait görüşler için bakınız: el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *'Uyûnu'l-Mesâi'l*, 78; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:145; el-Kuhistânî, *Câmi'u'r-Rumûz*, v.370b; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:216; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 9:572.

¹⁹⁶ Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:145; Râdiyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:37; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:216.

¹⁹⁷ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *'Uyûnu'l-Mesâi'l*, 78; el-Kuhistânî, *Câmi'u'r-Rumûz*, v.370b; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:216; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 9:572.

nakledilmiştir.¹⁹⁸ el-Aynî, Ebu'l-Leys es-Semerkindî'nin fetvalarında Ebû Yûsuf'un görüşü üzerine olduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁹

Sonuç olarak kanaatimizce Ebû Yûsuf'un yarım mil görüşü, aslında Ebû Hanîfe ile Muhammed eş-Şeybânî'nin görüşlerini bir yönüyle bir araya getiren bir yaklaşımdır. Kendisinden üç farklı rivayetin gelmesinin de bu şekilde açıklanabileceğini düşünüyoruz. Örnekle açıklamak gerekirse, mal getirilen yer yarım milden az ise Muhammed eş-Şeybânî'nin görüşüne benzer böylece köy şehre bağlanıp fena-i mısır mesabesinde olur, mal getirilen yer yarım milden fazla ise Ebû Hanîfe'nin görüşüne benzer böylece uzak yerden şehre mal getirip depolamak mekruh olmaz.

E. Hanefi Mezhebinde İhtikârın Yapıldığı Zaman ve Süre

İhtikârın gerçekleşmesinde içinde bulunduğu zaman ve sürenin de önemli olduğunu görmekteyiz. Kişinin satın aldığı mal, kıtlık ve bolluk zamanına göre farklı hükümlere sahip olmaktadır. Bolluk zamanı ve kıtlık zamanı arasında hem insanların üzerindeki zarar hem de depolayanın tanımı değişmektedir. Kıtlık zamanı içerisinde depolama işinin ne kadar sürdüğü de önemlidir. Çünkü depolama süresini tayin eden fakihler kişinin muhtekir olup olmamasını yahut günaha girip girmemesini bu süreye göre belirlemişlerdir.

1. Bolluk/Ucuzluk Zamanında

Bir malın bol olduğu zaman onun ucuz olduğu zamandır. Çünkü arz-talep dengesi bolluk zamanında olur. İnsanlar piyasanın dengede olduğu dönemlerde istedikleri fiyattan istedikleri mala istedikleri kadar ulaşabilirler. Bir eşya herkesin

¹⁹⁸ el-Cessâs, *Muhtasaru İhtilâf'il-Ulemâ*, 3:422; el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; Nâsiruddîn es-Semerkindî, el-Multekat, 205; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 9:572.

¹⁹⁹ el-Aynî, *el-Binâye* şerhinde Ebu'l-Leys es-Semerkindî'nin bu görüşünü nakletmiştir. el-Aynî eserinde fakihten pek çok nakil yapmaktadır. Biz araştırmamızda bunu karşılaştırmalı olarak ele almak için Ebu'l-Leys es-Semerkindî'nin tezimizde kullandığımız eserlerine baktığımızda bu görüşlerine rastlayamadık. Bakınız: el-Aynî, *el-Binâye*, 12:217.

ulaşılabileceği şekilde bulunuyorsa o zaman onun fiyatı da düşük olur. İnsanlar onun yokluğunu çekmezler. Kimse de malın değerinin artmasını umarak onu depolamaz. Böylece de ihtikâr olmaz. Bunun sonucunda da insanlar zarar görmezler.

Ebû Hanîfe, sahabenin yağ ihtikâr ettiği ile ilgili rivayetleri²⁰⁰ değerlendirirken onların bu depolamayı kıtlık zamanında değil bolluk zamanında yaptıklarını düşünmüştür.²⁰¹ et-Tahâvî rivayetteki bu durumun nehyedilen ihtikârdan başka özel bir ihtikâr(depola) olduğunu düşünmektedir. O, aksi halde râvinin hem ihtikâr yasağını rivayet edip hem de buna muhalif davranmış olacağı için adalet vasfının düşeceğine dikkat çekmiştir.²⁰² İbn Ebu'l-Îz, bu rivayeti ele alırken sahabenin bu depolamasıyla zararın oluşmayacağı için depolamanın yerilmiş olan ihtikâr olmayacağını bildirmiştir.²⁰³

Bazı fakihler, insanların mala kolay bir şekilde ulaşabildikleri ucuzluk zamanlarında mallarını depolamalarının veya bir kimsenin ucuzdan malı alıp insanlara zarar vermeden satmasının *hükre* olmadığını belirtmişlerdir.²⁰⁴ Aslında ticaretin özü de budur. İnsanlar geçimlerini sağlamak için ucuzdan aldıkları malı, üzerine kâr koyarak daha yüksek bir fiyata satarlar. İnsanlara zarar verme durumu ortaya çıktığında ise ihtikâr meydana gelmektedir.

²⁰⁰ Sâ'id b. Müseyyib'den rivayetle Ma'mer b. Abdullah Resulullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Kim ihtikâr yaparsa o günahkardır". Sâ'id'e denildi ki: "Sende ihtikâr yapıyorsun" o da dedi ki "Şüphesiz bu hadisi rivayet eden Ma'mer de ihtikâr yapıyordu". Müslim, *Musâkât*, 129 (no. 1605).

²⁰¹ en-Nevevî, İbn Abdilber'in şöyle dediğini nakletmektedir: "Sâ'id b. Müseyyib ve Ma'mer her ikisi de zeytin yağı ihtikâr ediyordu. Bu iki sahabe ihtikârı, ihtiyaç duyulduğunda ve pahalılaştığı zamanki gıdanın ihtikâr edilmesi şeklinde yorumlamışlardır. Nitekim Şafii ve Ebû Hanîfe ve diğerleri de bu hadisi aynı şekilde yorumlamışlardır". en-Nevevî İbn Abdilber'in bu görüşünü doğrulamıştır. Bakınız: en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim*, 11:43 (no. 1605).

²⁰² el-Cessâs, *Muhtasaru İhtilâf'il-Ulemâ*, 3:423.

²⁰³ İbn Ebu'l-Îz, *Kitâbu't-Tenbîh*, 5:797.

²⁰⁴ el-Kuhistânî, et-Timurtâşî'nin de böyle dediğini nakletmektedir. Bakınız: el-Kuhistânî, *Câmi'u'r-Rumûz*, v.370b; el-Cürcânî, *Hizânetu'l-Ekmele*, 3:507.

2. Kıtlık/Pahalılık Zamanında

Modern anlamda *kıtlık* bir mala ulaşamama veya besin maddelerin yetmezliği şeklinde tanımlanmıştır.²⁰⁵ Çoğu Hanefî hukukçuları *kıtlık* zamanını ifade etmek için *kaht* (كحط), pahalılık için ise *ğalâ* (غلا) kelimelerini kullanmışlardır.²⁰⁶ Malın az ya da yokluğundan doğan darlık dönemi tüketiciye zarar verirken malın talepten daha çok bulunduğu zaman ise malın değer kaybetmesiyle üreticiye zarar verir. Böylece üretimi durdurur ve daha sonrası için tekrar malın yokluğu hissedilir. Yani arz-talep dengesi bozulduğunda malın çok olması sonrasında dahi kıtlık yeniden ortaya çıkabilir. Kıtlık zamanı aslında insanlara zararın dokunduğu bir dönemdir. Bundan dolayı Hanefî hukukçuları kıtlık zamanında ihtikârın olacağını bildirmişlerdir. Kıtlık/pahalılık zamanındaki depolama tezimizin konusunu oluşturan ihtikârın gerçekleştiği zaman dilimini kapsamaktadır.

3. İhtikârın Gerçekleşme Süresi

İhtikârın gerçekleşme süresi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır.²⁰⁷ İhtikârın gerçekleşme süresi malın depolanma süresidir. Yani kıtlığın olduğu zamanda gerçekleşen süredir.

İslam hukukçuları zararın gerçekleşmesi, vaktin kısa veya uzun olması ve muhtekirin niyeti gibi nedenler üzerinde durmuşlardır. Müddetin kısa ya da uzun olmasını zarara sebep olup olmamasıyla ilişkilendirmişlerdir. Şimdi bunları ele alalım.

²⁰⁵ Orhan Hançerlioğlu, *Ekonomi ve Ekonomi ile ilgili Ticaret ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 233.

²⁰⁶ İbn Ebu'l-Îz, *Kitâbu't-Tenbîh*, 4:393; es-Siğnâkî, *en-Nihâye*, 13:267, ez-Zeylâ, *Tebyînu'l-Hakâik*, 4:68; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 1:206; el-Aynî, *el-Binâye*, 8:213.

²⁰⁷ el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:162; es-Siğnâkî, *en-Nihâye*, 23:119; el-Kuhistânî, *Câmi'u'r-Rumûz*, v.370b; Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-Enhur*, 4:213.

a. Bir Ay

Bazı fakihler ihtikârın süresinin bir görüşe göre bir ay olduğunu ifade etmişlerdir.²⁰⁸ el-Aynî, muhtekirin malı elinde bir ay ve daha fazla gün tutması halinde bu eylemin ihtikâr olacağını ve tuttuğu gün kadar günaha gireceğini belirtmiştir.²⁰⁹ el-Aynî, ihtikârın kırk günden önce gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Mal depolayan kimse malı elinde bir aydan daha fazla gün tuttuğunda kırk güne ulaşmasına gerek kalmadan ihtikâr yasağını çiğnediğini belirtmiştir. Ona göre bir ay süresi İslam'da namaz, selem, vekalet ve yemin gibi konularda da esas olarak kabul edilmektedir. İslam hukukunda bir ay süresinin kullanımı ibâdât ve muamelatta karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Ramazan ayında deliren kimseden orucun düşeceğini ifade etmişlerdir. Çünkü Ramazanın süresi bir aydır ve bir ay boyunca aklı geri gelmediğinde bundan muaftır. Başka bir örnekte, vekil yahut müvekkil aklını yitirirse o zaman vekalet batıl olur. Bunun süresi de bir aydır. Selemde malın teslimi için öngörülen vadenin en az bir ay olduğu belirtilmiştir.²¹⁰ Süre belirleme konusunda fakihler tarafından mezhebin ibâdât ve muamelat meselelerinde kullanılan zaman ölçülerinin esas alındığını görmekteyiz.

b. Sürenin Kısa/Uzun Olarak Ele Alınması

Bazı Hanefi hukukçuları ise meseleye süre uzun olursa ihtikâr olur, kısa olursa olmaz şeklinde yaklaşmışlardır.²¹¹ Süreyi kısa/uzun olarak ifade ederken ise bir aydan az olursa kısa süre; bir aydan çok olursa uzun süredir demişlerdir. Böylece aslında sürenin azlığı ve çokluğunu bir ay ile ilişkilendirmişlerdir.²¹²

²⁰⁸ Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290; Hâherzâde, *Şerhu Müşkilâti'l-Kudûrî*, 2:551; Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hukkâm*, 1:322.

²⁰⁹ el-Aynî, *el-Binâye*, 12:215.

²¹⁰ el-Aynî, *el-Binâye*, 12:215.

²¹¹ İftihâruddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 285; Radiyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:37; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377.

²¹² Hâherzâde, *Şerhu Müşkilâti'l-Kudûrî*, 2:551; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286.

Bazı Hanefi hukukçuları bir aydan az olan sürenin tez biteceğini, bir aydan fazla sürenin ise uzun bir süre olup geç biteceğini bildirmiştir. Ayrıca bir aydan azının vade değil aciliyet ifade ettiğini söyleyenler olduğu gibi depolamanın süresinin kısa olmasıyla zararın oluşmayacağını aksine uzun olmasıyla zararın gerçekleşeceğini ifade edenler de vardır.²¹³ Buradan aslında kısa/uzun kavramının insanlara zarar vermeyecek kadar kısa, zarar verecek kadar uzun şeklinde yorumlandığını görmekteyiz.

c. Süre Takdirinde Zararın Esas Alınmasıyla Süreye Dikkat Edilmemesi

Süre takdirinde zararın gerçekleşmesini esas alan el-Kâsânî, elde tutma müddetinin kısa yahut uzun olması zulmü gerçekleştiren haramlık konusunda eşittir diyerek sürenin kısa-uzun olmasının öneminin olmadığını açıkça belirtmiştir.²¹⁴

d. 40 Gün/Gece

Bazı Hanefi hukukçularının hadis rivayetlerine göre tespit ettikleri bir diğer ölçü ise kırk gündür. Hz. Peygamber'in (s.a.v): "*Kim bir gıda maddesini kırk gece depolarsa, o kişi Allah Teâlâ'dan uzak olduğu gibi, Allah Teâlâ da ondan uzak olur.*" hadisi ile çoğu fakih ölçüyü kırk gece olarak nakletmişlerdir.²¹⁵ Bazıları da sürenin kırk gün olduğunu belirtmiştir.²¹⁶ Burada gün ve gecenin arasında bir ayrım olmadığını söyleyebiliriz.

Bir ay ve bir sene ölçülerine nazaran bu müddet hadis ile desteklenmiştir. Diğer tespit edilen depolama müddetleri fakihlerin kendi yahut mezhebin fûrû meselelerinde

²¹³ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:162; Sadruşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye*, 5:106; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:27; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229.

²¹⁴ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, 5:129.

²¹⁵ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, 5:129; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:27; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229; Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 3:26.

²¹⁶ Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:160; el-Kuhistânî, *Câmi'u'r-Rumûz*, v.370b; Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hukkâm*, 1:322.

kullandıkları zaman ölçütleridir. Kaynaklarda kırk müddeti hariç diğer müddetlerin herhangi bir ayet yahut hadis ile desteklendiği karşımıza çıkmamaktadır. Bazı fakihlere göre müddet rivayette takdir edildiği için müddetin kısa-uzun olması da ona göre belirlenmiştir. Onlara göre kırktan az ise kısa süre kırktan fazla ise uzun süredir. Böylece az bir müddet bekletmekte zarar yoktur görüşü karşımıza çıkmaktadır.²¹⁷

Depolama müddetinin kırk olarak kabul edilmesinin sebebi hadislerin zahiri yorumundan kaynaklanabilmektedir. O dönemde bir malın bir şehirde satın alınıp başka şehre götürülmesi ve o şehirde satılmasının kırk günlük bir süreç içerisinde olacağını düşünebiliriz. Başka bir açıdan düşündüğümüzde Hz. Peygamber'in (s.a.v) kırk sayısı ile ilgili bazı hadisi şeriflerinde bunun kesretten kinaye olabileceği aklımıza gelmektedir.²¹⁸ Yahut bu sürenin bir işi öğrenmek, meleke kazanmak ve menfaat sağlamak için gerekli olan süre olduğu yorumu yapılmaktadır.²¹⁹ Ayrıca hadisin "aralarında aç bir kimse varken sabahlar iseler" kısmındaki "aç sabahlayan kimse" ibaresi hadisin ilk kısmındaki kırk gün ifadesini tevil etmektedir. Kırk gün boyunca açlık içerisinde kalmasıyla insanların sabır ve takat gücüne dikkat çekilerek en fazla aç kalma miktarının kırk gün olduğuna işaret olduğunu da söyleyebiliriz. Bu miktarın aşılmasıyla zarar ve helakın gerçekleşeceği yorumunu yapabiliriz.

e. Bir Sene ve Daha Fazlası

Bazı Hanefi hukukçuları ihtikârın müddetini bir sene olarak nakletmişlerdir. Onlara göre bu zayıf bir rivayettir.²²⁰ Bir kimse bir seneden fazla malı elinde tutarsa muhtekir olur demişlerdir.²²¹ Ebû Yûsuf bir seneden fazla malı depolamak ihtikârdır

²¹⁷ Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu 'l-Burhânî*, 7:145; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:162.

²¹⁸ Hadislerde kırk sayısının kullanımı hakkında daha fazla bilgi için bakınız: M. Selim Arık, "Hadislerdeki "Kırk" Sayılarına Genel Bakış", 136-181; İskender Pala, "Kırk", *DİA*, 25:465-466.

²¹⁹ Daha fazla bilgi için bakınız: Kamil Miras, *Tecrid-i Sarih*, 6:449.

²²⁰ Hâherzâde, *Şerhu Müşkilâti 'l-Kudûrî*, 2:551; el-Kuhistânî, *Câmi 'u'r-Rumûz*, v.370b.

²²¹ el-Aynî, *el-Binâye*, 12:213; el-Kuhistânî, *Câmi 'u'r-Rumûz*, v.370b.

görüşüne sahiptir. Ona göre bir ay ya da daha fazla bir süre malı depoladığında ise depoladığı ölçüde günahkar olmaktadır. O, sürenin belirlenmesinde zararın gerçekleşmesine dikkat etmiştir.²²² Ali el-Kârî'ye göre kişi kendi ekip biçtiği tarlasından elde ettiği ürününü bir yıllık harcamaları aşmayacak şekilde depolayabilir.²²³ Ancak fakihin bunu sadece çiftçi için söylediğini dikkate almamız gerekmektedir. Ayrıca Hz.Peygamberi'in (s.a.v) kendisi ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak için bir yıl yetecek malı ayırıp kalan kısmını halka dağıtması²²⁴ ve maldan zekat vermek için üzerinden bir yıl nisap miktarı geçmesi gibi durumlarda da bir yıl kavramı karşımıza çıkmaktadır.

f. İhtikârın Süresinin Dünyada Cezalandırma İçin Olması

İslam hukukçuları yapılan bu müddet takdirlerinin dünyada cezalandırma için olduğunu belirtmişlerdir. Hâkimin, İslam ceza hukukunun hükümlerini uygulaması ve muhtekire ceza verebilmesi için muhtekirin ihtikârı gerçekleştirdiği müddeti bilmesi gerekmektedir. Bazı Hanefi fakihlere göre malın depolanmasından sonra muhtekir süre az bile olsa günahkar olmaktadır. Müddetin dünya ahkamındaki cezalandırma için gerekli olduğu karşımıza çıkmaktadır.²²⁵ Günahkâr olması ahiret ile ilgili bir meseledir. Dünyada cezalandırma için ise hukuken bir suç işlemesi gerekmektedir. Bazı Hanefi fakihlere göre kıtlık olsun diye bekleyenlerin günahı ile fiyatların artması sonucunda yiyecekten alacağı kârını bekleyenlerin günahı aynı olmayıp kıtlık olsun diye

²²² el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37a; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:27; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:213.

²²³ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 3:26.

²²⁴ Bu hadisten bir kimseni kendi evinin ihtiyacını karşılamak, ailesinin iâşesi sağlamak için erzak depolamasının ihtikâr olmayacağını anlamamız mümkündür. Rivayetler için bakınız: el-Buhârî, *Nafakât*, 3 (no. 5042), es-San'ânî, *el-Musannef*, 8:34 (no. 15828)

²²⁵ el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:162; Sadruşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye*, 5:106; Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hukkâm*, 1:322.

bekleyenlerin günahı daha büyüktür.²²⁶ Burada günaha girmede farklılık olduğu bildirilmektedir. Bu süre içerisinde muhtekirin dünyada cezayı hak ettiği belirtilmiştir. İhtikâr süresinin tespiti yapılması bu noktada önem kazanmaktadır. Günaha girme dereceleri farklı olmasına rağmen kişi tayin edilen süre içerisinde depoladığında muhtekir olur ve cezayı hak eder. Çünkü sürenin tespiti amacı dünyada cezalandırma içindir. Örneğin süreyi bir ay olarak ele aldığımızda bir kimse malı on gün depoladığında on gün kadar günaha girerken, dünyada cezalandırılması için gerekli olan bir ayı doldurmadığı için ihtikâr cezasına çaptırılmayacaktır. Mal depolayan kimsenin hangi amaçla depoladığı bilinmemektedir. Fakihler burada muhtekirin niyetine göre hareket etmişlerdir. Buradan da anlaşıldığı üzere birincisi kıtlık ile insanlara zararı amaçlamış, ikincisi ise malının değer kazanmasını istediği için malı depolamıştır. Bazı Hanefi fıkıh eserlerinde gıda ticareti övülmemiş aksine yerilmiştir.²²⁷ Onlara göre bu gıda maddelerinin ticaretini yapmak mekruhtur, dünyada gazâba, ahirette ise günaha sebebiyet verir.²²⁸ Burada fakihler, fırıncıların, manavların, kasapların, bakkalların, temel gıda maddesi satan diğer tüm tüccarların doğrudan günah işlediklerini kastetmemektedirler. Bu kimselerin ticareti övülmüştür. Oğlunu bir işe vermek isteyen bir kimsenin Hz. Peygamber'den (s.a.v) tavsiye istemesi üzerine “Oğlunu buğday tüccarlarına, kasaplara ve kefen satıcılarına verme zira onun zina etmiş yahut içki içmiş olarak Allah'ın huzura varması, buğday tüccarı olup halkın ihtiyacı olan buğdayı kırk gece depoda tutmuş olarak Allah'ın huzuruna varmasından daha hayırlıdır” cevabını vermiştir.²²⁹ Fakihler, halkın kıtlık ve darlık zamanında mala ulaşmalarını engelleyen ve

²²⁶ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:146; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:215; ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:28.

²²⁷ ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:28; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229; el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muntekâ*, 4:214.

²²⁸ Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:162.

²²⁹ Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Tenbihu'l-Ğâfilîn*, 192.

halk zor durumdayken mal depolayan kimseleri tanımlamaktadırlar. Hz. Ali (r.a) kimseye zararın dokunmadığı ve kıtlığın gözetlenmediği güzel ticareti övmüştür. Ona göre bir kimsenin elindeki parasını ticaret ile artırıp kar etmek amacıyla bir şey alıp satması en büyük berekettir.²³⁰ Ayrıca ihtikâr eden kimsenin kalbinin katılaşacağını belirtmiştir.²³¹ Nitekim Molla Miskin “Eğer muhtekirin gıda ticaretindeki maksadı fiyatın artması ise ticareti övülmemiş olur, ancak gıda ticaretindeki maksadı fiyatın artması değilse o zaman ticareti övülmüş olur” demiştir.²³² Malı başka şehirden alıp getirip depolamayıp satan insanın malından herkesin faydalanmasıyla insanların bereket duasını alıp Allah’ın o kimseyi rızıklandığı ifade edilmiştir.²³³ Buradan anlaşıldığı üzere işin günahkarlık boyutu farklı, cezalandırma boyutu farklıdır. Bir gün dahi depolayan günaha girerken bunun aksine bir kimsenin cezalandırılması için belirli bir süre depolaması gerekmektedir. İşlem sırası bakımından günah boyutu suç boyutunun önündedir. Fiil günah olabilir ama suç değildir, ta ki belirlenen gün sayısınca depolanana kadar. Bu yüzden Mergînânî, müddet takdiri dünyadaki cezalandırma içindir, günahkârlık için değildir diyerek ihtikâr yapan kimse, az bir müddetle de günahkâr olur demiştir.²³⁴

Günahkarlık ölçüsünün ne kadar olduğu konusunda ise malı depoladığı süre kadar olduğu görüşü karşımıza çıkmaktadır.²³⁵ Ayrıca fakihlerin, muhtekirin depolama niyetini de dikkate aldıklarını görmekteyiz. Bazen bir gün bazen ise bir yılın zararın oluşması için değişkenlik gösterebileceğini hesapladığımızda fakihlerin günden çok zarara önem verdiklerini söyleyebiliriz. Sonuç olarak ihtikârın kıtlık döneminde gerçekleştiği herkes tarafından kabul edilmesine karşın bu dönem içindeki depolama

²³⁰ Nâsiruddîn es-Semerkindî, *el-Multekat*, 201.

²³¹ el-Gazâlî, *İhyâ’u ‘Ulûmi’d-Dîn*, 2:73.

²³² el-Haskefî, *ed-Durru’l-Muntekâ*, 4:214.

²³³ Ebu’l-Leys es-Semerkindî, *Tenbihu’l-Ğâfilîn*, 193.

²³⁴ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377.

²³⁵ el-Aynî, *el-Binâye*, 12:215.

müddetinin belirlenmesinde pek çok ihtilaf bulunmaktadır. Depolamanın müddeti ile ilgili hadislerde muayyen bir gün bulunmaması, fakihlerin depolama müddetini fıkhi meselelerde kullandıkları vakitlere kıyasen belirlemeleri, bazı fakihlerin kaynaklarda depolama müddetinden hiç bahsetmemesi, süre az olursa kısa, çok olursa uzun sürer şeklinde belirsiz yaklaşımlarda bulunmaları gibi sebeplerden dolayı gün tayininde birliğin olmaması bu konudaki ihtilafları ortaya koymaktadır.

F. Hanefi Mezhebinde İhtikâr Kapsamı Dışında Tutulan Kişiler

1. Üreticiler (Çiftçiler) ve Câlîpler (Şehir Dışından Mal Getirenler)²³⁶

İhtikârın nasıl ve kimin eliyle ortaya çıktığını bilmek önem arz etmektedir. Üretici bin bir zahmetle ürettiği kendi malını elbette değerinde satmak isteyecektir. Bu yüzden mallarını depolarda ve ambarlarda bekletirler. Bazen de aynı üreticiler isteyerek sun'ı bir kıtlık meydana getirebilir. Bunun için ise üreticinin bilerek piyasaya mal sürmemesi ve insanların malı çok talep etmesi gerekmektedir. Şehir dışından mal getiren kimseler de ticaretlerinde para kazanmak isterler. Onlar belirli ticaret riskini, kar marjlarını, sermaye ve emeklerini ortaya koyarak şehre mal getirirler. Bazıları da şehre getirdiği malı depolayarak insanların ulaşmasını engelleyebilir ki bazen bir şehre belli başlı tüccarlar mal getirmekte ve piyasayı belirlemektedirler.

²³⁶ Câlîp kelimesi üzerine bir hususa dikkat etmek istiyoruz. İhtikârı ele alan araştırmalarda bazen câlîp kelimesi “ithalatçı” şeklinde kullanıldığı tarafımızca gözlemlenmiştir. Biz çalışmamızda şehir dışından mal getiren kimse olarak çevireceğiz. İthalatçı kavramı günümüz için uygun olsa da Emevî, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı gibi İslam devletleri için o gün geçerli değildi. Çünkü İslam devletinin sınırları bugün içerisinde pek çok ülkeyi kapsayacak şekilde genişti. Siyasi hakimiyet sınırları dışından mal getiren anlamında değil çok uzak şehirlerden mal getiren anlamında kullanılmaktaydı. Mesela Kuzey Afrika'dan Orta Asya'ya kadar uzanan çizgi üzerindeki tüm yerler tek bir devletin kontrolündeydi. Şu an bizim için ülke dışı olan bir yer o zaman için aslında ülke içinde başka bir şehir konumundaydı. Ayrıca “tüccar” ifadesi de tam anlamıyla karşılamamaktadır. Hz. Ömer'in rivayetine baktığımızda câlîp için yeryüzünde gezip dolaşan, yaz ve kış yolculuklarda bulunan, uzak yerlerden mal getiren kimse olarak bahsetmektedir. el-Muvatta', *Buyû*, 2:651 (no. 56). Tüccar ise kar amacıyla alışveriş yapan kimsedir.

Hanefî fıkıh alimleri çiftçi ve şehir dışından mal getirenin durumu için farklı ifadeler kullanmıştır. Kimisi iki zümreyi kapsayan ifadeler kullanırken kimisi de ikisini ayırmış ve farklı hükümler içerdiğini nakletmiştir.

Bazıları;

a. “ihtikâr olmaz, beis yoktur, helal olur, caizdir”, derken bazıları da;

b. “mekruh olmasa da hakkında ihtilaf vardır, kerahetten uzak değildir, efdal olan yapmamasıdır, depoladıktan sonra insanlara şefkat nazarıyla bakıp depolamaktan vazgeçip satması müstehap olur” şeklinde yaklaşımlarını belirtmişlerdir. Biz bunları sırasıyla “Helal olduğuna dair görüş”, “Kerahetten uzak olmadığına dair görüş” başlıklarıyla ele alacağız.

a. Helal olduğuna dair görüş:

Ebû Hanîfe, bir kimsenin kendi mahsulünü depolamasıyla muhtekir olmadığını belirtmiştir.²³⁷ Ayrıca Ebû Hanîfe’ye göre, şehir dışından mal getiren/câlip kimse muhtekir değildir. Ona göre şehir dışından mal getirenin getirdiği mala şehir halkının hakkı taalluk etmemiştir. Bu yüzden de depolaması mekruh değildir. Buna ek olarak gıda satın aldığı yer yakın da olsa uzak da olsa; gıdayı şehre taşısa da veya taşımasa da ona göre bu durumda beis yoktur. Hatta bu kimsenin istediği fiyat oluşana kadar o malı depolayabileceği nakledilmektedir.²³⁸ Ebû Hanîfe’nin çiftçi ve şehir dışından mal getireni aynı sınıfta kabul ettiği ve ikisini de muhtekir olarak görmediği karşımıza çıkmaktadır. Bu daha önce söylediğimiz gibi ticarete daha geniş bir yaklaşım sergilemesinden kaynaklanmaktadır. Ebû Hanîfe’nin bir yerden şehre mal getirme hususunda oldukça geniş bir tavır sergilediğini görmekteyiz. Kişinin istediği yerden istediği şekilde mal getirip istediği fiyat oluşana kadar elinde depolayabileceğini ifade

²³⁷ Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:28; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229.

²³⁸ Nâsiruddîn es-Semerkindî, *el-Multekat*, 204; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:145.

ederek aslında ticaretin her türlüünü, her aşamada gerçekleşmesini savunmuştur. Ayrıca bu mal getiren insanların piyasayı hareketlendirdiğini ve alışveriş ile ekonomiye fayda sağladıklarını düşünmektedir.²³⁹ Ebû Yûsuf'a göre de çiftçinin depolamasının hükre olmadığı nakledilmektedir.²⁴⁰

Hanefi mezhebinin çoğunluğunun görüşüne baktığımızda bir kimsenin tarlasında yahut çiftliğinde yetiştirdiği ve kendi ekip biçtiği öz mahsulünü satmayıp depolaması durumunda veya başka bir şehirden satın aldığı malı şehre getirip depolaması durumunda o kimsenin muhtekir olmadığını görmekteyiz.²⁴¹ Ebû Hanîfe'nin görüşünde olduğu gibi aynı şekilde çiftçi ve şehir dışından mal getirenin çoğu fakihe göre aynı olduğunu anlıyoruz. Fakihler bu görüşlerini savunurken farklı açılardan değerlendirme yapmışlardır. Onların bu şekilde düşünmelerinde şehir dışından mal getirenin rızıklandırıldığı, muhtekirin ise lanetlendiği rivayet büyük rol oynamaktadır ki meseleyi ele alırken çoğu Hanefi fakihin bu hadisi zikrettiğini ve görüşlerini buna dayandırdığını görmekteyiz. Çiftçi ve şehir dışından mal getiren kimsenin muhtekir olmadığı görüşünü belirtenler bunu delillendirirken bu konuda icma olduğunu²⁴², kişinin zarar verme

²³⁹ Ebû Hanîfe'nin, ihtikârı sadece gıda maddelerine sınırlandırması, fiyatlandırmayı kabul etmemesi, zorla satışı kısıtlılık olarak görüp satıcının rızasının ortadan kalktığına mükreh olacağını söylemesi, şehre satmak için dışarıdan mal getiren kimsenin rızıklandırıldığı hadisimi esas alması gibi durumlar onun ticaretteki geniş tavrını ortaya koymaktadır. Görüşümüzü destekleyen görüşler için bakınız: el-Cessâs, *Muhtasarü İhtilâf'il-Ulemâ*, 3:422; Nâsiruddîn es-Semerkindî, *el-Multekat*, 204-205; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:145.

²⁴⁰ el-Cessâs, *Muhtasarü İhtilâf'il-Ulemâ*, 3:422; Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *'Uyûnu'l-Mesâi'l*, 78; Nâsiruddîn es-Semerkindî, *el-Multekat*, 205.

²⁴¹ el-Kudûrî, *Muhtasar*, 241; Nâsiruddîn es-Semerkindî, *el-Fıkhu'n-Nâfi'*, 4:899; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:145; İbn Ebî Bekir er-Râzî, *Tuhfetu'l-Mülûk*, 235; İbnu's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, 824; es-Siğnâkî, *en-Nihâye*, 23:119; el-Halebî, *Multeka'l-Ebhur*, 213; et-Timurtâşî, *Tenvîru'l-Ebsâr*, 215.

²⁴² Râdiyyüddîn es-Serâhsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:37; el-Kâkî, *'Uyûnu'l-Mezâhib*, 221; el-Leknevî, *en-Nâfi'u'l-Kebîr*, 481.

niyetinin olmadığını²⁴³, bu iki zümrenin mallarında başka insanların haklarının olmadığını hatta malın halis hakkının sahibine ait olduğunu²⁴⁴, istedikleri fiyat oluşana kadar malı şehirde ellerinde tutmalarında bir beisin olmadığını²⁴⁵, kötü niyet besleyerek kıtlık olmasını yahut fiyatların artmasını bekleyerek günaha giren kimse gibi olmadığını²⁴⁶ özellikle belirttiklerini görmekteyiz. Bazı fakihler çiftçinin tarlasını ekip ekmeme konusunda serbest olduğunu ve oradan elde ettiği kendi mahsulünü de satıp satmama konusunda da serbest olacağını söylemişlerdir.²⁴⁷ Buradan hareketle kimin kendi malını depoladığı, kimin başkasının malını şehre getirdiğine dair bir tespitin yapılması gerektiğini söyleyebiliriz. Çünkü çiftçinin sahip olduğu imtiyaz ile aslında ihtikâr ilk elden mi yoksa aracı bir kimse ile ikinci elden mi yapıldığı bu yolla anlaşılabilir. Şehir dışından mal getirenin de aynı şekilde ticaret riski alarak elindeki para ile mal alıp başka şehre götürmesinden dolayı insanların mala ulaşmasına imkân sağladığı için getirmeme hakkının olduğu gibi satmama hakkının da olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca bu iki zümre bu şekilde bir ticarete bulunmadıklarında insanların mala ulaşamayacağını ve bu durum için onların zorlanamayacağı ifade edilmiştir.²⁴⁸ el-Aynî, muhtekirin hata eden ve günahkâr kimse olduğu ile ilgili rivayette²⁴⁹ câlibin

²⁴³ Diğer fakihler çiftçi ve şehir dışından mal getirenin depolamasında “ihtikâr olmaz” derken, Nâsiruddîn es-Semerkindî “لا يَسْتَضِرُّ بِهِ النَّاسُ” “insanlara zarar vermek istemez” diyerek çiftçinin ve şehir dışından mal getirenin niyetine göre hareket etmiş ve amacının zarar vermek değil ticaret yapmak olduğunu düşünmüştür. Bakınız: Nâsiruddîn es-Semerkindî, *el-Fıkhu'n-Nâfi'*, 4:899.

²⁴⁴ el-Meydânî, *el-Lubâb*, 5:362; el-Aynî, *Minhatu's-Sulûk*, 416; Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hukkâm*, 1:322.

²⁴⁵ es-Suğdî, *en-Nütef*, 1:487.

²⁴⁶ İbn Âbidîn, bu görüşü et-Tahtâvî (ö. 1231/1816)'den nakletmektedir. Bakınız: İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 9:572.

²⁴⁷ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; el-Mevsîlî, *el-Ihtiyâr*, 4:161; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:229; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 9:572; el-Meydânî, *el-Lubâb*, 5:362.

²⁴⁸ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:28.

²⁴⁹ Said b. Müseyyib'den rivayetle Ma'mer b. Abdullah Resulullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini rivayet etti: “Ancak hata eden/günahkarlar ihtikâr eder.” buyurmuşlardır. Ma'mer b. Abdullah'ın rivayet ettiği başka

zikredilmediğini belirtmektedir. el-Aynî, muhtekirin kınandığı rivayetlerde câlip hakkında olumsuz bir ibare olmadığı için onun muhtekir olmadığını ve yaptığı işin yasak olmadığını belirtmiştir.²⁵⁰

Ali el-Kârî ise diğer fakihlerden ayrı olarak çiftçiyi de sınırlandıran başka bir görüş nakletmektedir. Çiftçi hakkında kişinin kendi ekip biçtiği tarlasından elde ettiği ürününü bir yıllık harcamaları aşmayacak şekilde depolaması gerektiğini ifade etmiştir.²⁵¹ Anlaşılabacağı üzere bir yıllık kendi harcamalarına yetecek kadar depolamaya cevaz vermiş, fazlası için yapılan depolamanın ise mekruh olduğunu ifade etmiştir. Onun bu bir yıl yaklaşımını ihtikârın yapıldığı süreyi tayin etmek için de kullandığını önceki bölümde zikretmiştik.

Kendilerine depolama izni verilen üretici ve şehre mal getiren kimsenin ticaret içerisinde birinci el olduğunu görmekteyiz. Bununla ilgili bir hükmü bizlere gösteren Hz. Ömer zamanından bir olayı ele alalım.

*Hz. Ömer bir gün dışarı çıktığında bir mal yığını gördü ve insanlara malın durumunu sordu. İnsanlar malları başka şehirden getirdiklerini söyleyince Hz. Ömer onlara övgü ve bereket sözleri söyledi. İnsanlar, sahiplerinin onları satmadıklarını ve ihtikâr ettiklerini Hz. Ömer'e bildirince mal sahiplerini huzuruna çağırttı. Birisi Hz. Osman'ın kölesi Ferruh diğeri Ömer'in kölesi falan kimseydi. Halife onlara niçin böyle yaptıklarını sordu. Onlar ise kendi mallarımız karşılığında alıp satıyoruz dediler. Ömer, onlara ihtikâr yapanın cüzzam hastalığına yakalanacağı hakkındaki hadisi okudu. Ferruh işinden vazgeçti ama Ömer'in kölesi biz sadece kendi malımızla mübadele ettik dedi. Gerçekten bu adam cüzzam hastalığına yakalandı.*²⁵²

bir rivayette Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim ihtikâr yaparsa o günahkardır”. Müslim, *Musâkât*, 129 (no. 1605). Rivayetin geçtiği Hanefî fıkıh eserleri için bakınız: İbn Ebu'l-Îz, *Kitâbu't-Tenbih*, 5:797; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:211; Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 3:25; Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-Enhur*, 4:214.

²⁵⁰ el-Aynî, *el-Binâye*, 12:211.

²⁵¹ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 3:26.

²⁵² İbn Hanbel, *el-Musned*, 1:284 (no. 136); el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâ'i'r-Ricâl*, 23:171; ez-Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, 4:322.

Bu rivayetten anladığımız kadarıyla Hz. Ömer'in halifeliği döneminde birinci elden mallara yani kendi ürettiği malları depolama konusunda serbestlik verilmektedir. Ancak onlar kendi mallarını başka mallar ile takas ettikleri için artık malları ikinci el konumuna düşmüştür. Böylece bu serbestlik ortadan kalkmıştır. Ayrıca muhtekirin cüzzam hastalığı ile dünyada ilahi bir cezaya çaptırılması muhtekirleri tehdit ve korkuyla bu kötü işten caydırmak için söylenmiş olabilir. Çünkü bu şekilde anlaşılmadığında her muhtekirin cüzzam hastalığına yakalanacağı zorunluluğu ortaya çıkabilir. Buradan hem çiftçi hem şehir dışından mal getirenin kendi emek ve sermayelerini kullanarak bazı riskler ve masraflar dahilinde bu ticaretlerini gerçekleştirdiklerini anlıyoruz. Çiftçi ve şehir dışından mal getiren bu yaptıkları ticaret ile insanların mala ulaşmalarına yardım etmektedirler. Buradan, çiftçinin ve şehir dışından mal getiren kimsenin övüldüğü hadislerden hareketle İslam hukuku hükümlerinin bu meselede tüketiciden çok üreticiyi koruduğunu görebiliyoruz.

b. Kerahetten uzak olmadığına dair görüş:

Buradaki ihtilaf çiftçi hakkında değil şehir dışından mal getiren/câlip hakkındadır. İhtilafı oluşturan sebep ise şehir dışından mal getirenin malı getirdiği yerleşim yeri ile ilgilidir. Muhammed eş-Şeybânî ve Ebû Yûsuf'un şehir dışından mal getiren kimse hakkındaki görüşlerini ve şartlarının neler olduğunu ihtikârın yapıldığı mekânlardan köy ve ristak bölümünde işledik. Buradaki şehir dışından mal getirme meselesi yarım mil mesafesi meselesiyle doğrudan ilgilidir. el-Kuhistânî, mal getirilen yerin ristak ve köy olması yahut yarım milden yakın olması gibi sebeplerden dolayı şehir dışından mal getirenin durumu hakkında kerahetten tamamen uzak değildir görüşündedir. Ona göre bu ürünleri depolamayıp satması müstehaptır.²⁵³ el-Haskefî,

²⁵³ el-Kuhistânî, *Câmi'u'r-Rumûz*, v.370a; İbn Âbidîn el-Kuhistânî ve et-Timurtâşî'nin de böyle düşündüğünü nakletmektedir. Bakınız: İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 9:572.

çiftçinin muhtekir olmadığı üzerine icma olduğunu ama şehir dışından mal getiren hakkında ihtilaf olduğunu belirtmiştir.²⁵⁴ Bazı fakihlere göre bu türlü depolama ihtikâr olmasa da yine de efdal olan depolanmamasıdır. Ancak muhtekir depolamışsa o zaman insanlara şefkat nazarıyla yaklaşmak için malı satmasının müstehap olduğunu ifade etmişlerdir.²⁵⁵ Ancak başka yerleşim yerinden mal getiren kimse ise hadisin mutlak anlamıyla rızıklandığı²⁵⁶ için fakihlerce çiftçi gibi imtiyazlı olmuştur. İslam hukukçularına göre şehre mal getiren kişinin bu şartları taşıdığı şehir uzak şehirdir.²⁵⁷ Fakihlerin bu görüşlerini destekleyen ilk dönemin uygulamasını gösteren Hz. Ömer'in şehre mal getireni övdüğü, misafir kabul ettiği, onlara pazar alanı açtığı ve istedikleri gibi satıp satmamakta serbest bırakması²⁵⁸ bu durumu açıkça göstermektedir.

Sonuç olarak anlaşılabileceği üzere çiftçi ve şehir dışından mal getiren bu iki sınıf işin içinde olan birinci elden kimselerdir. Köylü adına satış yapan şehirliyi, yolda mal karşılayıcı, pazarlık kızıştıranı ve olmayan malı satmak isteyeniyi engelleyen, ticarete ve ekonomiye doğrudan katkı sağlayan çiftçi ve şehir dışından mal getireni koruyan bir yaklaşım sergilendiğini görmekteyiz. Fakihlerin çoğunluğu çiftçi ve şehir dışından mal getirenin muhtekir olmadığını ifade etmiştir. Ancak bazı yerleşim yerlerinden mal getiren için kerahetten ve zarardan uzak olmadığı ve böyle yapmamaları gerektiği de ifade edilmiştir.

²⁵⁴ el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muhtâr*, 662.

²⁵⁵ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, 5:129; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:145.

²⁵⁶ Said b. Müseyyib'den rivayetle Hz. Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmektedir. "Resulullah (s.a.v) buyurdular ki: "Şehir dışından mal getiren(câlip) rızıklanmış, muhtekir ise lanetlenmiştir." İbn Mâce, *Ticârât*, 6 (no. 2153); es-San'ânî, *el-Musannef*, 8:35 (no. 15839).

²⁵⁷ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:145; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:161; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:216.

²⁵⁸ Hz. Ömer'den, "Bizim çarşımızda asla karaborsacılık yoktur. Ellerinde fazla mal bulunan birtakım insanlar, sermayelerini bizim bölgemizde Allah katından inmiş olan bir rızka yatırıp sonra da onu bizden saklayarak karaborsacılık yapmaya kalkmasınlar. Ancak kim, yaz kış demeden zahmetlere katlanarak mal getirmiş ise o, Ömer'in misafiridir. Allah'ın istediği şekilde malını atsın, istediği şekilde de saklasın." nakledilmektedir. el-Muvatta', *Buyû'*, 2:651 (no. 56).

İKİNCİ BÖLÜM: HANEFİ MEZHEBİNDE İHTİKARIN HUKUKİ

SONUÇLARI

A. Hanefi Mezhebinde Muhtekirin Malının Fiyatlandırılması

Muhtekiri satıma zorlamadan önce depolanan malın fiyatının belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü muhtekirin mal depolaması ile piyasada mal bulunamamakta, bulunsa dahi yüksek fiyatlarda olmaktadır. Bir malın fiyatı genelde içinde bulunduğu arz-talep dengesi ve rekabet şartları ile belirlenir. Fiyat belirleme klasik metinlerde *tes'ir* ifadesiyle geçmektedir.²⁵⁹ *Tes'ir* kendisiyle pazarda mal alınan semenin belirlenmesi, fiyatlandırma, narh veya belirlenmiş rayiç bedel anlamına gelmektedir.²⁶⁰

Fiyatların fahiş derecede yükselmesi, piyasada fiyatların dengesizleşmesi ve insanların mala ulaşamaması gibi problemlerin çözümü için İslam hukukçuları fiyatlandırmaya yönelmişlerdir. Muhtekirin malının fiyatının belirlenmesi konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Hanefi mezhebi hukukçularından çoğu doğrudan fiyatlandırmayı kabul etmez. Asıl olan fiyatın devlet yetkilisi tarafından belirlenmemesidir. Buna rağmen mutlak anlamda fiyatlandırmayı kabul etmeyenler fiyatlandırma için bazı şartlar öne sürmüşlerdir. Bundan dolayı başlangıçta fiyatlandırma ve müdahalenin ilgili hadislerle karşı gelmek olduğu düşünülürken bazı şartlar ile daha sonra narhı kabul etmek umumi bir kaideye dönüşmüştür. Aslında burada Hanefi mezhebi hukukçularının pek çoğunun şartlar sağlandığında fiyatlandırmayı kabul ettiklerini göreceğiz.

²⁵⁹ el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 3:140; el-Kudûrî, *Muhtasar*, 241; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:146; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:161; es-Siğnâkî, *en-Nihâye*, 23:120; en-Nesefî, *Kenzu'd-Deka'ik*, 612; Sadruşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye*, 5:107; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:28; el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muhtâr*, 662; Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hukkâm*, 1:322.

²⁶⁰ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, 1:329; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, 3:75, İbn Ebî Bekir er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 148; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 4:365.

1. Fiyatlandırmayı kabul etmeyenlerin görüşleri ve delilleri

Narh uygulamama konusunda Hanefi mezhebi fakihleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazı İslam hukukçuları fiyatlandırmayı kabul etmemişlerdir. Fiyatları belirleyen ilahi bir kontrol olduğu görüşü, zararın umumi değil has olması görüşü, fiyatlandırmanın mekruh olduğu görüşü ve fiyatı belirleme hakkının akdin sahiplerine ait olması gibi bazı görüşler karşımıza çıkmaktadır. Şimdi bunları ele alalım.

a. Fiyatları belirlemede yetkinin İlahi bir kontrol ile olduğu görüşü

Fiyatlandırmayı kabul etmeyenler narhın yasaklandığını ifade eden hadisleri esas almışlardır. Allah Resulü'nden (s.a.v) Medine'de fiyatlar yükselince narh koyması istenmiş, o bu isteklere şöyle cevap vermiştir: *“Fiyat tâyin eden, darlık ve bolluk veren, rızıklandıran ancak Allah'tır. Ben sizden hiç kimsenin mal ve canına yapmış olduğum bir haksızlık sebebiyle hakkını benden ister olduğu halde Rabbime kavuşmak istemem.”*²⁶¹ İlahi bir kontrolün ekonomiyi yönettiğini fiyatları Allah'ın belirlediğini kabul etmişlerdir. Bu görüş temelde Ebû Hanîfe'ye aittir. Ona göre *tes'ir* batıldır. Çünkü malın fiyatlandırılmasının hür insanın *hacr* edilmesi anlamına geleceğini ve bu durumun alışverişin iptaline sebep olacağını ifade etmiştir.²⁶²

Yukarıda bahsettiğimiz üzere İslam'ın ilk dönemlerinde hükümlerin değişmesine sebep olacak problemler çıkmadığı için Ebû Hanîfe'nin fiyatlandırmayı kabul etmediğini görüyoruz. Ayrıca Ebû Hanîfe'nin bireyi, İslam'ın temel yapıtaşı olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Ekonomi ve ticaret düzeninin temelinde de bireyin var olduğunu esas alarak hür ve akıllı bir kimsenin kısıtlanamayacağını ifade etmektedir. Çünkü ona göre bir kimsenin kısıtlanması için gerekli olan şart ve durumlar bellidir. Bir

²⁶¹ Ebû Dâvûd, *Buyû'*, 51 (no. 3451); et-Tirmizî, *Buyû'*, 73 (no. 1314); İbn Mâce, *Ticârât*, 27 (no. 2200).

²⁶² Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 291.

suç işlese dahi insana daha bireysel ve insancıl bir yaklaşım içerisinde olduğunu aslında kişi haklarına ne denli önem verdiğini görmekteyiz.

Ebû Yûsuf'a göre narh mümkün olmayıp fiyatları bir seviyede tutmak mümkün değildir. Ucuzluk ve pahalılığın Allah'ın kudretinde olduğunu belirtmiştir.²⁶³ Ebû Yûsuf fiyatları belirleyen Allah olduğuna dair rivayeti²⁶⁴ bazen rızık ve bol nimetler verip malın piyasada çoğalmasına olanak sağlayan, bazen de kıtlık, afet, darlık verip bazı ürünlere insanların ulaşmasını engelleyen ilahi bir düzen olan sünnetullah çerçevesinde anlamış olabilir. İlahi kudretin kapsamını düşündüğümüzde insanların, her ne kadar buna karşı önlem alsalar da beklemedikleri bir maldan yine darlığa düşebileceklerini anlayabiliriz.

b. Zarar-ı hâs olması gerektiği görüşü

Muhammed eş-Şeybânî muhtekirin mallarını fiyatlandırmayı zarar-ı hâs olduğunda kabul etmemiştir. Bu şart toplumun tamamının değil sadece bir kimsenin ya da bir grubun zarar görmesini ifade etmektedir.²⁶⁵

c. Malın fiyatını belirlemenin akdin taraflarına ait olması görüşü

Çoğu fakih fiyatlandırma konusunda ücret tayininin satıcıya ait olduğunu belirtmişlerdir.²⁶⁶ Fakihler sultan, imam, kadı, hâkim gibi yetkili kişileri sayıp bu kimselerin doğrudan fiyatlandırma hakkı olmadığını ifade etmişlerdir.²⁶⁷

²⁶³ Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-Harâc*, 60.

²⁶⁴ Ebû Dâvûd, *Buyû'*, 51 (no. 3451); et-Tirmizî, *Buyû'*, 73 (no. 1314); İbn Mâce, *Ticârât*, 27 (no. 2200).

²⁶⁵ Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286.

²⁶⁶ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; İbn Melek, *Şerhu Mecma'i'l-Bahreyn*, 886; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286.

²⁶⁷ el-Kudûrî, *Muhtasar*, 241, Nâsiruddîn es-Semerkandî, *el-Fıkhu'n-Nâfi'*, 4:899; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377. Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:146; en-Nesefî, *Kenzu'd-Deka'ik*, 612; el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4:161; el-Aynî, *Minhatu's-Sulûk*, 416.

d. Fiyatlandırmanın mekruh/haram olduğu görüşü

Fakihler mekruh hükmünü iki şekilde açıklamışlardır. Bazıları kesin bir şekilde fiyatlandırmanın caiz olmadığını veya helal olmadığını söylemiştir: “İnsanlar üzerine fiyatlandırma yapmak caiz değildir”²⁶⁸, Sultanın insanlara karşı fiyatlandırma yapması gerekmez²⁶⁹, “ولا ينبغي للسلطان أن يسعر على الناس”²⁷⁰, Sultan fiyatlandırma yapamaz²⁷¹, “ولا يسعر حاكم”²⁷², Vâli fiyatlandırma yapamaz²⁷³, Fiyatlandırma yapmak helal değildir²⁷⁴, “التسعير لا يحل”²⁷⁵, Fiyatlandırma yapmak helal değildir²⁷⁶, “ولا يسعر وال”²⁷⁷ ifadelerini kullanmışlardır. Bazıları da açıkça fiyatlandırma mekruhtur²⁷⁸, “ولا يسعر”²⁷⁹ lafzını belirtmişlerdir. Ayrıca bunların yanında bazısının da fiyatlandırma haramdır²⁸⁰ “يحرم التسعير” dediğini de görmekteyiz.²⁸¹ Daha önce belirttiğimiz gibi fakihler kesin ifadelerle *tes'iri* yasaklamalarına rağmen bazı şartlar altında onu kabul etmişlerdir. Şimdi bu şartları ele alalım.

2. Fiyatlandırmayı kabul edenlerin görüşleri ve delilleri

Narh uygulamak için Hanefi mezhebi fakihleri farklı şartlar ortaya koymuşlardır. Genel olarak bu şartları şöyle sıralayabiliriz: zarar-ı âmm olması, bazı mallarda uygulanacağı, fiyatlandırmanın ölçüsü, tüccarların halka olan tahakkümü, muhtekirin

²⁶⁸ el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari 't-Tahâvî*, 3:140; es-Siğnâkî, *en-Nihâye*, 23:120.

²⁶⁹ el-Kudûrî, *Muhtasar*, 241; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:377; es-Siğnâkî, *en-Nihâye*, 23:121; Nâsiruddîn es-Semerkindî, *el-Fıkhu'n-Nâfi'*, 4:899; el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4:161.

²⁷⁰ en-Nesefî, *Kenzu'd-Deka'ik*, 612.

²⁷¹ Sadruşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye*, 5:107; Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hukkâm*, 1:322; et-Timurtâşî, *Tenvîru'l-Ebsâr*, 215.

²⁷² el-Aynî, bu görüşü el-Kâkî'den nakletmektedir. Bakınız: el-Aynî, *el-Binâye*, 12:217.

²⁷³ el-Kâkî, *Uyûnu'l-Mezâhib*, 221.

²⁷⁴ Fakihler “ويكره التسعير” ifadesiyle fiyatlandırma yapmanın mekruh olduğunu belirtmiştir. Bakınız: İbnu's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, 824; el-Halebî, *Multeka'l-Ebhur*, 214; Şeyhîzâde, *Mecme'u'l-Enhur*, 4:214.

²⁷⁵ İhtikârın haram olduğunu savunan fakih, aynı şekilde fiyatlandırmanın da haram olduğunu “ويحرم التسعير” ifadesiyle belirtmiştir. İbn Ebî Bekir er-Râzî, *Tuhfetu'l-Mülûk*, 235; el-Aynî, *Minhatu's-Sulûk*, 416.

rızasının alınması ve bilirkişiye danışma şartlarıdır. Ayrıca yapılan bu satış işlemi sonucunda müşterinin malı yemesinin helal olup olmadığı da tartışılmıştır.

a. Zarar-ı âmm olması gerektiği görüşü

Muhammed eş-Şeybânî ve Ebû Yûsuf fiyatlandırmayı zarar-ı âmm olduğunda kabul etmektedirler. Onlara göre, kamu zararı ortaya çıkarsa muhtekirin durumu hâkime arz edildiği zaman hâkim ona ailesinin nafakasından arta kalanı satmasını emreder.²⁷⁶ Bazı fakihler, zarar-ı âmmı defetmek ve önlemek için devlet yetkilisinin müdahale edebileceğini²⁷⁷ *tes'ir* ile esnafın kendi malını satmaya zorlanmış olmayacağını ifade etmişlerdir.²⁷⁸ Burada narh kavramının tarihsel olarak değişim içinde olduğunu görmekteyiz. Çünkü Ebû Hanîfe narhı kabul etmez iken onun öğrencileri çok bir zaman geçmeden toplumun içinde yaşanan olumsuzlukları ve tatbikatı esas alarak narhı kabul etmişlerdir. Burada öğrencilerinin maksatlarının “zarar-ı âmmı def” için, zarar-ı hâs ihtiyar olunur.”²⁷⁹ kaidesi çerçevesinde olduğu söylenebilir. Yani tüketicinin gireceği zararı defetmek için üreticinin zarara girmesi tercih edilmiştir. Böylece ihtikâr naslara²⁸⁰ göre değil zamanın içinde bulunduğu durum ve şartlara uygun olarak hüküm değiştirmiştir.

b. Fiyatlandırma yapılacak malların sınırlandırılması meselesi

Karşımıza çıkan bir başka durum ise fiyatlandırmanın hangi mallarda yapılacağı problemidir. Özellikle, el-Haskefî'nin ilk olarak fiyatlandırmanın ancak insan ve hayvan

²⁷⁶ Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286.

²⁷⁷ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:378; İbn Ebi Bekir er-Râzî, *Tuhfetu'l-Mülûk*, 235.

²⁷⁸ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:378.

²⁷⁹ *Mecelle*, 26. Madde.

²⁸⁰ Hz. Peygamber'in (s.a.v) fiyatlandırma yapamayacağını ifade ettiğine dair rivayetler için bakınız: Ebû Dâvûd, *Buyû'*, 51 (no. 3451); et-Tirmizî, *Buyû'*, 73 (no. 1314); İbn Mâce, *Ticârât*, 27 (no. 2200); Müslim, *Buyû'*, 2020 (no. 1522).

gıdalarında olabileceğini başka bir şeyde olamayacağını ifade ettiğini görmekteyiz. Ancak daha sonra Ebû Yûsuf'un hadisleri mutlak anlamda yorumladığı görüşünü²⁸¹ belirterek, gıda tüccarlarının insanlara genel bir zarar vermesi durumunda o zaman her şeyde fiyatlandırma yapılması gerektiğini söylemiştir.²⁸² et-Tahtâvi (ö. 1231/1816) ise Ebû Yûsuf'un mutlak görüşünün fiyatlandırma hususunda değil, ihtikâr hususunda olduğunu belirtmiştir. İbn Âbidîn haşiyesinde el-Haskefî ile aynı fikirde olduğunu beyan etmiştir.²⁸³ Buradan aslında ihtikâr olan malların fiyatlandırma yapılacak mallar olduğunu anlayabiliyoruz.

c. Tüccarın halk üzerinde fahiş fiyatla tahakküm kurduğuna dair görüş

Fiyatlandırmanın bir diğer şartı da fiyatları belirleyen satıcıların fiyatlarda fahiş bir artış yapmaları ile piyasadaki fiyat dengesinin bozulması ve halkın tüccarlar tarafından zulme uğramasıdır. Bazı Hanefi mezhebi hukukçuları tüccarların ve gıda satıcılarının Müslümanlar üzerinde fahiş fiyat artışlarıyla tahakküm²⁸⁴ kurduktan sonra hakim de Müslümanların hukukunu korumada aciz kalması durumu gerçekleşirse o zaman hakim fiyatlandırma yapmasının caiz olduğunu ifade ettiklerini görüyoruz.²⁸⁵

Fahiş fiyat şartını incelediğimizde “Bir şeyin olması gereken fiyattan hangi oranda fazla olmasını fahiş fiyat olarak kabul edebiliriz?” Sorusu aklımıza gelmektedir. Fiyatın piyasadaki fazla miktarda olmasına *gabn-ı fâhiş* denilmektedir.²⁸⁶ Fiyatın fahiş

²⁸¹ Daha önce de belirttiğimiz gibi Ebû Yûsuf ihtikârın -hangi mallar ile olacağı, hangi mallara fiyatlandırma yapılacağı, hangi mekan ve sürelerde ihtikârın olacağı gibi- tüm meselelerde hadisin mutlak manasını kabul etmiş ve hükümleri buna göre vermiştir.

²⁸² el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muhtâr*, 663.

²⁸³ İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr*, 9:574.

²⁸⁴ İnsanların artık gıdaya ulaşamaması ve piyasadaki tüm malların tüccarlar tarafından toplanıp onların belirlediği fiyatlardan satıldığı ve insanların bu malları almakta zorlandıkları durum anlaşılmaktadır.

²⁸⁵ Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhitu'l-Burhânî*, 7:146; en-Nesefî, *Kenzu'd-Deka'ik*, 612; el-Aynî, *Minhatu's-Sulûk*, 417; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:230; el-Kâkî, *Uyûnu'l-Mezâhib*, 221.

²⁸⁶ Ali Bardakoğlu, “Gabn”, *DİA*, 13:268-273.

olmasını bazı fakihlerin fiyatın iki katına çıkması olarak yorumladıklarını görmekteyiz. Örnek vermek gerekirse bazı fakihler, insanların bir *kafiz*²⁸⁷ malı elliye alırken satıcının yüze satması durumunda insanlara zarar vermemesi için bu satıcının engelleneceğini belirtmişlerdir.²⁸⁸ Yani eğer fiyat iki katına çıkarsa o zaman muhtekire müdahale edilir, malı fiyatlandırılır ve satışı gerçekleştirilir şeklinde anlayabiliriz. Baktığımızda fakihlerin bu düşüncesi oldukça tabiidir. Çünkü bir şeyin iki katı fiyatına çıkması demek kişinin alım gücünün yarısının yok olması demektir. İncelediğimiz kaynaklarda fakihlerin fiyatların fahiş artışa sahip olduğunu gösteren başka bir artış oranını ifade etmediklerini görmekteyiz. Açıklamak gerekirse fakihler fiyatlar şu seviyeye gelirse artmıştır, fahiş olmuştur şeklinde belirtmemişlerdir. Ancak Medine halkının piyasadaki malların pahalandığını ve Allah Resulü'nden fiyat tayin etmesini istedikleri rivayetlerin²⁸⁹ zahirine baktığımızda insanların rahatsız edici bir fiyat artışı aşamasına geldikleri zaman bundan şikayet edip fiyatlandırma isteğinde bulunduklarını anlıyoruz. Buradan hareketle piyasanın içerisinde bulunduğu fiyat algısının bozulup artık insanların şikayette bulunacakları ekonomik durumlarına yıkıcı ve ezici şekilde fazla gelen miktarın fahiş fiyat olduğu çıkarımını yapabiliriz.

d. Fiyatlandırmanın ölçüsü görüşü

Fiyatlandırma yapılırken ölçünün ne olacağı hakkında da farklı görüşler vardır. Devlet reisi yahut yetkili kişinin yapacağı fiyatlandırma ile malın piyasa fiyatında, piyasa fiyatının altında yahut az bir karla satılıp satılmayacağı tartışılmıştır. Muhammed eş-Şeybânî'nin muhtekire malını satmasını emrederken bunu doğrudan fiyatlandırma

²⁸⁷ Eski bir hacim ve alan ölçüsüdür. Cengiz Kallek, "Kafiz", *DİA*, 24:155-157.

²⁸⁸ Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:146; İftihâruddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 285; ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:28; İbn Melek, *Şerhu Mecma'i'l-Bahreyn*, 886; Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 3:26; el-Haskefî, *ed-Durru'l-Muntekâ*, 4:215; İbn Nüceym Attâbi'den nakille bu görüşü aktarmıştır Bakınız: İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:230.

²⁸⁹ Ebû Dâvûd, *Buyû'*, 51 (no. 3451); et-Tirmizî, *Buyû'*, 73 (no. 1314); İbn Mâce, *Ticârât*, 27 (no. 2200).

yapmadan *gabn-ı yesîr* az bir kâr ile satmasını emrettiğini görüyoruz.²⁹⁰ Ebu'l-Leys es-Semerkandî, muhtekirin elindeki malı, malın yokluğuna sebep olmadan önce insanların sattığı fiyattan satılmasını belirtmiştir.²⁹¹

Bazı Hanefi hukukçuları muhtekirin kendisinin ve ailesinin ihtiyacından arta kalan kısmı için Muhammed eş-Şeybânî'nin görüşüne uyup muhtekirin malının az bir kârla fiyatlandırılmasının caiz olduğunu söylemişlerdir.²⁹² Fakihler burada malın piyasadaki normal orandaki kârlı fiyatına satılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu ifadeden malı alış fiyatından değil az bir karla satılmasını kastettiklerini anlıyoruz. Ancak piyasada sun'î bir fiyat artışı olduğunu unutmamak gerekir. Fiyatların yükselmesinden önceki fiyattan satılması durumunda dahi muhtekir kar yapabilecektir. Çünkü normal zamanda bir mal piyasada iken alış fiyatına değil üzerine bir miktar kâr koyulup satılmaktadır. Bundan dolayı malın piyasada olmadığı zamandaki fiyatı olan *gabn-ı fâhişten* değil, malın daha önce var olduğu zamandaki kârlı fiyatı olan *gabn-ı yesîrden* satılması gerektiğini buradan anlıyoruz.

e. Fiyatlandırmada satıcının rızasının aranması görüşü

Dikkat çeken bir başka husus ise, kimi fakihler fiyatlandırma yapılırken muhtekirin rızasının olması gerektiğini savunmuşlardır.²⁹³ Yani muhtekirin *zorlanmış/mükreh* kimse olmaması için aslında hâkimin verdiği fiyata razı olup o şekilde satışı gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bundan dolayı müşterinin o malı yemesinin helal olup olmayacağı tartışılmıştır. Fakihlerin bu yaklaşımının temelinde aslında Ebû Hanîfe'nin akıllı ve hür kimse üzerine kısıtlılığı kabul etmemesi düşüncesi

²⁹⁰ el-Cessâs, *Muhtasaru İhtilâf'il-Ulemâ*, 3:422; el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; Kâdîhan, *Fetâvâ Kâdîhan*, 2:172; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:219.

²⁹¹ Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Tenbihu'l-Ğâfilîn*, 192.

²⁹² İftihâruddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 287; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:28; el-Kuhistânî, *Câmi'u'r-Rumûz*, v.370a.

²⁹³ el-Kuhistânî, *Câmi'u'r-Rumûz*, v.370a; İbn Nüceym *el-Bahru'r-Râik*, 8:230.

yatmaktadır diyebiliriz. Bazı fakihler her ne kadar Ebû Hanîfe'nin kısıtlılık görüşüne aykırı olarak fiyatlandırma ve zorla satışı kabul etseler de yine de bu meselede satıcının rıza isteğini öne sürmüşlerdir. Fakihlerin böyle yaparak hem Ebû Hanîfe'nin hür kimsenin iradesinin kısıtlanmayacağı görüşü üzerine olmaya çalıştıklarını hem de kısıtlılığı hafifleterek uygulamada ortaya çıkan çağın sorunlarına göre hüküm vermeye çalıştıklarını görmek mümkün olacaktır.

Dikkatli düşündüğümüzde aslında muhtekirin malını zorla satmak ile muhtekirin malına fiyatlandırma yapmak farklı şeylerdir. Muhtekir eğer belirlenen fiyatı beğenmez ise satış yapmayabilir.²⁹⁴ Çünkü satıcının hiç satmama yetkisi de vardır. Satışa henüz zorlanmamıştır. Sadece piyasa fiyatlandırması yapılmıştır. Böylece hâkimin takdir ettiği fiyat ile satarsa, alışveriş sahihtir. Çünkü satış hususunda mecbur olmadığı nakledilmektedir.²⁹⁵

f. Bilirkişi görüşü

Fiyatlandırmayı kabul eden bazı İslam hukukçularına göre fiyatlandırma bilirkişilerle istişare ederek yapılır. Hâkimin uzmanlık alanı dışında özel bilgi gerektiren durumlarda uzmanlığına başvurulmuş bilirkişi, fiyatlandırma konusunda da danışılarak malın değeri kendisinden öğrenilir. Hanefi mezhebi klasik kaynaklarında fakihler bilirkişiyi tanımlamak için “*ehlu'r-re'y, ehlu'n-nazar, ehlu'l-basar ve'l-ma'rife, ehlu'l-hibre ve ehlu'l-meşveret*” gibi tabirleri kullanmışlardır.²⁹⁶ Ayrıca bilirkişi Osmanlı

²⁹⁴ Muhtekir satış yapmayabilir ancak onun amacı fiyatların yükselmesini bekleyip satış yapmaktır. Fiyatlar onun istemediği bir seviyede narh ile tutulduğunda malını zaten satmak istemeyecektir. Ancak malı fazla fiyata satmasının da önüne geçilecektir. Malı elinde tutmakta zorlanıp ticaretine devam etmek istediği için de bir çıkmaza girip belirlenen fiyattan satışı gerçekleştirmek zorunda kalacaktır.

²⁹⁵ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:378.

²⁹⁶ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:378; Râdîyyüddîn es-Serâhsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:37; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:146; Sadruşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye*, 5:107; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:28; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:218; İbn Melek, *Şerhu Mecma'i'l-Bahreyn*, 886; Molla Hüsrev, *Dureru'l-*

devletinde de “*ehl-i vukuf*” olarak isimlendirilmekteydi.²⁹⁷ Kadı sicillerinde *ehl-i vukuf*’un kadı tarafından doğrudan görevlendirilip fiyat tespiti yaptığı görülmektedir.²⁹⁸ Bilirkişinin görevi bir işteki uyumsuzluğu gidermek için hâkime bilgi vermektir. Kimi Hanefi mezhebi İslam hukukçularına göre hâkim Müslümanların gıda maddelerini normal fiyatla satın alma haklarını ancak narh ile koruyabileceğine kanaat getirirse bilirkişinin görüşü alındıktan sonra narh koymasında bir problem yoktur.²⁹⁹ Narhı belirlerken hâkim kendisi değil bilirkişi ile belirleme yapmak durumundadır. Anlaşıldığı üzere piyasa fiyat dengesini korumak için tedbirler alındıktan sonra uygulanacak son aşama narha başvurmaktır. Temel Hanefi mezhebi kaynaklarına baktığımızda mezhebin çoğunluğunun bilirkişi konusunda aynı görüşe sahip olduğunu görmekteyiz. Fakihler zararı defetmek için hâkimin bilirkişiye danışıp fiyatları belirlemesinin caiz olduğunu ifade etmişlerdir.³⁰⁰

3. Fiyatlandırmanın Sonrasındaki Satışının Hükmü

Muhtekirin depoladığı malı satmasının hükmü ile muhtekirin depoladığı malın devlet yetkilisi tarafından fiyatlandırıldıktan sonraki satışının hükmü birbirine karıştırılmamalıdır. İhtikârın hükmünün mekruh yahut haram olması bu malın satışını da etkilemektedir. Molla Hüsrev’e göre, ihtikâr edilen malın satışının hükmü *fâsid* değildir. Fakih naslardaki ihtikâr nehyinin akdin şart ve sıhhatlerinde olmadığını bu

Hukkâm, 1:322; el-Halebî, *Multeka’l-Ebhur*, 215; el-Kuhistânî, *Câmi’u’r-Rumûz*, v.370a; et-Timurtâşî, *Tenvîru’l-Ebsâr*, 215; Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi’l-Înâye*, 3:26; el-Meydânî, *el-Lubâb*, 5:363.

²⁹⁷ Ali Şafak, “Ehl-i Vukuf”, *DİA*, 20:531.

²⁹⁸ Ehli Vukuf ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: Sercan Ayışın, *Osmanlı Devleti’nde Bilirkişilik*, (lisansüstü tezi), 16-26.

²⁹⁹ Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu’l-Burhânî*, 7:146; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:378.

³⁰⁰ Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu’l-Burhânî*, 7:146; Sadruşşerîa, *Şerhu’l-Vikâye*, 5:107; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:161; ez-Zeylâî, *Tebyînu’l-Hakâik*, 6:28; Molla Hüsrev, *Dureru’l-Hukkâm*, 1:322; el-Halebî, *Multeka’l-Ebhur*, 215; el-Kuhistânî, *Câmi’u’r-Rumûz*, v.370a; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:218; et-Timurtâşî, *Tenvîru’l-Ebsâr*, 215; Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi’l-Înâye*, 3:26; el-Meydânî, *el-Lubâb*, 5:363.

yüzden mekruh satışın feshinin caiz olmadığını belirtmiştir. Ona göre satış işlemi haram değil mekruhtur.³⁰¹ Anlaşılabacağı üzere, bir kimsenin satın alma akdiyle meşru yollardan elde ettiği malı depolayarak ihtikâr yasağını işlemiş olması, malını sattığında haram işlediği anlamına gelmez. Depolamasıyla muhtekir olsa dahi alışverişi geçerli olur. Örneğin, daha önce aktardığımız rivayette Hz. Ömer halifeliği zamanında ihtikâr edilen mallara ait satış akdini iptal etmemiştir. Onları sadece muhtekirin cüzzam hastalığına yakalanacağı hadisiyle uyarmıştır.³⁰² Buradan anladığımız kadarıyla eğer ihtikâr edilen malın satışı caiz olmasaydı Hz. Ömer'in uygulaması da ona göre farklı olurdu.

Depolanan malın devlet yetkilisi tarafından fiyatlandırılmasından sonra satılmasının hükmü hakkında bazı Hanefi mezhebi hukukçuları devlet yetkilisinin koyduğu narha göre malını satan esnafın alışverişinin sahîh ve helal olduğunu, muhtekirin hâkimin sözüne itaat ettiği için bu satışın mekruh olmadığını ve Müslümanların hukukunun zarara uğramaktan korunmuş olacağını ifade etmektedirler.³⁰³ Hatta bir fırıncının narh olduğu hâlde ekmeği fazla fiyata sattığında da bu satışın caiz olduğu örneği karşımıza çıkmaktadır.³⁰⁴ Ancak meseledeki problem muhtekirin, hakimin koyduğu narhtan satış yapmaya razı olmadığında ortaya çıkmaktadır. Alışveriş akdinde diğer akitlerde olduğu gibi rıza gereklidir. Hakimin belirlediği fiyata satmaya gönlü olmayan kimsenin yaptığı alışverişin hükmü tartışılmıştır. Rızası olmayan kimse *mükreh* olmaktadır. Bundan dolayı bazı fakihler, muhtekir fiyatın azalmasıyla zarar edeceğinden veya devlet yetkilisinin muhtekire zarar vereceğinden korkarsa o zaman müşterinin ekmeği yemesinin helal olmayacağını

³⁰¹ Molla Hüsrev, *Dureru'l-Hukkâm*, 2:178.

³⁰² İbn Hanbel, *el-Musned*, 1:284 (no. 136); el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 23:171; Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl*, 4:322.

³⁰³ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:378; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:146; el-Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4:162; el-Ûşî, *el-Fetâvâ's-Sirâciyye*, 325; İbn Nüceym *el-Bahru'r-Râik*, 8:230.

³⁰⁴ *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 3:214; el-Attâbi'den (ö. 586/1190) nakille, devlet yetkilisinin belirlediği fiyattan fazlasına satış yapan kimsenin alışverişini devlet yetkilisinin iptal edemeyeceğini nakledilmiştir bakınız: İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:370.

belirtmektedirler. Satıcı hakimın belirlediği fiyata razı oldum derse yahut Muhammed eş-Şeybânî'nin dediği gibi müşteri satıcıya, "bunu bana istediğin fiyata sat" derse o zaman muhtekir mükreh olmaz, müşteri de haram yememiş olur. Fakihler *hile-i şer'iyye* olarak Muhammed eş-Şeybânî'nin söylediği sözün söylenmesi durumunda müşterinin yiyeceğinin helal olacağını ifade etmişlerdir.³⁰⁵ Örneğin, sultan fırıncılara on *emnâ*³⁰⁶ ağırlığındaki ekmeği bir dirheme satmalarını emretse ancak fırıncı daha düşük bir ağırlıkta ekmek verirse satıcı sultanın kendisini cezalandıracağından korksa o zaman müşteriye bunu yemek helal olmaz denilmektedir.³⁰⁷ Başka bir örnekte ise, üzerinde ittifak edilen ve şehir halkı tarafından bilinen bir fiyattan bir kimsenin ekmek alması durumunda, satıcı vermesi gerekenden daha az miktarda ekmek verirse müşteri kalan eksik kısmı satıcıdan alması gerekmektedir.³⁰⁸ Burada dikkatli baktığımızda aslında gıda maddesinin fiyatında halkın ittifak etmesi "Örfen ma'rûf olan şey, şart kılınmış gibidir."³⁰⁹ kaidesiyle daha iyi anlaşılmaktadır. Buradan anlaşıldığı üzere malı satan kimse razı olmadan sattığında müşterinin ekmeği yemesi helal olmamaktadır.

el-Kuhistânî'ye göre, hâkim fiyatlandırır ve muhtekir korkudan satarsa satın aldığı malı yemesi helal olmaz.³¹⁰ Onun konuya yaklaşımının, gönül rızası alınmadıkça bir Müslümanın malını yemenin helal olmayacağı ile ilgili rivayetten³¹¹ kaynaklandığını söyleyebiliriz. Zaten daha önce açıkladığımız gibi el-Kuhistânî fiyatlandırma için rıza

³⁰⁵ İftihâruddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 287; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:162; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:219; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:370.

³⁰⁶ Eski bir ağırlık ölçü birimidir. Daha fasih olanı menn'dir. Bakınız: İbn Ebî Bekir er-Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, 300; Cengiz Kallek, "Men", *DİA*, 29:105-107.

³⁰⁷ İftihâruddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 287 ; Râdiyyüddîn es-Serâhsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:38; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:161.

³⁰⁸ Râdiyyüddîn es-Serâhsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:38; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:161; İbn Melek, *Şerhu Mecma'i'l-Bahreyn*, 886.

³⁰⁹ *Mecelle*, 43. Madde.

³¹⁰ el-Kuhistânî, *Câmi'u'r-Rumûz*, v.370a.

³¹¹ İbn Hanbel, *el-Musned*, 34:299 (no. 20695).

şartını öne süren bir fakihdir. Fakihin satıcının niyetine göre hareket edilmesini dikkate aldığını görmekteyiz.

Sonuç olarak bu meselenin hükmü, muhtekir depoladığı malı satarsa mekruh, muhtekir devlet reisinin belirlediği fiyata veya daha fazlasına satarsa caiz, muhtekir yetkili kimsenin kendisini cezalandıracağından korkar yahut belirlenen fiyattan satmaya gönlü razı olmadan satarsa mal müşteriye helal olmamaktadır.

B. Hanefi Mezhebinde Muhtekirin Malının Satışı

Muhtekirin elinde bulunan malın satışı konusunda İslam hukukçuları ihtilaf etmişlerdir. Kamu zararının ortaya çıktığı durumda piyasada bulunmayan mal muhtekirde mevcuttur. Muhtekir elindeki mal üzerinde tasarruf hakkına sahip olan kişidir. Ancak bu tasarrufları kamu zararına sebep olacak şekilde kullanmıştır. Bundan dolayı zararın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Muhtekirin malının satışı konusu insanların gıdaya ulaşamayıp kamu zararının meydana geldiği ve ihtikârın gerçekleştiği anda başlar. Muhtekirin fiyatların yükselmesini umarak elinde tutmuş olduğu malın pek çok farklı yöntem ile satışı mümkündür. Burada üç türlü satış karşımıza çıkmaktadır. Birincisi muhtekirin kendi malını kendi isteğiyle satması -ki zaten fiyatların yükselmesini bekleyip satmak istiyordu-, ikincisi devlet reisi yahut görevlendirdiği kişinin emri üzerine muhtekirin kendi malını satması, üçüncüsü ise muhtekirin malının devlet reisi yahut görevlendirdiği kişi tarafından doğrudan satılmasıdır. Bu son satışta muhtekirin malı insanlar arasında ihtiyacı ortadan kaldıracak şekilde dağıtılır. Daha sonra halk mala ulaşabilir hale gelir ve darlık dönemi geçerse o zaman muhtekirin dağıtılan malları halk tarafından tazmin edilir.³¹²

³¹² el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:230; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:161; Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 3:27.

1. Muhtekirin Malını Satışa Zorlamayı Kabul Etmeyenlerin Görüşleri

a. Hacr/Cebr çerçevesi

Muhtekirin, malını satmaya zorlanması İslam eşya hukukundaki özel mülkiyet ilkesi ve İslam kişiler hukukundaki müktesep arızalardan *hacr* (*kısıtlılık*) ile ilgilidir. Bu meselede İslam hukukçuları ihtilaf etmişlerdir.

Ebû Hanîfe fiyatlandırmada olduğu gibi zorla satışı da kabul etmemektedir. Hür bir kimse üzerinde hacr olamayacağını ifade etmektedir. Ona göre insanlar kendi malları üzerinde tasarruf hakkına sahiptirler. O bu durumun *hacr* yani *kısıtlılık* olduğunu ifade etmiştir.³¹³

Ebû Yûsuf burada da zarar-ı âmmı dikkate alarak konuya yaklaşmaktadır. Kamu zararına sebep olması ve halkın çoğunluğunun ihtikârdan olumsuz etkilenmesinden dolayı muhtekirin malının satışını kabul eder. Muhammed eş-Şeybânî'ye göre ise *cebr* (*zorlama*) gereklidir ve muhtekir satışa zorlanır.³¹⁴ Satışa zorlama toplumun içinde bulunduğu zarar dikkate alınarak toplumun yararı için yapılır. Muhammed eş-Şeybânî'ye göre muhtekire karşı cebrin olmayışı halka zarar verir.

Ebû Hanîfe'nin hacr konusundaki görüşünün belli olmasına rağmen çoğu fakihin Ebû Hanîfe'nin zarar-ı âmm durumunda hacri kabul ettiğine dair zayıf bir rivayetin olduğunu nakletmeleri dikkat çekicidir.³¹⁵ Bunun sebebi ilk olarak, fakihlerin yaşadıkları dönemin şartlarına ve tatbik edilen hukuk kurallarına uygun bir fetva vermek için Ebû Hanîfe'nin bu görüşünü kullanma ihtiyacı hissetmeleri olabilir. Nitekim fakihler Ebû Hanîfe'nin zayıf görüşü ile aynı olan Ebû Yûsuf ve Muhammed

³¹³ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 291; Radiyyüddin es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:37.

³¹⁴ et-Tahâvî, İbn Semâa'dan nakille Muhammed eş-Şeybânî'nin bu görüşünün *Nevadir*'de geçtiğini ifade etmiştir. el-Cessâs, *Muhtasaru İhtilâf'il-Ulemâ*, 3:422. Ayrıca Ebû Yûsuf ve Muhammed eş-Şeybânî'nin görüşleri için: Bakınız: el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Uyûnu'l-Mesâi'l*, 78; Nâsiruddîn es-Semerkandî, el-Multekat, 205.

³¹⁵ Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 291; İftihârüddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 285; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:230; İbn Melek, *Şerhu Mecma'i'l-Bahreyn*, 886.

eş-Şeybânî'nin görüşleri üzerine fikirlerini beyan etmişlerdir. Tüm bu görüşleri tek bir çatı altında toplayan Burhâneddin el-Buhârî'nin, üç imamın görüşünü “eğer zarar, zararı âmm ise cebr caiz, zararı hâs ise caiz değildir” şeklinde kaideleştirip bir çıkar yol gösterdiğini anlamaktayız.³¹⁶

2. Muhtekirin Malını Satışa Zorlamayı Kabul Edenlerin Görüşleri

a. Hâkimin emri üzerine muhtekirin kendi malını satışı

Satışa zorlamayı kabul edenlere göre devlet reisi yahut görevlendirdiği kimse muhtekirden haberdar olduktan sonra zarar-ı âmmı defetmek, halkın mala ulaşımını kolaylaştırmak ve helak olmayı engellemek için muhtekire Müslümanların hakkı için satışı emreder.³¹⁷ Muhammed eş-Şeybânî bu durumda izlenilecek metodu açıklarken şehirde mal depolayan muhtekiri, malını satmaya zorlayacağını (*cebr*), onu cezalandıracağını (*ta'zir*), ona celde cezasını (*darp*) vereceğini ifade etmiştir.³¹⁸ Muhammed eş-Şeybânî'ye göre, eğer şehir halkının helak olmasından korkulursa, muhtekiri, malını satması hususunda, icbar etmek, imamın yahut onun görevlendirdiği kimsenin vazifesidir.³¹⁹ Aslında Muhammed eş-Şeybânî'nin burada hedeflediği şey fiyatlandırma konusunda bahsettiğimiz gibi satıcının da rızasını ortaya koymaktır diyebiliriz. Çünkü muhtekirin malını piyasa fiyatında sattırarak hem satış yapmasına olanak sağlayıp rızasını almış olacak hem de insanların mala ulaşmasına yardımcı olacaktır. Böylece Ebû Hanîfe'nin hacr görüşüne uygun davranılmış olacaktır.

³¹⁶ Burhâneddin el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:146.

³¹⁷ Radiyyüddin es-Serahsî, *el-Muhîtu'r-Radavî*, 5:37; es-Siğnâkî, *en-Nihâye*, 23:120; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286.

³¹⁸ el-Cessâs, *Muhtasaru İhtilâf'il-Ulemâ*, 3:422.

³¹⁹ *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 3:214.

b. Hâkimin doğrudan muhtekirin malını satışı

İkinci satış şekli hâkimin doğrudan muhtekirin malını satmasıdır. İslam hukukçuları, “Muhtekirin rızası olmadan devlet reisi muhtekirin malını satabilir mi?” sorusunu ele almışlardır. Sonuçta muhtekire malını satmasını emretmek onu bu işe zorlamak demektir. Zorlama iradenin kısıtlılığı anlamına gelmektedir. Ancak bu durum fakihler tarafından üzerinde ihtilaf bulunan borçlunun malının satılması konusuna benzetilmiştir.³²⁰ Aslında bu ikinci aşamadır. Muhtekir ilk aşamada emrolunduğu gibi satışını gerçekleştirmemiştir. Bundan dolayı hâkim artık zararı defetmek için ihtikâr edilen malı muhtekire sormadan cebr kullanarak doğrudan satar. Hakim, satımdan önce uyarır. Sonra fiyatlandırma yaparak kendi satması için mühlet verir. Daha sonra satışı emreder yine yapmaz ise o zaman malı zorla satar. Bu aşamalı olarak yapılır. Bununla birlikte celde, para cezası ve hapis gibi ta’zir cezaları uygulayabilir.³²¹ Hâkimin, muhtekirin malını satması üzerine Hanefi mezhebi hukukçuları arasında icma olduğu³²² ve ittifakla³²³ muhtekirin malının satılacağı nakledilmiştir. Malın satılması aslında en son aşamadır. İlk aşamada malın satılacağı fiyat belirlenir. Muhtekir fiyatlandırmaya

³²⁰ Borçlunun malına alacaklısı lehine hukuken el konulmasına haciz denmektedir. Buradaki amaç borçlunun ödemediği para borcuna denk gelen malı üzerindeki tasarruf yetkisini kaldırmak ve bu malı paraya çevirerek alacaklının hakkını vermektir. Ebû Yûsuf ve Muhammed eş-Şeybânî’ye göre ihtikârdaki bu durum borçlunun malının satılması meselesine benzemektedir. Daha fazla bilgi için bakınız: ez-Zeylâî, *Tebyînu’l-Hakâik*, 6:28; Ebu’l-Leys es-Semerkindî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 291; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:378; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:219; İbn Âbidîn, *Reddu’l-Muhtâr*, 9:572; İbn Melek, *Şerhu Mecma’i l-Bahreyn*, 886.

³²¹ el-Ûşî, *el-Fetâvâ’s-Sirâciyye*, 325.

³²² İbn Nüceym, *el-Bahru’r-Râik*, 8:230; Şeyhîzâde, *Mecme’u l-Enhur*, 4:214.

³²³ el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:378; eş-Şelebî, el-Attâbî’den nakille el-Kudûfî’nin de bu görüşte olduğunu bildirmiştir. Bakınız: ez-Zeylâî, *Tebyînu’l-Hakâik*, 6:28; Molla Hüsrev, *Dureru’l-Hukkâm*, 1:322; İbn Melek, *Şerhu Mecma’i l-Bahreyn*, 886; İbn Âbidîn, *Reddu’l-Muhtâr*, 9:572.

rağmen fazlasına satarsa o zaman kadıya malı zorla satmak caiz olur görüşünü savunmuşlardır.³²⁴

c. Satılan malın bolluk zamanı mal sahibine tekrar iadesi

İslam hukukçuları, muhtekirin malının hakimnin emri ile cebren ve doğrudan satıldıktan sonra zararın ortadan kalkmasıyla malın tekrar iade edilmesi hükmünü vermişlerdir. Aslında amaç malın zorla satılmasıyla muhtekire zulmetmek değil aksine kamu zararını ortadan kaldırmak, mazlum ve mağdur şehir halkının içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan onları kurtarmaktır. İslam hukukçuları zor ve olağan üstü hallerde devlet reisinin yetkilerini artırıcı birtakım hükümlerde bulunmuşlardır. Kaynaklara baktığımızda bazı Hanefi mezhebi hukukçularının, ihtiyaç sahibi halkın helak olmasını önlemek için muhtekirin depoladığı malını rızası aranmadan zaruret durumunda devlet yetkilisi tarafından halk arasında dağıtılması hakkında görüş ifade ettiklerini görmekteyiz.³²⁵ Ayrıca kimi fakihler şehir halkının helak olma ile karşılaşması durumunda zorla aldıkları malı imkân bulurlarsa misliyle geri vermeleri görüşündedir.³²⁶ İhtikârın haram olduğunu savunan el-Kâsânî'ye göre ise, eğer devlet reisi şehir halkının helak olmasından korkarsa ürünleri muhtekirden alır ve halka dağıtır. Daha sonra halk bolluğa kavuşur ve ihtiyaç olunan ürünleri bulurlarsa o zaman muhtekirlerden almış oldukları malları tazmin eder ve geri verirler. el-Kâsânî, açlıktan çaresiz kalan kimsenin günah sınırına varmadan başkasının malını yiyebileceğini ve

³²⁴ Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 290-291; el-Kuhistânî, *Câmi'u'r-Rumûz*, v.370a; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:230.

³²⁵ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; el-Haddâd, *el-Cevheretu'n-Neyyire*, 2:286; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:230; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:161; Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi'l-Înâye*, 3:27.

³²⁶ el-Kudûrî, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*, v.37b; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:146; el-Aynî, *Minhatu's-Sulûk*, 417; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:28; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:161.

sonra onu tazmin edeceğini belirtmiştir.³²⁷ Burada fakih En'âm suresindeki “...Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak üzere yemek zorunda kalırsa, bilsin ki Rabbin bağışlayan ve esirgeyendir”³²⁸ ayetine atıf yaparak zaruret halinde aşırıya kaçmadan ihtiyacın giderilebileceğini ifade etmektedir.

C. Hanefi Mezhebinde İhtikârın Cezası

1.Uyarı, Men', Nehiy, Tehdit ve Hapis

İhtikârın cezasının genellikle uyarı yöntemleri ve hapis şeklinde uygulandığını görmekteyiz. Ancak fakihlerin uygulamalarındaki ceza sıralaması kendi içinde değişiklik göstermektedir. Fiyatlandırma sonrasındaki ilk seferde ta'zir cezası uygulandığı gibi ikinci veya üçüncü seferde fakihler şiddetini artırarak bazı farklı cezaları uygulama yoluna gitmişlerdir. Bir fetva örneğiyle açıklamak gerekirse, İbn Nüceym'in *Fetâvâ* adlı eserinde kendisine sorulan “Fiyatlar belirlendikten sonra çarşı esnafından bazıları değerinden fazlasına mal satarsa *mütevelli'l-hisbe*³²⁹ esnafa ta'zir cezası verebilir mi?” sorusuna karşılık: “Eğer çarşı pazarda aşırıya gider ve kıymetinden fazlasına satarlarsa onları ta'zirle cezalandırır.” şeklinde fetvâ vermiştir.³³⁰

a. Fakihlerin sıralamalarına dikkat ettiğimizde muhtekirin ilk seferde cezalandırılması; Bazı Hanefi mezhebi hukukçuları hâkimin, muhtekire malından kendinin ve ailesinin kullanacağından fazlasını satmasını emredip ilk öğrendiği seferde muhtekiri bu işten uzaklaştırıp onu ta'zir ile cezalandırabileceğini ifade etmiştir. Muhtekir buna rağmen fiyatlandırılan bedele göre satış yapmayıp ihtikâr yapmaya devam eder ve hâkime bu konu ikinci kez intikal ederse fakihe göre hâkim insanlardan

³²⁷ el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, 5:129.

³²⁸ 6/el-En'âm:145.

³²⁹ Muhtesip için kullanılan diğer bir kelime. Detaylı bilgi için bakınız: Kallek, “Hisbe”, *DİA*, 18:143-145.

³³⁰ İbn Nüceym, *Fetâvâ İbn Nüceym*, 190.

zararı defetmek için ona dilediği gibi hapis cezası verebilir.³³¹ Kimi fakih burada muhtekirde bazı şartlar aramıştır. Muhtekir fiilinde inatçı, kararlı, azimli, yıkıcı ve tehditkâr olmalıdır.³³² Kimisi de muhtekirin kendine ayıracağı maldan ayrıca hayvanları için de ayırması gerektiğini belirtmiştir.³³³

b. Muhtekirin ikinci seferde cezalandırılması; Çoğu Hanefi mezhebi hukukçusu muhtekirin durumu hâkim tarafından öğrenildikten sonra ikinci kez tekrar yaparsa o zaman hâkimin o kimseyi caydırıcılığına kanaat getirecek şekilde cezalandırabileceğini ifade etmişlerdir. Sadrüşşeria bahsetmemesine rağmen Ali el-Kârî şerhinde onun “muhtekirin kendisine ve ailesine bir yıl yetecek kadar malın ayrılıp kalan miktarın satılması gerekir” dediğini nakletmektedir.³³⁴

c. Muhtekirin üçüncü seferde cezalandırılması; Bazı fakihlere göre ise, hâkimin izleyeceği yol üç aşamadan geçmektedir. İlk aşamada hâkimin yapması gerekenin, muhtekire ailesinin ve kendisinin ihtiyacından fazlasını satmasını emretmesi ve onu bu suçtan uzaklaştırması ancak muhtekirin suçta ısrarcı olması durumunda fakih ikinci aşamada, hakimin muhtekiri ikaz ve tehditle korkutmasını söylemektedir. Üçüncü kez yine muhtekir ihtikâr yasağına devam ederse o zaman fakihe göre hâkim onu hapis cezasıyla cezalandırır ve ona istediği şekilde ta’zir cezası verebilir. Aslında fakihlerin

³³¹ el-Haddâd, *el-Cevheretu’n-Neyyire*, 2:286; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:218; es-Siğnâkî, *Fahru’l-İslâm el-Pezdevî Ebu’l-Usr ve Burhâneddîn el-Buhârî’nin de bu görüşte olduğunu nakletmiştir. Bakınız: es-Siğnâkî, en-Nihâye*, 23:120.

³³² Radıyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtu’r-Radavî*, 5:38.

³³³ Şeyhîzâde, *Mecme’u’l-Enhur*, 4:214.

³³⁴ Ali el-Kârî, *Fethu Bâbi’l-Înâye*, 3:26.

her ta'zirde cezanın ağırlık seviyesini biraz daha artırdıklarını görmekteyiz.³³⁵ Ayrıca bazı fakihler ceza vermede hâkimin acele etmemesi gerektiğini de söylemiştir.³³⁶

d. Cezada ölçü ve sınırlama

Buraya kadar gördüğümüz kadarıyla ihtikârın müeyyidesinde fakihler sadece uyarı, men', nehy ve tehdit ile yetinmemişler ayrıca bir ta'zir cezasının da uygun olacağını düşünmüşlerdir. Ancak ta'zirin ne olacağı belirlenmemiş, şartlar ve duruma göre muhtekiri bu fiilden caydıracak, uzaklaştıracak ve bir daha yapmamasını sağlayacak miktarda hakimin kanaatine uygun bir ta'zir cezasının verilmesi gerektiğini bildirmişlerdir. İhtikâr suçunun cezası için belli bir sınırlandırmanın olmadığı karşımıza çıkmaktadır. Bazı fakihler devlet yetkilisinin ceza verme konusunda herhangi bir sınırlama olmaksızın caydırıcılığına kanaat getireceği şekilde ceza verebileceğini belirtmişlerdir.³³⁷

2. Celde(ضرب), Kırbaç(سوط) ve Para Cezası(تعريم)

Muhammed eş-Şeybânî muhtekire uygulanacak olan ilk yaptırımın ta'zir ile cezalandırmak olduğunu daha sonra ise celde cezası olduğunu belirtmiştir.³³⁸ es-Sadrüşşehîd (ö. 536/1141), eğer muhtekir satıştan imtina ederse devlet reisi muhtekiri tehdit eder ve onu kırk kırbaç vuruşunu geçmeyecek şekilde ta'zirle cezalandırır demiştir. Fakih, muhtekir buna rağmen ikinci kez davranışında ısrar ederse devlet reisinin muhtekirin malını satacağını ifade etmiştir.³³⁹ el-Ûşî'ye göre muhtekirin

³³⁵ Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:146; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:230; ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:28; el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâî*, 5:129.

³³⁶ ez-Zeylâî, *Tebyînu'l-Hakâik*, 6:28; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 8:230.

³³⁷ Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Fetâvâ en-Nevâzil*, 291; Burhâneddîn el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 7:146; el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 4:378; el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4:161; el-Aynî, *el-Binâye*, 12:218.

³³⁸ el-Cessâs, *Muhtasaru İhtilâf'il-Ulemâ*, 3:422.

³³⁹ Sadrüşşehîd'den nakille İftihâruddîn Buhârî, *Hulâsatu'l-Fetâvâ*, 285.

durumu öğrenildikten sonra hakim malı fiyatlandırır ve muhtekire malını satması emredilir. Muhtekirin fazla fiyata satış yaptığı tespit edilirse vâlinin malı satacağı görüşü nakledilmektedir. Ūşî hapis cezasından bahsetmemiş onun yerine vâlinin muhtekire celde ve para cezası verebileceğini ifade etmiştir.³⁴⁰

³⁴⁰ el-Ūşî, *el-Fetâvâ's-Sirâciyye*, 325.

SONUÇ

İhtikar, Hanefi mezhebi içerisinde tanımı, hükmü, kimin yaptığı, malların sınıflandırılması, yapıldığı yer ve zaman gibi farklı açılardan ele alınmıştır. Hanefi mezhebinin genel görüşüne göre ihtikâr mekruhken, bazı Hanefiler ise haram olduğunu ifade etmişlerdir. Çiftçi ve şehir dışından mal getiren kimselerin bu malları depolaması ihtikârdan farklı değerlendirilmiştir. İhtikar olan mallar temel gıda maddeleriyle sınırlandırılırken daha sonra kapsamı genişletilmiş ve zarar prensibi dikkate alınmıştır. Şehrin boyutu ve çevresindeki yaşam alanları dikkate alınarak farklı görüşler ortaya konmuştur. Kıtık zamanında yapılan depolama ile bolluk zamanında yapılanın farkı ortaya konmuştur. Hanefi mezhebi hukukçularının görüşlerini değerlendirdiğimizde ihtikârı bazı şartlara bağlayarak daha geniş yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Hanefi mezhebinin kişisel hak ve tasarrufları olabildiğince meşru kabul etme açısından geniş yaklaşıma sahip olduğu kabul edilmektedir. İhtikar konusunda da buna bazı örnekler verilebilir. Hanefiler bir takım sınırlayıcı şartlar öne sürmüşlerdir. Bundan dolayı ihtikâr konusunda da kişiye bazı izinler vermişlerdir. Bunlardan bazıları şöyledir: Kişinin kendi arazisinde ürettiği malı depolayabilmesi, uzak bir şehirden satın alınıp getirilen malların depolanması, halka zarar vermemesi durumunda gıda maddelerinin depolanmasına izin verilmesi, gıda dışı diğer maddelerin her zaman depolanmasına izin verilmesi, bolluk zamanında depolanmasına izin verilmesi, takdir edilen azami depolama süresine ulaşmadığında cezanın uygulanmama ve ceza verirken cezanın şiddetinin muhtekirin durumuna göre değişkenlik gösterip ceza vermede acele edilmemesi gerektiği gibi durumlar geniş yaklaşıma örnek gösterilebilir. Ebû Hanife ihtikâr meselesine daha geniş bir yaklaşım sergilerken, Muhammed eş-Şeybânî âdet üzere olma görüşünü dile getirmiştir. Ebû Yûsuf ise kamu zararını esas alarak zarar veren her durumda ihtikârın olduğunu belirterek ihtikârın kapsamını oldukça geniş tutmuştur. Bu üç yaklaşımdan Ebû Yûsuf'un görüşleri sadece kendi döneminde değil

dahil insanın ticarete bulunduğu tüm zamanlarda uygulanabilir bir yaklaşım olduğu görölmüşür.

Hanefi mezhebinde tüm önlem ve tedbirlere rağmen karaborsacılığa devam eden kimselere ta'zir cezası uygulanmıştır. Cezalar muhtekirin fiiline, dönemin şartlarına ve oluşturduğu zarara göre değişmiştir. Hanefi mezhebi hukukçuları muhtekiri bu işinden caydıracak şekilde cezanın verilmesini uygun görmüşlerdir. Bunlardan bazıları: uyarı, tehdit, celde, para cezası ve hapistir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Musned*. Tah. Şuayib el-Arnâvut ve diğerleri. Müessesetu'r-Risâle. 1. Baskı. 2001.
- Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Fethu Bâbi'l-Înâye bi-şerhi'n-Nukay*. Tah. Muhammed Nezzar Temim. Beyrut. Dâru'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam. 1997.
- el-Aynî, Ebû Muhammed (Ebu's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *Minhatu's-Sülûk fî Şerhi Tuhfeti'l-Mülûk*. Tah. Ahmet Abdurrezzak el-Kebisî. Katar. Diyanet ve Evkaf İşleri Başkanlığı. 2007.
- el-Aynî, Ebû Muhammed (Ebu's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*. Tah. Eymen Salih Şaban. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 2000.
- Arık, M. Selim. Hadislerdeki “Kırk” Sayılarına Genel Bakış”. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)*. 1:1 (2014): 136-181.
- el-Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî. *el-Înâye Şerhu'l-Hidâye*. Tah. Amr b. Mahrus. Lübnan. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 1. Baskı 2007.
- Bardakoğlu, Ali. “Gabn”. *DİA*, 13:268-273.
- Bedir, Murteza. “Ebû Hafs el-Kebîr”. *DİA*, EK-1.:364-366.
- Boynukalın, Mehmet. “Teyemmüm”. *DİA*, 41:50-52
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*. Tah. Mustafa Dîb el-Boğa. Dimeşk. Dâru İbn Kesir. 5. Baskı. 1993.
- Burhâneddin el-Buhârî, Burhânü's-Şerîa Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Mergînânî. *el-Muhîtu'l-Burhânî*. Tah. Abdülkerim Sâmi el-Cündî. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 2004.
- el-Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. 'Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. Tah. Said Bektaş Beyrut. Dâru'l-Beşâir'il-İslamiyye. 1. Baskı. 2010.
- el-Cessâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî. *Muhtasaru İhtilâfî'l-Ulemâ*. Tah. Abdullah Nezir Ahmed. Beyrut. Dâru'l-Beşâir'il-İslamiyye. Beyrut, 2. Baskı. 1996.
- el-Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. 'Alî er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. Tah. Muhammed Sadık Kamhâvî. Beyrut. Dâru İhyâi't-Tûras'il-Arabî. 1992.
- el-Cürcânî, Ebû Ya'kup Yûsuf b. Ali el-Hanefî. *Hizânetu'l-Ekme*. Tah. Ahmed Halîl İbrahim. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 2015.

- Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit. *el-Musned* (Haskefî Rivayeti). Tah. Abdurrahman Hasan Mahmud. Mısır. el-Âdâb. tsz.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Tah. Şuayip el-Arnâvut. Beyrut. Dâru'r-Risaleti'l-Âlemiyye. 1. Baskı. 2009
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sâ'd el-Kûfî. *Kitâbu'l-Harâc*. Tah. Taha Abdullah Rauf ve Said Hasen Muhammed. Kahire. Mektebetu'l-Ezheriyye. tsz.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sâ'd el-Kûfî. *el-Âsâr*. Tah. Ebû Vefâ. Haydarâbat. Lecnetu İhyâi'l-Meârifî'n-Nu'mân. tsz.
- el-Fetâvâ'l-Hindiyye (el-Âlemgîriyye). Tah. Abdullatif Hasan Abdurrahman. Beyrut. Daru'l-Kütübu'l-İlmiyye. 1. Baskı. 2000.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsu'l-Muhit*. Tah. Muhammed Naim el-Araksûsi. Beyrut. Müessesetu'r-Risale. 2. Baskı. 2005.
- el-Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî. *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*. Beyrut. Dâru'l-Marife. 1982.
- Genç, Mehmet. "Yed-i Vâhid". *DİA*, 43:378-383.
- el-Haddâd, Radiyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed. *el-Cevheretü'n-Neyyire*. Beyrut. el-Matbaatu'l-Hayriyye. 1. Baskı. 1905.
- el-Haddâd, Radiyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed. *Keşfü't-Tenzîl fî Tahkiki'l-Mebâhis ve't-Te'vîl*. Tah. Hâşim b. Abdülkerim el-Mevsîlî. Ürdün. Dâru'l-Kutubu's-Sekâfi. 2008.
- Hâherzâde, Ebû Bekir b. Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed el-Buhâri. *Şerhu Müşkilâti'l-Kudûrî*. Tah. Ahmed Râşid el-Muhaylebi. Kuveyt. Mektebetu'l-İmam ez-Zehebi. 2017.
- el-Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm. *Mülteka'l-ebhur*. Tah. Halîl Umran Mansur. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 1998.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî. *Kitâbu'l-Ayn*. Tah. Mehdi el-Mahzumi ve İbrahim es-Samirâi. Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Byy. tsz.
- Hañcerlioğlu, Orhan. *Ekonomi ve Ekonomi ile ilgili Ticaret ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 5. Basım. Ekim.1993.
- el-Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî. *ed-Durru'l-Muhtâr Şerhu Tenvîru'l-Ebsâr ve Câmiu'l-Bihâr*. Tah. Abdulmun'im Halil İbrahim. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 2002.

- el-Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî. *ed-Durru'l-Münteka Şerhi'l-Mülteka*. Tah. Halil Ümran Mansur. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 1. Baskı 1998.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşki. *Reddu'l-Muhtâr ala'd-Durri'l-Muhtâr*. Tah. Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmed Abdulmevcud. Riyad. Daru Âlimu'l-Kutub. Özel Baskı. 2003.
- İbn Ebî Bekir er-Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir *Tuhfetu'l-Mülûk*. Tah. Abdullah Nezir Ahmed. Beyrut. Dâru'l-Beşâir'i-l-İslamiyye. 1997.
- İbn Ebî Bekir er-Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir *Muhtâru's-Sihâh*. Tah. Yûsuf Şeyh Muhammed. Beyrut. el-Mektebetu'l-Asriyye. 1999.
- İbn Ebu'l-Îz, Ebu'l-Hasen Sadrüddîn Alî b. Alâiddîn Alî b. Muhammed ed-Dımaşki. *Kitâbu't-Tenbih 'alâ Müşkilâti'l-Hidâye*. Tah. Abdilhâkim b. Muhammed Şakir. Suudi Arabistan. Mektebetu'r-Ruşt. 2003.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*. Tah. Abdüsselam Muhammed Harun. Beyrut. Dâru'l-Fikr. 1979.
- İbn Hubeyre, Ebu'l-Muzaffer Avnüddîn Yahyâ b. Muhammed. *İhtilâfu'l-E'immeti'l-Ulema*. Tah. Seyyid Yûsuf Ahmed Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 2002.
- İbnu'l-Humâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî. *Fethu'l-Kadîr*. Tah. Şeyh Abdurrezzak Galip el-Mehdi. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 1. Baskı. 2003.
- İbn Kutluboğa, Ebu'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kasım b. Kutluboğa b. Abdillâh. *et-Tercîh ve't-Tashîh 'ale'l-Kudûrî*. Tah. Ziya Yunus. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 2003.
- İbn Melek, İzzeddîn Abdüllatîf b. Abdilazîz et-Tîrevî er-Rûmî Firişteoğlu. *Şerhu Mecma'i'l-Bahreyn*. Tah. İlyas Kaplan. Doktora Tezi: Eskişehir. Osmangazi Üniversitesi. 2019.
- İbn Nüceym, Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *en-Nehru'l-Faik Şerhu Kenzü'd-Dekaik*. Tah. Ahmed Azzev İnâye. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 2002.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Bahru'r-Râik Şerhi Kenzi'd-Dekâik ve Minhâtu'l-Hâlik ve Tekmiletu't-Tûri*. Tah. Zekerıyyâ Umeyrât. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 1. Baskı. 1997.

- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *Fetâvâ İbn Nüceym*. Tah. Muhammed Abdurrahman Şağul. Kahire. Dâru't-Tabâati'l-Muhammediyye. 2008.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. Tah. Şuayip el-Arnâvut ve diğeri. Beyrut. Daru'r-Risaleti'l-Âlemiyye. 1. Baskı. 2009.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-Arab*. Tah. Lûgat Heyeti. Beyrut. Dâru Sâdr. 2. Baskı. 1993.
- İbnu'l-Munzir, en Nîsâbü'rî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Munzir. *el-İşrâf 'alâ Mezâhibi Ehli'l-İlm*. Tah. Ebu Ahmed Sağır Ahmed el-Ensârî. BAE, Mektebetu Mekke es-Sekâfiyye. 1. Baskı. 2005.
- İbnu's-Sââtî, Ebu'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî. *Mecma'u'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn*. Tah. İlyas Kaplan Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 1. Baskı. 2005.
- İftihâruddîn el-Buhârî, Tâhir b. Ahmed b. Abdirreşîd el-Buhârî. *Hulâsatu'l-Fetâvâ*. Doktora Tezi: Tah. Abdullah Hamoud. Câmiatu'l-İslamiyye. Bağdat. 1. Baskı. 2009.
- el-İsbicâbî, Ebu'l-Hasan Bahaeddin Ali b. Muhammed b. İsmail. *Şerhu Muhtasaru't-Tahâvî*. Tah. Said Fevz Vâhib el-Kubeysi. Doktora Tezi: Irak Üniversitesi, Şeriat Fakültesi. 2012.
- Kâdîhan, Ebu'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Ferganî. *Fetâvâ Kâdîhan*. Tah. Salim Mustafa el-Bedri. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 1. Baskı. 2009.
- el-Kâkî, Kivâmüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Hucendî. *'Uyûnu'l-Mezâhibi'l-Erba'ati'l-Kâmilî*. Tah. Ahmed Azzev İnaye. Beyrut. Muessesetu'r-Risâle. 1. Baskı. 2004.
- Kallek Cengiz. "Hisbe". *DİA*, 18:143-145.
- Kallek Cengiz. "İhtikâr". *DİA*, 21:560.
- Kallek Cengiz. "Kafîz". *DİA*, 24:155-157.
- Kallek Cengiz. "Men". *DİA*, 29:105-107.
- Kallek Cengiz. "Sâ' ". *DİA*, 35:317-319.
- Kandemir, M. Yaşar. "Harbî". *DİA*, 16:114-115.
- el-Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi'*. Tah. Ali Muavvız ve Âdil Abdulmevcûd. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 1. Baskı. 1910.

- el-Kuhistânî, Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmiddîn el-Horasânî. *Câmi'ü'r-rumûz*. Süleymaniye Kütüphanesi-Fatih Eski Kayıt no: 2327.
- el-Kudûrî, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *el-Muhtasaru'l-Kudûrî*. Tah. Kamil Muhammed. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 1. Baskı. 1997.
- el-Kudûrî, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *Şerhu Muhtasari'l-Kerhi*. Âtîf Efendi Kütüphanesi-Âtîf Efendi, no. 910.
- el-Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed es-Sihâlevî. *en-Nâfi'u'l-Kebîr li-men Yutâliu'l-Câmi'a's-Sağîr*. Beyrut. Âlimu'l-Kütüb. 1. Baskı. 1986.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'*. Tah. Muhammed Fuat Abdülbakî. Beyrut. Darü İhyâi't-Tüراس'il-Arabî. 1985.
- el-Mergînânî, Ebu'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl. *el-Hidâye*. Tah. Tallâl Yûsuf. Beyrut. Daru İhyâi't-Tüراس'il-Arabî. tsz.
- el-Mevsîlî, Ebu'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtâr*. Tah. Muhammed Ebû Dakika. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 1937. (Araştırmamızın tamamında kullandığımız tahkik eserdir. Diğer tahkiklerinden örnekler verildiği için onlarda aşağıda zikredilmiştir.)
- el-Mevsîlî, Ebu'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtâr*. Tah. Şuayip el-Arnâvut. Daru'r-Risaleti'l-Âlemiyye. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 2009.
- el-Mevsîlî, Ebu'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtâr*. Tah. Muhammed Adnan Derviş. Beyrut. Dâru'l-Erkam. tsz.
- el-Mevsîlî, Ebu'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtâr*. Çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Ümit Yayınları. 1998.
- el-Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî el-Guneymî ed-Dımaşki. *el-Lubâb fi Şerhi'l-Kitap*. Tah. Said Bektaş. Beyrut. Dâru'l-Beşâir'il-İslamiyye. 2. Baskı. 2014.
- Miras, Kamil. *Tecrid-i Sarih*. Ankara: Başbakanlık Basımevi. 4. Baskı. 1978.
- el-Mizzî, Ebu'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî. *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâ'i'r-Ricâl*. Tah. Beşşâr Avvâd Maruf. Beyrut. Muessesetu'r-Risale. 1992.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmerz. *Dureru'l-hukkâm fi Şerhi Gureri'l-Ahkâm ve Hâşiyetu's-Şürûbülâlî*. Karaçi. Mir Muhammed Kütüphanesi. tsz.

- Muhammed Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe*. Çev. Osman Kesioğlu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. tsz.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-Sahîh*. Tah. Muhammed Fuat Abdülbakî. Matbaatü 'Îsa. Kahire. 1955.
- Nâsiruddîn es-Semerkandî, Ebu'l-Kasım Nâsirüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. Alî. *el-Mültekat fî'l-Fetâvâ'l-Hanefiyye*. Tah. Seyyid Yûsuf Ahmed ve Mahmud Nassar. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 2000.
- Nâsiruddîn es-Semerkandî, Ebu'l-Kasım Nâsirüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. Alî. *el-Fikhü'n-Nâfi'*. Tah. İbrahim b. Muhammed el-Abbud. Riyad. Mektebetu'l-Abîk'an. 2000.
- en-Nesefî, Ebu'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed. *Kenzü'd-Deka'ik*. Tah. Said Bektaş. Beyrut. Dâru'l-Beşâir'il-İslamiyye. 2011.
- en-Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed es-Semerkandî. *et-Teyisîr fî ('İlmi)'t-Tefsîr*. Tah. Mâhir Edip Hamûş ve diğerleri. İstanbul. Dâru'l-Lübâb li'd-Dirâsât ve Tahkîku't-Türâs 1. Baskı. 2019.
- en-Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Şerhü'n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî. 1972.
- Özafşar, Mehmet Emin. "Ukaylî". *DİA*, 42:59.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 4. Baskı. Kasım 2014.
- Pala, İskender. "Kırk". *DİA*, 25:465-466.
- Radıyyüddîn Serahsî, Ebû Abdillâh Radıyyüddîn Burhânu'l-İslâm Muhammed b. Muhammed. *el-Muhîtü'r-Radavî*. Tah. Abdullah Mahmut Muhammed Amr Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 2021.
- Sadrüşşerîa, es-Sânî Ubeydullah b. Mes'ûd b. Tâcişşerîa Ömer b. Sadrişşerîa el-Evvel Ubeydillah b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî. *Şerhu'l-Vikâye* Tah. Salah Muhammed Ebu'l-Hac. Amman. Dâru'l-Varak. 1. Baskı. 2006.
- es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî. *el-Musannef fî'l-Hadîs*. Daru't-Te'sîl. 2. Baskı. 2013.
- es-Semerkandî, Ebu'l-Leys İmâmu'l-Hudâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *'Uyûnu'l-Mesâi'l*. Tah. Seyyid Muhammed en-Nâhi. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 1. Baskı. 1998.
- es-Semerkandî, Ebu'l-Leys İmâmu'l-Hudâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Fetâvâ' en-Nevâzil*. Tah. Seyyid Yûsuf Ahmet. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 1. Baskı. 2004.

- es-Semerkandî, Ebu'l-Leys İmâmu'l-Hudâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Tenbîhu'l-Ğâfilîn*. Tah. Yûsuf Ali Bedivi. Dimeşk. Dâru İbn Kesîr. 2000.
- es-Semerkandî, Ebu'l-Leys İmâmu'l-Hudâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Bahru'l-'Ulum*. Tah. Adil Ahmet Abdülmevcud. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 1993.
- es-Semerkandî, Ebu'l-Leys İmâmu'l-Hudâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Muhtelifü'r-Rivaye*. Tah. Abdurrahman Mübarek el-Ferec. Riyad. Mektebetu'r-Ruşd. 2005.
- es-Semerkandî, Ebu'l-Leys İmâmu'l-Hudâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Hizânetu'l-Fıkh*. Tah. Muhammed Abdüsselam Şahin. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye 2005.
- es-Senâmi, Ömer b. Muhammed b. Ivaz eş-Şamî. *Nisâbu'l-İhtisab*. Tah. Merizen Said Merizen 'Asîrî. Mekke. Mektebetu't-Tâlibî'l-Câmi'i. 1986.
- es-Siğnâkî, Hüsâmüddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî. *en-Nihâye fî Şerhi'l-Hidâye*. Mekke. Merkezi'd-Dirâsâtî'l-İslamiyye bi Kuliyeti's-Şerîati. 2016.
- es-Suğdî, Ebu'l-Hasen (Hüseyin) Rüknu'lislâm Alî b. el-Hüseyin b. Muhammed es-Suğdî *en-Nütef fî'l Fetâvâ*. Tah. Salahaddin en-Nahî. Beyrut. Muessesetu'r-Risâle. 1984.
- Şafak, Ali. "Ehl-i Vukuf". *DİA*, 20:531.
- eş-Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî. *el-Câmi'u's-Sağîr*. Tah. Muhammed Boynukalın. İstanbul. Ocak Yayıncılık. 1. Baskı. 2009.
- Şeyhîzâde, Dâmad Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman el-Gelibolulî. *Mecme'u'l-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur*. Tah. Halîl Umran Mansur. Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 1. Baskı. 1998.
- et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî *Me'âni'l-âsâr*. Tah. Muhammed Zehri en-Neccar. Medine. Âlimu'l-Kutub. 1994.
- et-Timurtâşî, Şihâbüddîn (Şemsüddîn) Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed. *Tenvîru'l-Ebsâr ve Câmi'u'l-Bihâr*. Tah. Kemaleddin Mücahid el-Ezherî. Columbia Üniversite Kütüphanesi Ofset. Matbaatu't-Terakkî. 1. Baskı. tsz.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *el-Câmi'u's-sahîh*. Tah. Beşşar Avvâd Maruf. Beyrut. Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî. 1996.
- el-Ûşî, Ebû Muhammed (Ebu'l-Hasen) Sirâcüddîn Alî b. Osmân b. Muhammed b. Süleymân. *el-Fetâvâ's-Sirâciyye*. Tah. Rıza el-Hak Beyrut. Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye. 2011.
- Ülgener, Sabri. *Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti*. Ankara: Mayaş Yayınları. 1984.

- Yeniçeri, Celal. *İslam İktisadının Esasları*. İstanbul: Şamil Yayınevi. 1. Baskı. 1980.
- ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Tah. Heyet. Kahire. Dâru'l-Hidaye. 1965-2001.
- ez-Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz. *Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*. Tah. Ali Muhammed el-Buhârî. Beyrut. Dâru'l-Marife li'tabâati. 1963.
- ez-Zeylâî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus. *Tebyînu'l-Hakâik fî Şerhi Kenzi'd-Dekâik ve Haşiyetu's-Şelebi*. Tah. Ahmed Azzev İnaye. Kahire. Matbaatu'l-Kübra'l-Emiriyye. 1896.
- ez-Zeylâî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed. *Nasbu'r-Râye*. Tah. Muhammed Avvâme. Beyrut. Muessesetu'r-Reyyân li't-Tabâati ve'Neşr. 1. Baskı. 1998.
- İSAM, <http://ktp.isam.org.tr/?blm=arailhtez&navdil=tr> (18.03.2024)
- Yöktez, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (18.03.2024).

ÖZET

Çalışmamızda topluma yıkıcı ve ezici zararlar veren ticaret uygulamalarından ihtikâr kavramı Hanefi mezhebi görüşleri açısından ele alınmaktadır. Tez konusu Hanefi mezhebi ile sınırlandırılması nedeniyle İslam hukuku genel hükümleri ve diğer mezheplerin ilgili görüşleri incelenmemektedir. Hanefi mezhebi özelinde ihtikâr konusu ele alınmıştır. Mezhebin konuya yaklaşımı değerlendirilmiş ve mezhep içi ihtilaflara yer verilmiştir. Mezhebin konuya yaklaşımındaki tarihsel süreç ele alınmıştır.

Tez, Giriş ve İki Bölüm'den oluşmaktadır. Giriş kısmında tezin içerik ve yöntemi hakkında bilgi verilmektedir. Birinci bölümde birlikte Hanefi mezhebinde ihtikârın tanımına, hükmüne ve ihtikârın oluşmasına sebep olan mekruh alışveriş türlerine değindik. İhtikâra konu olan ve olmayan mallar, yapıldığı mekân ve mesafe, yapıldığı zaman ve süreyi ele aldıktan sonra ihtikâr kapsamı dışında tutulan çiftçi ve şehirdışından mal getiren kimseler hakkındaki tartışmaları ve ihtilaflı görüşleri belirtip delillerini sunduk.

İkinci bölümde ihtikârın hukuki sonuçlarını, muhtekirin malının fiyatlandırılması ve satışı meselesini ele aldıktan sonra cezasına değindik.

Anahtar Kelimeler: Hanefi Mezhebi, İhtikâr, Karaborsacılık, Muhtekir, İstifçilik, Vurgunculuk

ABSTRACT

In our study, the concept of Black Marketeering, one of the commercial practices that cause destructive and crushing harm to the society, is discussed from the perspective of the Hanafi School. Because of the subject of the thesis is limited to the Hanafi school, general provisions of Islamic law and relevant views of other school are not examined. The issue of Black Marketeering is discussed specifically in the Hanafi school. The Hanafi sect's approach to the issue was evaluated and intra-sectarian conflicts were included. The Hanafi sect's historical approach to the subject is discussed.

The thesis consists of an Introduction and Two Chapters. The introduction section provides information about the content and method of the thesis. In the first part, we touched upon the definition and ruling of ihtikâr in the Hanafi sect and the types of makruh transactions that cause ihtikâr to occur. After discussing the goods that are and are not subject to ihtikâr, the place and distance where they were made, the time and duration of ihtikâr, we stated the discussions and controversial opinions about the farmers and those who brought goods from outside the city and presented the evidence.

In the second part, we discussed the legal consequences of slander, the pricing and sale of the slanderer's property, and then touched on his punishment.

Key Words: Hanafi School, Black Marketeering, Jobbery, Engrosser, Hoarding